© 2021. Զեկույցը հրապարակվել է «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպության կողմից:

© 2021. Նկարազարդումը՝ «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ:

Ծրագրի տնօրեն՝ Էդգար Խաչատրյան

Հարցերի համար դիմել Մարիաննա Խաժակյանին, էլ. հասցե՝ khazhakyan.marianna@peacedialogue.am:

© 2021. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ.-ի գործողությունների ծրագրի պաշտպանական ոլորտին վերաբերող միջոցառումների կատարման մշտադիտարկումն իրականացվում է «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպության կողմից Բաց Հասարակության Հիմնադրամներ – Հայաստանի կողմից տրամադրված դրամաշնորհի շրջանակներում:

Խաղաղության երկխոսություն

Բաց Հասարակության Հիմնադրամներ Հայաստան

Աշխատությունում տեղ գտած վերլուծություններն արտահայտում են հեղինակների տեսակետը և կարող են չհամընկնել Բաց հասարակության հիմնադրամներ - Հայաստանի դիրքորոշումների ու տեսակետների հետ:

Վանաձոր, 2021

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունից բխող 2020-2022 թթ. գործողությունների ծրագրի շրջանակներում պաշտպանական ոլորտի միջոցառումների մշտադիտարկման արդյունքները

ԶԵԿՈՒՅՑ

Զեկույցը կազմեց
Անի Հարությունյանը

Ծրագրի տնօրեն՝
Էդգար Խաչատրյան

Խմբագիր՝
Վահագն Անտոնյան

Ծրագրի փորձագետներ՝
Արմեն Գրիգորյան,
Դիանա Տեր-Ստեփանյան
Արթուր Սուքիասյան

Հունվար 01 – Մայիս 31 | 2020 2021

Խաղաղության երկխոսություն

© 2021. Զեկույցը հրապարակվել է «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպության կողմից:

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունից բխող 2020-2022 թթ. գործողությունների ծրագրի շրջանակներում պաշտպանական ոլորտի միջոցառումների մշտադիտարկման արդյունքները

Զեկույց

ՀՈՒՆՎԱՐ 01 | 2020
ՄԱՅԻՍ 31 | 2021

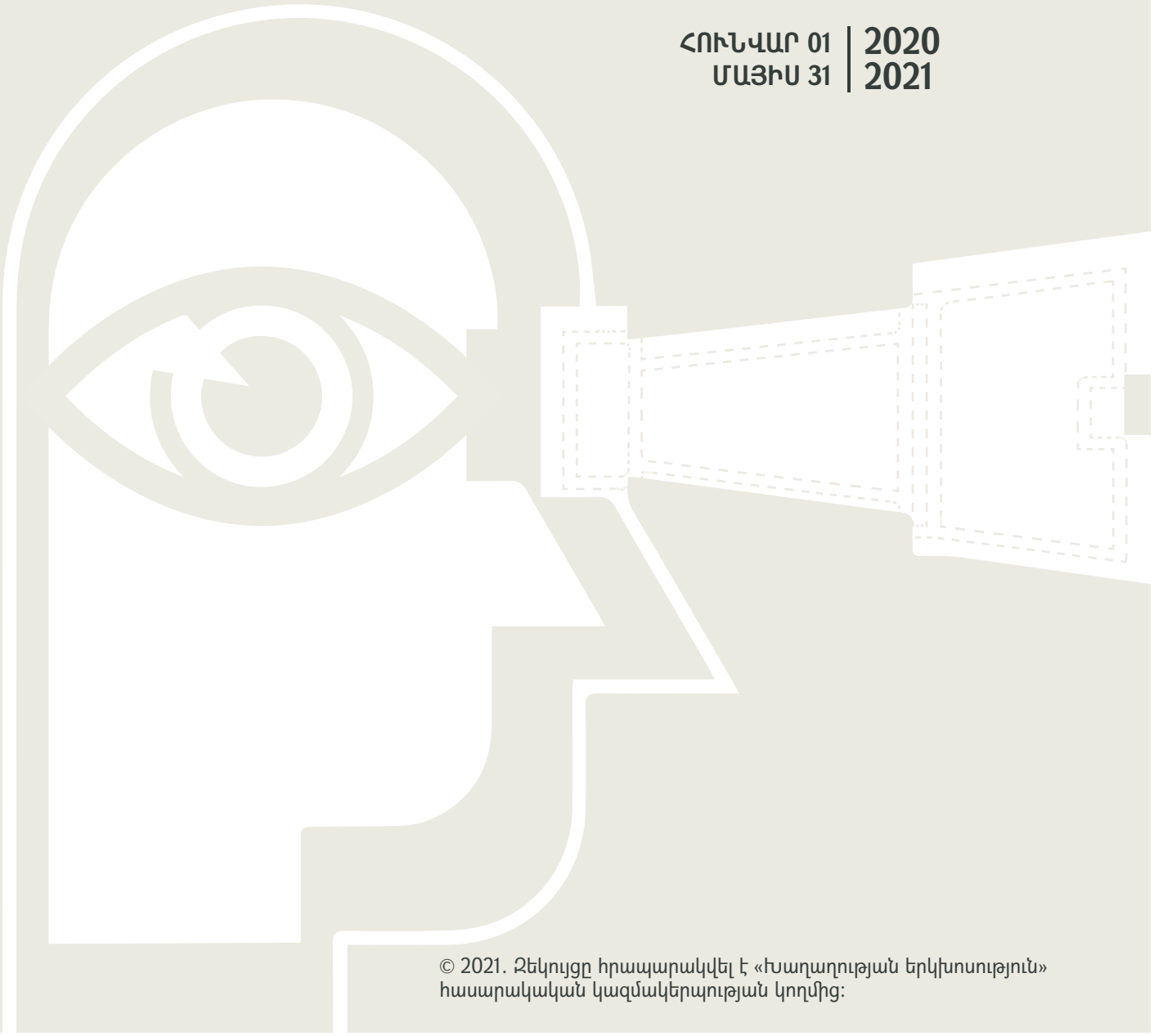

© 2021. Զեկույցը հրապարակվել է «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպության կողմից:

© 2021. Զեկույցը հրապարակվել է «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպության կողմից:

© 2021. Նկարազարդումը՝ «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ:

Ծրագրի տնօրեն՝ Էդգար Խաչատրյան

Հարցերի համար դիմել Մարիաննա Խաժակյանին, էլ. հասցե՝
khazhakyan.marianna@peacedialogue.am:

© 2021 «Խաղաղության երկխոսություն»

Հասցե՝ Հայաստանի Հանրապետություն, 2002,
ք. Վանաձոր; Մյասնիկյան 12, բն. 40, «ԽԵ»
գրասենյակ

Հեռ.՝ +374 (322) 21340;
Բջջ.՝ +374 (55) 820 632; (93) 820 632

Էլ. փոստ՝ ekhachatryan@peacedialogue.am;
mailbox@peacedialogue.am

Կայք՝ http://www.peacedialogue.am;
http://www.safesoldiers.am

Զեկույցը կազմեց
Անի Հարությունյանը

Ծրագրի տնօրեն՝
Էդգար Խաչատրյան

Խմբագիր՝
Վահագն Անտոնյան

Ծրագրի փորձագետներ՝
Արմեն Գրիգորյան,
Դիանա Տեր-Ստեփանյան
Արթուր Սուքիասյան

© 2021. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ.-ի գործողությունների ծրագրի պաշտպանական ոլորտին վերաբերող միջոցառումների կատարման մշտադիտարկումն իրականացվում է «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպության կողմից Բաց Հասարակության Հիմնադրամներ – Հայաստանի կողմից տրամադրված դրամաշնորհի շրջանակներում:

Աշխատությունում տեղ գտած վերլուծություններն արտահայտում են հեղինակների տեսակետը և կարող են չհամընկնել Բաց հասարակության հիմնադրամներ - Հայաստանի դիրքորոշումների ու տեսակետների հետ:

Վանաձոր, 2021

Բովանդակություն

Հապավումներ **4**

Ներածություն **5**

Մեթոդաբանություն **7**

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարության և 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրի մասին **8**

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրի պաշտպանական ոլորտին վերաբերող միջոցառումների մշտադիտարկման արդյունքները **10**

ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔ **11**
- Գործողություն 1 16
- Գործողություն 2 23
- Գործողություն 3 33
- Գործողություն 4 36

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՔ **40**
- Գործողություն 12 45
- Գործողություն 14 47
- Գործողություն 15 49
- Գործողություն 18 51
- Գործողություն 19 56
- Գործողություն 26 58

ԳՈՐԾԻ ԱՐԴԱՐ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ **67**
- Գործողություն 27 70
- Գործողություն 28 71
- Գործողություն 34 72

ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔ **78**
- Գործողություն 48 80

COVID-19 ..... **86**

Զինված հակամարտություն. 2020թ. սեպտեմբերի 27 – նոյեմբերի 9 ..... **98**

Հապավումներ

ԳԾ	Գործողությունների ծրագիր
ԵԱՀԿ	Եվրոպայում անվտանգության եւ համագործակցության կազմակերպություն
ԵԽ	Եվրոպայի խորհուրդ
Զ ու ԶՀԾ	Զորամասեր ու զորակոչային եւ զորահավաքային համալրման ծառայություն
ԶՈՒ	Զինված ուժեր
ԶՔԳՎ	Զինվորական քննչական գլխավոր վարչություն
ԹՊԻՀ	Թմրամիջոցների դեմ պայքարի եւ իրավապահ համագործակցության
ԽԵ	«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՇՖ	Հրամանատարաշտաբային ֆակուլտետ
ՀՔԾ	Հատուկ քննչական ծառայություն
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
ՄԻԵԿ	Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄԻՊ	Մարդու իրավունքների պաշտպան
ՄԻՊ	Մարդու իրավունքների պաշտպանություն
ՅՈՒՆԻՍԵՖ	ՄԱԿ-ի երեխաների հիմնադրամ
ՊՆ	Պաշտպանության նախարարություն
ՌՈ	Ռազմական ոստիկանություն
ՍՈԲԿ	Սպաների որակավորման բարձրացման կենտրոն
ՖԴԿ	Ֆինանսական դիտարկումների կենտրոն
EBRD	Վերակառուցման եւ զարգացման եվրոպական բանկ
GIZ	Միջազգային համագործակցության գերմանական ընկերություն
HELP	Իրավաբան մասնագետների համար մարդու իրավունքների ուսուցում
IAJ	Դատավորների միջազգային միություն
IDLO	Իրավունքի միջազգային զարգացման կազմակերպություն
IRZ	Միջազգային իրավական համագործակցության գերմանական հիմնադրամ

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2019թ. դեկտեմբերի 26-ի N 1978–Լ որոշմամբ ընդունվել է Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը և դրանից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագիրը: Այս որոշմամբ սահմանվում է, որ ռազմավարության առաջնահերթությունները պայմանավորված են մարդու իրավունքների ոլորտում Հայաստանի կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունների կատարման հրամայականով[1]: Ռազմավարության իրագործմամբ կառավարությունն ակնկալում է ապահովել միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների կողմից արձակված ակտերի, հանձնարարականների և առաջարկությունների կատարումը, ինչպես նաև շտկել պարբերական և արտահերթ զեկույցներում բարձրացված խնդիրները[2]:

Վերջին տարիներին միջազգային և տեղական հեղինակավոր կառույցների զեկույցներում հաճախ են հիշատակվում ՀՀ զինված ուժերում մահվան, խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերի, դրանց կապակցությամբ տարվող քննության արդյունավետության, արդար դատաքննության իրավունքի իրացման պայմանների և դատական համակարգի անկախության ու անկողմնակալության շուրջ խնդիրները: Այս լրջագույն խնդիրների առկայության մասին են վկայում ոչ միայն իրավապաշտպան խմբերի հայտարարություններն ու զեկույցները, այլև հեղինակավոր միջազգային կառույցների (օրինակ՝ ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեի, ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կոմիտեի, ԵԽ մարդու իրավունքների հանձնակատարի) կողմից պարբերաբար բարձրաձայնվող հարցադրումները, արված առաջարկությունները, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Հայաստանի դեմ կայացրած մի շարք վճիռներն ու դրանց կատարողականների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի որոշումները:

2015թ.-ից «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն իրականացրել է մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2014-2016թթ. և 2017-2019թթ. գործողությունների ծրագրերի շրջանակներում, հատկապես՝ զինված ուժերում, մարդու իրավունքների վիճակի և Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության գործողությունների մշտադիտարկում: Կազմակերպությունը հավատացած է, որ սեկտորալ մշտադիտարկումներն առավել արդյունավետ են և հնարավորություն են տալիս իրականացնել ոլորտի թիրախային և խորքային ուսումնասիրություն անգամ սուղ միջոցներով:

2020թ. սկզբին «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն նախաձեռնել է **«Զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված պետական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացներում քաղաքացիական հասարակության դերի բարձրացումը»** ծրագիրը: Այս նախաձեռնությամբ կազմակերպությունը ձգտում է նպաստել ՀՀ զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանվածությանը՝ քաղաքացիական հասարակության

1. Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարություն,
ՀՀ կառավարության 2019թ. դեկտեմբերի 26-ի N 1978-Լ որոշման հավելված 1, էջ 5-6
2. ՄԻՊ ռազմավարություն 2019թ., էջ 5-6

ներկայացուցիչների համար արդյունավետ մեխանիզմ ձևավորելով մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրի շրջանակներում պաշտպանական ոլորտում իրականացվող գործողությունների մշտադիտարկման համար:

Նախաձեռնության շրջանակներում ձևավորված, Երևան քաղաքում և մարզերում գործող քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ներկայացուցիչներից բաղկացած, մշտադիտարկող խումբն իրականացրել է ՄԻՊ ռազմավարության և 2020-2022թթ. ԳԾ-ի պաշտպանական ոլորտին վերաբերող միջոցառումների կատարման մշտադիտարկումը: Հավաքագրված տվյալներն ամփոփվել և վերլուծվել են՝ գնահատելով ՄԻՊ ԳԾ առանձին գործողությունների կատարումը, այդ գործողությունների համապատասխանելիությունը ՄԻՊ ռազմավարությանը և ռազմավարության ու ԳԾ-ի կատարումը նախկինում չկանխատեսված իրողությունների՝ COVID-19-ի համավարակի և 2020թ. սեպտեմբերի 27-ից մինչև նոյեմբերի 9-ն ընթացած ռազմական գործողությունների պայմաններում:

Հաշվի առնելով 2020թ.-ի ամբողջ աշխարհում ընթացող կորոնավիրուսի (COVID-19) հետևանքների չեզոքացման և վարակի հետագա տարածումը կանխարգելող գործողությունների իրականացման կարևորությունը՝ մշտադիտարկման ընթացքում առանձնակի ուշադրություն է դարձվել նաև ՀՀ զինված ուժերում վարակի տարածումը կանխելու նպատակով իրականացվող գործողությունների ուսումնասիրությանը:

Հաշվի առնելով 2020թ. սեպտեմբերի 27-ի ռազմական գործողությունների հետևանքով զինված ուժերում մարդու իրավունքների ապահովման համատեքստում ծառացած նոր խնդիրներն ու մարտահրավերները՝ այդ խնդիրներին առավել արդյունավետ արձագանքելու նպատակով «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն առաջարկել է փոփոխություններ մտցնել ԳԾ-ում:

Սույն զեկույցը հիմնված է 2020թ. հունվարի 1-ից մինչև 2021թ. մայիսի 31-ն ընկած ժամանակահատվածում պաշտպանական ոլորտին առնչվող գործողությունների կատարման ընթացքի դիտարկման արդյունքների վրա:

Մեթոդաբանություն

ՄԻՊ ռազմավարության և 2020-2022թթ. ԳԾ-ով սահմանված առանձին գործողությունների կատարման ընթացքի մշտադիտարկման նպատակով «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն հարցումներ է ուղարկել պաշտպանական ոլորտում այդ իրավունքների պաշտպանության համար լիազոր և ԳԾ-ով որպես պատասխանատու և (կամ) համակատարող հանդիսացող պետական մարմիններին: Ստացված պատասխան գրությունների հիման վրա իրականացվել է վերլուծություն:

Գործողությունների կատարման ընթացքի վերաբերյալ տեղեկությունները ստացվել են նաև բաց աղբյուրներից, այդ թվում՝ ՄԻՊ ռազմավարությանը և ԳԾ-ին նվիրված e-rights.am կայքից, 2020թ. կիսամյակային և տարեկան հաշվետվություններից, արդարադատության նախարարության, արդարադատության ակադեմիայի, պաշտպանության նախարարության, մարդու իրավունքների պաշտպանի, ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի, Եվրոպայի խորհրդի և ԵԽ երևանյան գրասենյակի, Երևանում ԵՄ պատվիրակության, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի, ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամի, Միջազգային զարգացման ԱՄՆ գործակալության պաշտոնական կայքերից: Առանձին մշտադիտարկվել են նաև «Զինուժ» հաղորդաշարի թողարկումները:

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ի նախաձեռնությամբ ձևավորված մշտադիտարկող խումբը 2020թ. օգոստոսին և 2021թ. փետրվար-մարտ ամիսներին, նախապես մշակված մեթոդաբանության հիման վրա, ստանդարտացված հարցազրույցներ է իրականացրել զորակոչիների շրջանում՝ պարզելու համար, թե որքանով են նրանք տեղյակ ՄԻՊ ռազմավարությունից բխող գործողությունների շրջանակով պայմանավորված սեփական իրավունքներից, այդ իրավունքների իրացման ինչ փորձ ունեն, ինչպես նաև՝ ինչ միջոցառումներ է ձեռնարկել պետությունը COVID-19 համաճարակային իրավիճակի պայմաններում զորակոչի անվտանգ կազմակերպման համար: Մշտադիտարկումն իրականացվել է Երևան քաղաքում և բոլոր մարզերում: Հարցվողների ընտրությունն իրականացվել է *ձնակույտի* մեթոդով, զորակոչիկների կուտակման հիմնական վայրերում՝ զինկոմիսարիատներում, տարածքային ստորաբաժանումներում և բժշկական զննությունների անցկացման հաստատություններում: Ներկայացուցչական ընտրանք իրականացնելն անհնարին է եղել, քանի որ մշտադիտարկող խմբի անդամներին չէր կարող հասանելի լինել զորակոչվողների ամբողջական ցանկը: Մշտադիտարկման շրջանակներում 2020թ. օգոստոսին հարցվել է 196, իսկ 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին՝ 527 զորակոչիկ:

2020թ. հունվարից մինչև 2021թ. մայիսը նախատեսված գործողությունների կատարման ընթացքը մշտադիտարկվել է նաև ՄԻՊ ռազմավարության և 2020-2022թթ. ԳԾ-ի համակարգային (systemic) վերլուծությամբ՝ այն խնդիրները վերհանելու նպատակով, որոնք կարող են խոչընդոտ հանդիսանալ ՄԻՊ ռազմավարության և ԳԾ-ի լիարժեք կատարման համար:

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարության և 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրի մասին

2019թ. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունն ընդունվեց 2018թ. հեղափոխության արդյունքում իշխանության եկած կառավարության կողմից: Հեղափոխությունից հետո ձևավորված իշխանությունների մշակած ռազմավարությամբ նպատակ էր դրվել ստեղծել իրավունքակենտրոն կառավարման համակարգ[3]: Նոր ձևավորված կառավարությունը կարևորագույն առաջնահերթություն էր հռչակել անձանց խախտված իրավունքների վերականգնումը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների երաշխավորման և պաշտպանության ինստիտուցիոնալ և համակարգված քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը[4]: Այսպես, մի շարք այլ ոլորտային ռազմավարությունների հետ միասին մշակվեց նաև ՄԻՊ ռազմավարությունը:

Ռազմավարությունն առանձնացրել է երեք առաջնահերթություններ.

- **քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների պաշտպանություն,**
- **սոցիալ-տնտեսական իրավունքների պաշտպանություն,**
- **հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովում:**

Մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունը մատնանշում է միջազգային կառույցների զեկույցներում բարձրացված մարդու իրավունքներին առնչվող օրենսդրական և գործնական կիրառման խնդիրները, որոնց շարքում առանձնացվել են, օրինակ, զինված ուժերում մահվան, վատ վերաբերմունքի դեպքերը և դրանց կապակցությամբ հարուցված քրեական գործերի ոչ արդյունավետ քննությունը, արդար դատաքննության իրավունքի իրացման ոչ բավարար պայմանները, իրավահավասարության մթնոլորտի ու գործելակերպի ապահովման, խտրականության դեմ պայքարի ուղղությամբ անբավարար քայլերը, մարդու իրավունքների խախտումների նկատմամբ պետության անհամարժեք արձագանքը[5]:

Փաստաթուղթն առանձնացրել է ՄԻՊ ռազմավարության և գործողությունների ծրագրի կատարման ընթացքում **չորս հնարավոր ռիսկեր**.

- **ֆինանսական միջոցների բացակայություն կամ ոչ բավարար տրամադրում,**
- **լրացուցիչ/չպլանավորված աշխատանքներ,**
- **կազմակերպչական մարտահրավերներ,**
- **պետական մարմինների միջև ոչ բավարար համագործակցություն:**

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մշտադիտարկման շրջանակներում կենտրոնացել է հատկապես զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող գործողությունների կատարման մշտադիտարկման վրա: Մասնավորապես, մշտադիտարկվել են զինված ուժերում **կյանքի իրավունքին,**

3. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 9
4. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 9
5. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 10-11

խոշտանգումների արգելքին, գործի արդար քննության իրավունքին, ինչպես նաև **իրավահավասարության և խտրականության արգելքի** համատեքստում կանանց իրավունքներին վերաբերող գործողությունները:

«ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԿ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

2020թ. «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն ընդգրկվել է 2020-2022թթ. ՄԻՊ ԳԾ-ի համակարգումը և մշտադիտարկումն իրականացնող համակարգող խորհրդի կազմում: Բացի այդ՝ 2019թ. սկզբին կազմակերպությունը ներգրավվել էր «Անվտանգության ոլորտի նկատմամբ ժողովրդավարական վերահսկողության ազգային հարթակի» աշխատանքներում: ՀՀ Ազգային ժողովի պաշտպանության և անվտանգության հարցերի մշտական հանձնաժողովի խորհրդատվական մարմին հանդիսացող այս հարթակի նպատակն է խթանել Հայաստանում անվտանգության ոլորտի ժողովրդավարական-քաղաքացիական վերահսկողությանը: Այն միավորում է անվտանգության ոլորտում գործող պետական կառույցների, արտաքին վերահսկողության մարմինների և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին:

ՓԱՍՏԱԹՂԹԻ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄ

2020թ. սկզբից ամբողջ աշխարհում բռնկված COVID-19 համաճարակը, իսկ ավելի ուշ՝ Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմական գործողություններն ի հայտ բերեցին, որ ռազմավարական փաստաթղթի մշակման ընթացքում հաշվի չեն առնվել ո՛չ պատերազմի վերսկսման կամ, անգամ, սահմանային լարվածության ավելացման վտանգները, ո՛չ համաճարակով պայմանավորված սահմանափակումներն ու ճգնաժամը: Վերոնշյալ երկու գործոններն էլ կտրուկ բովանդակային փոփոխության են ենթարկել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական, քաղաքացիական և սոցիալ-տնտեսական միջավայրը՝ բազմապատկելով պետության առջև ծառացած թե՛ անվտանգության, թե՛ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտի մարտահրավերները:

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն ՀՀ ՄԻՊ ռազմավարությունից բխող 2020թ. գործողությունների տարեկան մշտադիտարկման արդյունքում ՀՀ կառավարությանն առաջարկել էր վերանայել ՄԻՊ ռազմավարությունը և փոփոխություններ մտցնել 2021-2022թթ. գործողություններում՝ հաշվի առնելով, հատկապես, 2020թ. սեպտեմբերի 27-ից նոյեմբերի 9-ը ծավալված ռազմական գործողությունները և պաշտպանական ոլորտում մարդու իրավունքների ապահովման գործում թողած դրանց հետևանքները:

2021թ. սկզբին արդարադատության նախարարությունը նախաձեռնել էր ՄԻՊ ԳԾ փոփոխման գործընթաց: Փաստաթղթի փոփոխությունների նախագծով, հիմնականում, առաջարկվել է հետաձգել մի շարք գործողությունների կատարման ժամկետները: Միևնույն ժամանակ առաջարկվել էր ավելացնել առանձին գործողություն՝ նախատեսելով 2021-2022թթ. պարբերաբար ապահովել արցախյան պատերազմի հետևանքով տեղահանվածների, հաշմանդամություն ստացածների, զոհվածների, անհայտ կորածների և գերության մեջ գտնվող անձանց և նրանց ընտանիքների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության ծրագրերի իրականացում[6]:

6. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, 48.1 կետ, էջ 5

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրի պաշտպանական ոլորտին վերաբերող միջոցառումների մշտադիտարկման արդյունքները

ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՔ

ԳՈՐԾԻ ԱՐԴԱՐ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔ

ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄԻՊ ռազմավարությունը և 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագիրը թիրախավորում են հատկապես պետության հոգածության ներքո գտնվող և կյանքի համար վտանգավոր իրավիճակներում հայտնված անձանց կյանքի իրավունքի պաշտպանության խնդիրները: Այդպիսի անձանց ցանկում են նաև զինծառայողները, որոնց իրավունքների պաշտպանության շրջանակներում ռազմավարությունը պետության համար լրջագույն մարտահրավեր է ճանաչում խաղաղ պայմաններում կանոնադրային հարաբերությունների խախտումների արդյունքում զինծառայողների մահվան դեպքերը[7]:

ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության համաձայն՝ վերլուծվել և առանձնացվել են այն խնդիրները, որոնք վերջին տարիներին եղել են նաև միջազգային մասնագիտացված կազմակերպությունների ուշադրության կենտրոնում[8] Բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացության դեպքերը և դրանց ոչ արդյունավետ քննությունը այն խնդիրներից են, որոնք մատնանշվել են ՄԱԿ-ի, Եվրոպայի խորհրդի տարբեր մասնագիտացված կառույցների զեկույցներում, ինչպես նաև Հայաստանի դեմ ՄԻԵԴ կայացրած վճիռներում:

Այս առումով հատկանշական են Մուրադյանն ընդդեմ Հայաստանի (գանգատ թիվ 11275/07, վճիռը հրապարակվել է 24.02.2017), Միրզոյանն ընդդեմ Հայաստանի (գանգատ թիվ 57129/10, վճիռը հրապարակվել է 23.05.2019)[9], Անահիտ Մկրտչյանն ընդդեմ Հայաստանի (գանգատ թիվ 3673/11, վճիռը հրապարակվել է 07.08.2020) ՄԻԵԴ վճիռները[10], որոնցում խախտվել էր բանակում ոչ մարտական պայմաններում կյանքի իրավունքը՝ այդ թվում չկատարելով արդյունավետ քննություն: Մուրադյանն ընդդեմ Հայաստանի գործում դատարանը հղում էր կատարել նաև Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատարի զեկույցին՝ վկայելով, որ ոչ մարտական իրավիճակներում մահվան դեպքերը և դրանց համար պատասխանատվության բացակայությունը հազվադեպ չեն[11]:

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ փաստաթղթում կյանքի իրավունքի ապահովմանն ուղղված բոլոր, այդ թվում՝ պաշտպանական ոլորտին վերաբերող, գործողությունների համար սահմանվել է ընդհանուր նպատակ և խնդիր[12]: Կյանքի իրավունքի ապահովմանն ուղղված բոլոր գործողությունների

---

7. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 19
8. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 10
9. Ոչ նյութական վնասի հատուցում՝ ECtHR, Mirzoyan v. Armenia (57129/10), 23 May 2019, §§ 72, 82
10. ECtHR, Anahit Mkrtchyan v. Armenia (3673/11), 7 August 2020
11. ECtHR, Muradyan v. Armenia (11275/07), 24 February 2017,§ 152
12. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագիր, ՀՀ կառավարության 2019թ. դեկտեմբերի 26-ի N 1978-Լ որոշման հավելված 2, էջ 1

նպատակը և խնդիրները, սակայն, հիմնավորված են միայն ընտանեկան բռնության վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներով: Միայն ընտանեկան բռնության համատեքստում է նպատակ դրվում քրեական գործերն ավելացնել որոշակի տոկոսով[13]: Նման չափելի նպատակ չի սահմանվում զինված ուժերում մահվան դեպքերի նվազեցման և (կամ) դրանց վերաբերյալ գործերի քննության ավելացման առումով: Բացի այդ՝ ռազմավարությունում կամ ԳԾ-ում ներկա իրավիճակին վերաբերող ելակետային տվյալներ ևս չեն ներկայացվել բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների և դրանց քննության վերաբերյալ: Այս տվյալների բացակայության պայմաններում անհնարին է դառնում գործողությունների ազդեցության չափումը: Այսինքն՝ հնարավոր չէ արձանագրել, թե ինչ դրական իրավիճակային փոփոխություն է գրանցվելու բանակում խաղաղ պայմաններում մահացությունների նվազման առումով այս կամ այն ռազմավարական գործողության իրականացման արդյունքում:

Չնայած այն բանին, որ 2021թ. ԳԾ փոփոխությունների նախագծի առաջարկություններով հստակեցվել են որոշ ելակետային տվյալներ, սակայն, դրանք կրկին վերաբերել են միայն ընտանեկան բռնությանը:

ԲԱՆԱԿՈՒՄ ՈՉ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ՄԱՀԱՑՈՒԹՅԱՆ ԹՎԵՐ

ՄԱԿ-ի կամայական կալանքի հարցերով աշխատանքային խումբն իր 2011թ. զեկույցում, ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեն՝ 2012թ., 2017թ. եզրափակիչ դիտարկումներում, ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կոմիտեն՝ 2012թ. եզրափակիչ դիտարկումներում, ԵԽ մարդու իրավունքների հանձնակատարը՝ 2011թ., 2015թ. զեկույցներում, «Հյուման ռայթս ուոտչ»-ն (Human Rights Watch)՝ իր տարբեր տարիների զեկույցներում մատնանշել են բանակում ոչ մարտական պայմաններում «կասկածելի» մահվան դեպքերը[14]: Միջազգային կառույցները նշել են բանակում նման մահացությունների անհանգստացնող թվերի, ինչպես նաև, մի շարք դեպքերում, դրանք որպես ինքնասպանություն որակելու մասին՝ չնայած զոհի մարմնի վրա եղած բռնության հետքերի առկայությանը[15]:

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մշտադիտարկել է բանակում մահացությունների թվերը, որի արդյունքում պարզել է, որ 2018-2020թթ.

13. ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ, էջ 1
14. UN Working Group on Arbitrary Detention,Report, Mission to Armenia from 6 to 15 September 2021 (A/HRC/16/47/Add.3), 17 February 2011, §§65-68; UN Committee against Torture, Concluding Observations (CAT/C/ARM/CO/3), 6 July 2012, §§ 9, 12;UN Committee against Torture, Concluding Observations (CAT/C/ARM/CO/4), 26 January 2017, §§ 35-36; UNHuman Rights Committee, Concluding observations (CCPR/C/ARM/CO/2), 31 August 2012, §15; CoE Commissioner for Human Rights, Report following his visit to Armenia from 18 to 21 January 2011 (CommDH(2011)12), 9 May 2011, §§121-143; CoE Commissioner for Human Rights, Report following his visit to Armenia from 5 to 9 October 2014 (CommDH(2015)2), 10 March2015, §§ 86, 91; HRW, Report 2012, p. 414; HRW, Report 2013, p. 394; HRW, Report 2014, p. 408; HRW, Report 2015, p. 72; HRW, Report 2016, p. 82
15. UN CAT, Concluding observations 2017, § 36

ՆԿ.1. 2018-2020ԹԹ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԱՐՑԱԽԻ ԶՈՒ ՄԱՀԱՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔԵՐԸ

	Հրադադարի ռեժիմի խախտում	Սպանություն	Դժբախտ պատահար	Անվտանգության կանոններ	Ինքնասպանություն	Առողջական խնդիրներ	Անփութություն, անգործություն	Այլ	Ընդամենը
2018	7	2	27	3	11	12	0	3	65
2019	4	5	16	0	10	8	1	0	44
2020	17	4	31	5	17	21	1	3	99
	28	**11**	**74**	**8**	**38**	**41**	**2**	**6**	**208**

Հայաստանի և Արցախի զինված ուժերում մահացությունների թիվը հասել է 208-ի: Հաշվարկում չեն ներառվել 2020թ. սեպտեմբերի 27-ի ռազմական գործողություններում կամ դրանց արդյունքում մահացությունները: 2018-2020թթ. մահացությունների այդ 208 դեպքից 28-ը որակվել է որպես հրադադարի ռեժիմի խախտում, 11-ը՝ սպանություն, 38-ը՝ ինքնասպանություն, 74-ը՝ դժբախտ պատահար: **2018թ.-ին գրանցվել է 65, 2019թ.՝ 44, 2020թ.՝ 99 դեպք** (տես՝ նկ. 1):

Հարկ է նշել նաև, որ 2021թ. հունիս-մայիս ամիսների ընթացքում «Խաղաղության երկխոսություն» հասարակական կազմակերպությանը տեղեկություններ են հայտնի դարձել ՀՀ և ԱՀ զինված ուժերում գրանցված 25 մահվան դեպքի վերաբերյալ:

Այսպիսով, չնայած ՄԻՊ ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ-ի պաշտպանական ոլորտին վերաբերող գործողություններում որպես ազդեցություն է նախանշվել բանակում մահացությունների թվի նվազեցումը, մշտադիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ 2020թ. թվերը ոչ միայն չեն նվազել, այլև ավելացել են 2018-ի համեմատությամբ:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒՄ

ԵԽ մարդու իրավունքների հանձնակատարը դեռևս իր 2011 և 2015 թվականների զեկույցներում կոչ էր արել ՀՀ իշխանություններին հանրությանը պատշաճ կերպով տեղեկություններ տրամադրել բանակում մարդու իրավունքների խախտումների մասին, այդ թվում՝ ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների, դրանց էության[16], ինչպես նաև բանակում մահացության դեպքերի և մարդու իրավունքների այլ խախտումների քննության վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներ[17]:

Միջազգային կառույցների բարձրացրած խնդիրներին ի պատասխան ՀՀ կառավարությունը բազմիցս նշել է, որ հանրությանը պատշաճ կերպով տեղեկացվում է բանակում մահացության դեպքերի վերաբերյալ, սակայն, այնուամենայնիվ, Հայաստանի պետական մարմինները միասնական վիճակագրական տվյալներ երբևէ չեն տրամադրել հանրությանը բանակում

16. CoE Commissioner for human rights, Report 2011, § 142
17. CoE Commissioner for human rights, Report 2015, § 91

ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների, դրանց պատճառների ու քննության վերաբերյալ:

Բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացության դեպքերի կապակցությամբ վիճակագրական տվյալները «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն հիմնականում ստացել է առանձին պետական մարմիններին դիմելու արդյունքում, սակայն տրամադրված թվերը հաճախ հակասել են միմյանց: Տեղեկությունների տրամադրման հիմնական աղբյուրը եղել է ՀՀ գլխավոր դատախազությունը: Վերջինս նաև հրապարակում է տարեկան ամփոփ տվյալներ զինված ուժերում մահվան ելքով միջադեպերի վերաբերյալ:

ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը ընտրողաբար է հրապարակում զինված ուժերում զինծառայողների մահացության դեպքերի վերաբերյալ տարեկան ամփոփ տվյալներ, իսկ տարվա ընթացքում մահվան դեպքերի մասին տեղեկությունները ոչ միշտ են ներկայացվում նախարարության պաշտոնական կայքում: Պաշտպանության նախարարությունը տարբեր ժամանակահատվածներում «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին, ըստ իր հայեցողության, տրամադրել է, կամ մերժել է տրամադրել վիճակագրական տվյալներ բանակում մահվան դեպքերի վերաբերյալ: Որպես տեղակատվության չտրամադրման հիմնավորում՝ ՊՆ-ն հիմնականում հղում է կատարել **«ՀՀ Պետական և ծառայողական գաղտնիք»**-ի մասին օրենքի, ինչպես նաև ՀՀ պաշտպանության նախարարի **«ՀՀ պաշտպանության նախարարության համակարգի գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկը հաստատելու մասին»** 2015թ. 9-Ն որոշման դրույթներին:

Չնայած այն բանին, որ ՄԻՊ ԳԾ-ի 4-րդ գործողությամբ նախատեսվում է սահմանել զինված ուժերում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության վերաբերյալ իրազեկման չափորոշիչներ, այնուամենայնիվ, բանակում մարդու իրավունքների խախտումների մասին (այդ թվում՝ ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների), դրանց էության, ինչպես նաև բանակում մահացության դեպքերի և մարդու իրավունքների այլ խախտումների քննության վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների հանրայնացման վերաբերյալ գործողություններ նախատեսված չեն: Միասնական վիճակագրական տվյալների հավաքագրման մեխանիզմը հնարավորություն կտար հստակեցնել ոչ մարտական պայմաններում մահվան դեպքերի հետ կապված ելակետային տվյալները, ինչն ավելի չափելի կդարձներ այս ուղղությամբ պետության կողմից իրականացվող գործողությունների արդյունքները:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Միջազգային կառույցները մատնանշել են, որ բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների շուրջ կատարված քննությունները հաճախ եղել են ոչ արդյունավետ կամ ընդհանրապես բացակայել են նույնիսկ այն

դեպքերում, երբ բռնության հետքեր են առկա եղել[18]: Բանակում կյանքի իրավունքի ոչ արդյունավետ քննության պատճառները պայմանավորված են ինչպես քրեական արդարադատության համակարգային, այնպես էլ հենց զինվորական ծառայության գործերին հատուկ խնդիրներով: Այսպիսի խնդիրներից են հանցագործությունների ոչ պատշաճ որակումները[19], գործի երկար[20], ոչ մանրակրկիտ[21], ոչ անկախ ու անաչառ[22] քննությունը, թերի դատաբժշկական փորձաքննությունները[23], զոհերի հարազատներին չներգրավելը և գործի նյութերին նրանց հասանելիությունը չապահովելը, նրանց տրամադրած տեղեկությունները պատշաճ քննարկման չառնելը[24], վկաների պաշտպանության միջոցներ չձեռնարկելը[25] և այլ խնդիրներ:

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների դեպքերով **քննության արդյունավետության ապահովման** ուղղությամբ գործնական քայլեր նախատեսված չեն. դրա փոխարեն՝ գործողությունները հիմնականում սահմանափակվում են մասնագիտական որակավորման բարձրացմանն ուղղված դասընթացների կազմակերպմամբ:

Բացի այդ, չնայած **դատաբժշկական փորձաքննությունների թերությունների** մասով զինվորական գործերով ՄԻԵԴ վճիռներին և միջազգային կազմակերպությունների կողմից այդ խնդրի մատնանշմանը, ՄԻՊ ռազմավարությունը և 2020-2022թթ. ԳԾ-ն այս ոլորտի բարեփոխումների օրակարգ չեն նախատեսել:

ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում կյանքի իրավունքի ապահովմանն ուղղված գործողություններից «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մշտադիտարկել է 1-4 գործողությունները, որոնք նվիրված են ԶՈւ հրամանատարների, ՌՈ աշխատակիցների, քննիչների, դատախազների, դատավորների շրջանում կյանքի իրավունքի թեմայով վերապատրաստումների իրականացմանը, զորակոչիկների ու զինծառայողների իրազեկվածության բարձրացմանը, ԶՈւ-ում հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտի ամրապնդմանը, մահվան դեպքերի արագ ու թափանցիկ քննության վերաբերյալ իրազեկման չափորոշիչների սահմանմանը:

Ստորև ներկայացվում են այդ գործողությունների մշտադիտարկման արդյունքները:

---

18. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86
19. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86
20. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86; ECtHR, Anahit Mkrtchyan v. Armenia, 2020, § 96
21. ECtHR, Muradyan v. Armenia, 2017, §143; ECtHR,Anahit Mkrtchyan v. Armenia, 2020, §§ 8, 97-100
22. UN CAT, Concluding observations 2017, § 36
23. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86; ECtHR, Muradyan v. Armenia, 2017, § 142
24. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86
25. ECtHR, Muradyan v. Armenia, 2017, § 141

Գործողություն 1

Իրականացնել վերապատրաստումներ (դասընթացներ) կյանքի իրավունքի թեմայով՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան, այդ թվում՝ ԶՈՒ հրամանատարների, ռազմական ոստիկանների, քննիչների, դատախազների, դատավորների, փաստաբանների համար

ՄԻՊ ԳԾ կյանքի իրավունքին նվիրված առաջին գործողությամբ նախատեսվել է իրականացնել վերապատրաստումներ (դասընթացներ) կյանքի իրավունքի թեմայով՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան, այդ թվում՝

- ԶՈՒ հրամանատարների,
- ռազմական ոստիկանների,
- քննիչների,
- դատախազների,
- դատավորների,
- փաստաբանների համար:

Որպես այս գործողությունից ակնկալվող անմիջական արդյունքներ՝ նախատեսվել է 2020-2022թթ. ընթացքում «Մարդու իրավունքները զինված ուժերում» առարկան ներառել Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանի սպաների որակավորման բարձրացման կենտրոնի (ՍՈԲԿ) և հրամանատարա-շտաբային ֆակուլտետի (ՀՇՖ) ուսումնական ծրագրերում, ինչպես նաև կյանքի իրավունքի թեմայով վերապատրաստել

- հրամանատարների 18%-ին,
- ռազմական ոստիկանների 17%-ին,
- քննիչների 8%-ին,
- դատախազների 4%-ին,
- դատավորների 41%-ին:

Ակնկալվում է, որ **«Մարդու իրավունքները զինված ուժերում»** առարկայի՝ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանի սպաների որակավորման բարձրացման կենտրոնի (ՍՈԲԿ) և հրամանատարա-շտաբային ֆակուլտետի (ՀՇՖ) ուսումնական ծրագրերում ներառմամբ և հրամանատարների վերապատրաստմամբ **կնվազեն զինված ուժերում մահվան դեպքերը**: Ակնկալվում է նաև, որ

- ռազմական ոստիկանների վերապատրաստման արդյունքում **կնվազեն ԶՈՒ-ում մահվան դեպքերը, դրանց վերաբերյալ քրեական գործերով հետաքննության ընթացքում մարդու իրավունքների խախտումները**,
- քննիչների դեպքում՝ **ԶՈՒ-ում մահվան դեպքերի վերաբերյալ քրեական գործերով նախաքննության ընթացքում մարդու իրավունքների խախտումները**,
- դատախազների դեպքում՝ **ԶՈՒ-ում մահվան դեպքերը, դրանց վերաբերյալ քրեական գործերով մինչդատական քննության ընթացքում մարդու իրավունքների խախտումները**,

- իսկ դատավորների դեպքում՝ **ՁՈՒ-ում մահվան դեպքերի վերաբերյալ քրեական գործերով կնվազեն դատական քննության ընթացքում մարդու իրավունքների խախտման դեպքերը**:

«Մարդու իրավունքները զինված ուժերում» առարկան Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանի ուսումնական ծրագրերում ներառելու եւ կյանքի իրավունքի թեմայով հրամանատարների վերապատրաստման համար պատասխանատու պետական մարմին է սահմանվել ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը, իսկ որպես համակատարող մարմին՝ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Կյանքի իրավունքի թեմայով ռազմական ոստիկանների վերապատրաստման համար պատասխանատու մարմինը եւս պաշտպանության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմինները՝ ՀՀ ոստիկանության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, եւ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Քննիչների, դատախազների եւ դատավորների վերապատրաստումների համար պատասխանատու մարմինը ՀՀ արդարադատության նախարարությունն է:

Քննիչների վերապատրաստման իրականացման համար համակատարող մարմիններ են նախանշվել ՀՀ Արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, ՀՀ քննչական կոմիտեն՝ համաձայնությամբ, եւ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը, դատախազների վերապատրաստման համար՝ ՀՀ Արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, եւ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը, իսկ դատավորների վերապատրաստման համար՝ ՀՀ Արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, Դատավորների ընդհանուր ժողովի ուսումնական հարցերի հանձնաժողովը՝ համաձայնությամբ, եւ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Գործողություն 1-ի իրականացման ֆինանսավորումը կատարվում է պետական բյուջեից եւ օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

Այս գործողության վերնագրում նշված է նաև կյանքի իրավունքի թեմայով փաստաբանների վերապատրաստում, սակայն որպես ակնկալվող անմիջական արդյունք այն ներառված չէ: Մինչդեռ, կյանքի իրավունքի նյութական և ընթացակարգային ասպեկտների մասին փաստաբանների խորը գիտելիքները և գործնական հմտությունները հավելյալ երաշխիք են կյանքի իրավունքի խախտման դեպքերով տուժողների իրավունքների պաշտպանության և իրենց դատավարական իրավունքների խախտումները կանխելու տեսանկյունից: Սա հատկապես վերաբերում է զինված ուժերում կյանքի իրավունքի խախտումների դեպքերին, քանի որ տուժողների իրավունքներն ավելի խոցելի են դառնում ոլորտի զգայունության և գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության հետ աշխատանքի պայմաններում: Կյանքի իրավունքի թեմայով մի շարք դասընթացներ 2020թ. հունվարից 2021թ. մայիսը չեն իրականացվել՝ պատճառաբանելով կորոնավիրուսային համավարակի տարածմամբ: Համաձայն Հայաստանում արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին ՀՀ կառավարության 2020թ. մարտի 16-ի որոշման, սակայն, արտակարգ դրության ամբողջ ընթացքում դադարեցվել է ուսումնական կազմակերպություններում ուսումնական գործընթացը՝ բացառությամբ հեռավար ուսուցման: Բացի այդ՝ այս

սահմանափակումը չի տարածվել ռազմական ուսումնական հաստատությունների վրա[26]: Հետևաբար, կորոնավիրուսային համաճարակի պայմաններում վերապատրաստումների կազմակերպումը հնարավոր կարող էր լինել՝ ապահովելով համավարակից պաշտպանվելու միջոցառումները և (կամ) օգտվելով դասավանդման առցանց միջոցներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

2020թ. մայիսի 23-ին ընդունվել է պաշտպանության նախարարի հրաման, որով սահմանվել են պատասխանատու ստորաբաժանումները և ստորաբաժանումների կողմից իրականացվելիք միջոցառումների պլան-ժամանակացույցը[27]: Զեկույցի հրապարակման պահին «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին հասանելի չէ այդ պլան-ժամանակացույցը կամ տեղեկություններ դրա բաց կամ փակ լինելու մասին:

Ըստ պաշտպանական գերատեսչությունից ստացված տվյալների՝ հրամանատարների վերապատրաստմանն ուղղված դասընթացների կազմակերպմանն ու իրականացմանը մասնակցում է նաև Երևանում Եվրոպայի խորհրդի գրասենյակը: 2020թ. օգոստոսի դրությամբ Եվրոպայի խորհրդի գրասենյակի և ՀՀ ՊՆ համագործակցության շրջանակում պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել վերապատրաստման նյութերի մշակման և դասընթացների կազմակերպման ընթացքում ներգրավել նաև միջազգային փորձագետների[28]:

Արդեն 2021թ. ապրիլի 27-ին ՀՀ ՊՆ մարդու իրավունքների և բարեվարքության կենտրոնի նախաձեռնությամբ, ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանի սպաների որակավորման բարձրացման կենտրոնի ունկնդիրների համար անցկացվել է «Կյանքի իրավունք» թեմայով վերապատրաստման դասընթաց: Վերջինս վարել է ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի տեղակալ, ՄԻԵԴ երևանյան գրասենյակի ղեկավար Լիպարիտ Դրմեյանը[29]: Տեղեկություններ չեն տրամադրվել 2020թ. հունվարից 2021թ. մայիսն ընկած ժամանակահատվածում վերապատրաստում անցած հրամանատարների թվի վերաբերյալ:
ՊՆ-ն նշել է, որ վերապատրաստված անձնակազմի գնահատում և հավաստագրեր ՄԻՊ ռազմավարությամբ նախատեսված չեն[30]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. Վ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՍՊԱՆԵՐԻ ՈՐԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ (ՍՈԲԿ) և ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԱՇՏԱԲԱՅԻՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ (ՀՇՖ) ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՒՄ «ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ» ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՆԵՐԱՌՈՒՄ

26. «Հայաստանի Հանրապետությունում արտակարգ դրություն հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության N 298-Ն որոշում, 16 մարտի, 2020թ.
27. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով՝ 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 18
28. ՊՆ/510ԳՔ/2707-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.
29. ՊՆ, Անցկացվել է վերապատրաստման դասընթաց, 27 ապրիլի 2021թ.
30. ՊՆ/510ԳՔ/2707-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.

Ըստ պաշտպանության նախարարության տրամադրած տեղեկության՝ 2021թ. փետրվարի 23-ի դրությամբ ՀՀ պաշտպանության նախարարության և Եվրոպայի խորհրդի երևանյան գրասենյակի գործակցությամբ մշակվել է **«Մարդու իրավունքները զինված ուժերում»** առարկայի ծրագիրը[31], որն ուղարկվել է միջազգային փորձագետների փորձաքննության[32]: Ծրագիրը նախատեսված է Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանի հրամանատարաշտաբային ֆակուլտետի (ՀՇՖ) և սպաների որակավորման բարձրացման կենտրոնի (ՍՈԲԿ) ունկնդիրների համար[33]: Յուրաքանչյուրում նախատեսվել է 10 ակադեմիական ժամ: Առարկան դասավանդելու են Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանի դասախոսները, ում համար նախատեսվել է առցանց վերապատրաստում ԵՄ համագործակցության ծրագրի շրջանակներում:

2020թ. օգոստոսից դեկտեմբեր ամիսներին ՊՆ ռազմական բարձրագույն հաստատություններում որակավորման բարձրացման դասընթացներում ընդգրկվել է շուրջ 130 սպա: Վերապատրաստման դասընթացներում ներառվել են նաև «կյանքի իրավունք» թեմայով մոդուլներ[34]: 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին սկսված մարտական գործողություններով պայմանավորված՝ դասընթացները դադարեցվել են[35]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ ՄԻՊ ռազմավարության և ԳԾ առաջին կիսամյակային հաշվետվության՝ 2020թ. հուլիսի 20-ի դրությամբ սահմանված է եղել այս գործողությամբ իրականացվելիք միջոցառումների պլան-ժամանակացույցը, քննարկվել է վերապատրաստման դասընթացի ձևաչափը[36]: Զեկույցի հրապարակման պահին, սակայն, պլան-ժամանակացույցը հասանելի չէ «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին:

ՊՆ կայքից տեղեկանում ենք, որ 2021թ. մարտին ՀՀ ՊՆ մարդու իրավունքների և բարեվարքության կենտրոնի պետ, գնդապետ Գևորգ Մարտիրոսյանն այցելել է ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանություն: Այցելության նպատակն է եղել կյանքի իրավունքի և խոշտանգումների արգելքի վերաբերյալ զինծառայողների իրազեկվածության բարձրացումը: ՄԻԲԿ պետը զրուցել է ռազմական ոստիկանության ընդունիչ-բաշխիչ կետում գտնվող զինծառայողների հետ, ներկայացրել իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմները, պատասխանել զինծառայողների հարցերին: Գ. Մարտիրոսյանը նշել է, որ իրավական պարզաբանումներ ստանալու համար զինծառայողները կարող են զանգահարել ՊՆ «Թեժ գծի» 1-28 անվճար հեռախոսահամարին: Նա նաև ՌՈ հրամանատարական կազմին է ներկայացրել ՄԻՊ ազգային ռազմավարության գործողությունների ծրագրի շրջանակներում ՌՈ անձնակազմի համար նախատեսված վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպման ընթացքը[37]:

---

31. ՊՆ/510-ԳՔ/2919-20, 17 սեպտեմբերի, 2020թ.
32. ՊՆ, 510-ԳՔ/878-2021, 23 փետրվարի 2021թ.
33. ՊՆ, 510-ԳՔ/878-2021, 23 փետրվարի 2021թ.
34. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 1
35. ՊՆ/510-ԳՔ/871-2021, 23 փետրվարի 2021թ.; ՊՆ/510-ԳՔ/880-2021, 23 փետրվարի, 2021թ.
36. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 18
37. ՊՆ, Իրազեկման այց ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանություն, 20 մարտի, 2021թ.

Ըստ ՊՆ գրության՝ կյանքի իրավունքի թեմայով դասընթացներին նախատեսվել է ընդգրկել ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանության բաժինների և բաժանմունքների ծառայողներին, որոնց մասնակցության շրջանակը կորոշվի ծառայողական պարտականություններից ելնելով[38]: Զեկույցի հրապարակման պահին հայտնի չէ՝ դասընթացներն իրականացվել են, թե ոչ, և եթե իրականացվել են, ապա քանի ՌՈ աշխատակից է դրանց մասնակցել:

ՊՆ-ն տեղեկացրել է, որ վերապատրաստված անձնակազմի գնահատում և մասնակիցների համար հավաստագրեր նախատեսված չեն[39]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Կյանքի իրավունքի թեմայով միջազգային չափանիշներին համապատասխան դասընթացներ կամ վերապատրաստումներ քննիչների համար 2020թ. չեն իրականացվել COVID-19 համավարակի, այնուհետև՝ պատերազմի պայմաններում: ՀՀ քննչական կոմիտեից «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին տեղեկացրել են, որ 2021թ. փետրվարի 11-ի դրությամբ, ՀՀ քննչական կոմիտեն արդարադատության ակադեմիայի հետ ընդամենը քննարկել է կյանքի իրավունքի թեմայով քննիչների վերապատրաստումների ձևաչափերը[40]:

Ըստ արդարադատության նախարարության տրամադրած տեղեկության և ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվության՝ ՀՀ քննչական կոմիտեի ծառայողների (քննիչների համար ՀՀ Արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների 2020թ. տարեկան վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում ընդգրկվել է **«Քրեական գործերով ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների կիրառման արդի հարցեր»** վերտառությամբ դասընթացը[41]: 2020թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստվել է 5 քննիչ՝ 5.1%-ը[42]:

ՀՀ քննչական կոմիտեի ծառայողների (քննիչների) 2020թ. տարեկան վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում ընդգրկվել է նաև **«Զինվորական ենթակայության կարգի և զինծառայողների կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործությունների քրեաիրավական խնդիրները»** վերտառությամբ դասընթաց[43]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԴԱՏԱԽԱԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ դատախազության տրամադրած տեղեկության՝ 2020թ. մարտի 12-ին զինվորական դատախազության 15 ներկայացուցիչ, այսինքն՝ զինվորական դատախազների 10.5%-ը, մասնակցել է ԵԽ երևանյան գրասենյակի և

38. ՊՆ/510ԳՔ/2707-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.
39. ՊՆ/510ԳՔ/2707-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.
40. ՔԿ, 12/12/47261-20, 28 օգոստոսի, 2020թ.; ՔԿ, 12-57-21, 11 փետրվարի, 2021թ.
41. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն Արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
42. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 2
43. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն Արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ

Արդարադատության ակադեմիայի համատեղ աշխատաժողովին՝ նվիրված զինված ուժերում նաև մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանը[44]: Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական կայքից տեղեկանում ենք, որ մասնակցել է 14 դատախազ: Աշխատաժողովն անցկացրել (վարել) են ԵԽ միջազգային խորհրդատուներ Ու. Ջորդաշը, որը ներկայացրել է արդյունավետ քննության հարցերը, և Է. Դուբանը՝ ներկայացրել է կին զինծառայողներին ներառող գործերի քննության առանձնահատկությունները[45]:

ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի կողմից դատախազների համար իրականացվող 2020թ. տարեկան վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում ներառվել է **«ՀՀ քրեական իրավունքի արդի հարցեր»** դասընթացը[46]: Վերջինիս շրջանակներում 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստվել է 32 դատախազ՝ 47%-ը[47], իսկ **«Զինվորական հանցագործությունների որակման և քննության մեթոդիկայի առանձնահատկությունները»** դասընթացում նախատեսված է եղել վերապատրաստել 24 դատախազ՝ 35.2%-ը[48]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ ՄԻՊ ռազմավարության և ԳԾ 2020թ. կիսամյակային ու տարեկան հաշվետվությունների՝ ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի վերապատրաստման ուսուցման 2020թ. ծրագրում ընդգրկվել է **«ՀՀ քրեական իրավունքի արդի հարցեր»** դասընթացը, որի շրջանակներում ուսումնասիրվում են նաև կյանքի իրավունքի վերաբերյալ միջազգային և ներպետական դատական պրակտիկան[49]: 2020թ. այս դասընթացով վերապատրաստվել է 12 դատավոր՝ 5.21%-ը, իսկ 2021թ. նախատեսվել է վերապատրաստել 30 դատավոր՝ 13.04%-ը[50]:

«Քրեական գործերով ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների կիրառման արդի հարցեր» դասընթացով, որում ներառվել են նաև կյանքի իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ ՄԻԵԴ արդի նախադեպային իրավունքը և ՀՀ նկատմամբ դրա կիրառման հիմնահարցերը[51], 2020թ. վերապատրաստվել է 28 դատավոր՝ 12.17%-ը: 2021թ. նույն դասընթացով նախատեսվել է վերապատրաստել 8 դատավոր՝ 3.47%-ը[52]:

---

44. Դատախազություն, 44/6/19412-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.
45. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի դատավորները և դատախազները մասնակցեցին զինված ուժերում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանը նվիրված դասընթացին, 12 մարտի, 2020թ.
46. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 2-3
47. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 2-3
48. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն Արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
49. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 20-21; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 3
50. ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի 2021թ.
51. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 20-21; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 4
52. ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի, 2021թ.

«ՀՀ սահմանադրական իրավունքի գիտության և սահմանադրական արդարադատության արդի միտումները» դասընթացի շրջանակներում նախատեսվել են կյանքի իրավունքի, այդ իրավունքի սահմանափակումների սահմանադրական և կոնվենցիոն հիմքերի վերաբերյալ առանձին թեմաներ: 2020թ. COVID-19 համավարակով պայմանավորված՝ այս դասընթացով վերապատրաստումներ չեն իրականացվել: 2021թ. նախատեսվել է վերապատրաստել 53 դատավոր՝ 23.04%-ը[53]:

«ՀՀ քրեական դատավարության արդի հարցեր» դասընթացում նախատեսվել են կյանքի իրավունքի վերաբերյալ գործերի քննության միջազգային չափորոշիչների, անձի կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ հաղորդումների քննարկման առանձնահատկությունների և գործերով վարույթ նախաձեռնելու հիմնախնդիրների վերաբերյալ առանձին հարցադրումներ[54]: 2020թ. այս դասընթացով վերապատրաստվել է 14 դատավոր՝ 6.08%-ը, իսկ 2021թ. նախատեսվել է վերապատրաստել 41 դատավոր՝ 17.82%-ը:

53. ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի 2021թ.
54. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 20-21; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 4

Գործողություն 2

Բարձրացնել կյանքի իրավունքի վերաբերյալ զորակոչիկների, զինծառայողների իրազեկվածությունը

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ երկրորդ գործողությամբ նախատեսվում է բարձրացնել կյանքի իրավունքի վերաբերյալ զորակոչիկների, զինծառայողների իրազեկվածությունը: 2020-2022թթ. ընթացքում ակնկալվում է.

- զորամասերի և զինկոմիսարիատների 60%-ում փակցնել մարդու իրավունքների (կյանքի իրավունք, խոշտանգումների արգելք) վերաբերյալ պաստառներ,
- զորամասերում և զինկոմիսարիատներում իրականացնել կյանքի իրավունքի վերաբերյալ թվով 15 իրազեկման ակցիա,
- մշակել և զորամասերում ու զինկոմիսարիատներում տարածել մարդու իրավունքների վերաբերյալ առնվազն 3 տեղեկատվական նյութ, այդ թվում՝ իրավունքների պաշտպանության միջոցների մասին,
- մշակել և զանգվածային լրատվության միջոցներով տարածել զինված ուժերում մարդու իրավունքների վերաբերյալ առնվազն 3 տեսաձայնագրություն:

Ակնկալվում է, որ այս տեղեկատվական միջոցառումների իրականացմամբ և կյանքի իրավունքի վերաբերյալ զորակոչիկների ու զինծառայողների իրազեկվածության բարձրացմամբ կնվազեն ԶՈՒ-ում մահվան դեպքերը:

Գործողության կատարման պատասխանատու մարմինը ՀՀ պաշտպանության նախարարությունն է, համակատարող մարմինները՝ Հանրային հեռուստառադիոընկերության խորհուրդը՝ համաձայնությամբ, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը՝ համաձայնությամբ, ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Ֆինանսավորումը կատարվում է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

Գործողության նկարագրում առկա չեն բանակում մահվան դեպքերի թվերի նվազեցման վրա զինկոմիսարիատներում ու զորամասերում իրազեկման ակցիաների, տեղեկատվական նյութերի, պաստառների և ԶԼՄ-ներով դրանց վերաբերյալ տեսաձայնագրությունների տարածման միջոցառումների ազդեցությունը գնահատելու չափորոշիչները:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՊԱՍՏԱՌՆԵՐ

Ըստ 2020թ. տարեկան հաշվետվության՝ Երևանում Եվրոպայի խորհրդի գրասենյակի և ՀՀ ՊՆ գործակցությամբ մշակվել և տպագրվել են **«կյանքի իրավունք»** և

«Խոշտանգումների արգելք» թեմաներով տեղեկատվական պաստառներ, որոնք փակցվել են բոլոր զորամասերում, զինկոմիսարիատներում և ՌՈ տարածքային ստորաբաժանումներում[55]: 2020թ. մայիսի դրությամբ՝ Եվրոպայի խորհրդի երևանյան գրասենյակի կայքում, սակայն, նշվել է կյանքի իրավունքին նվիրված 1000 օրինակ պաստառները միայն զորամասերին և զինկոմիսարիատներին տրամադրելու մասին[56]:

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ պաստառների առկայության դիտարկման նպատակով «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ի մշտադիտարկող խումբը 2020թ. օգոստոսի 11-31-ն այցելել է զինկոմիսարիատներ Երևանում և բոլոր մարզերում: Կյանքի իրավունքին նվիրված պաստառները փակցված են եղել դիտարկված 39 զինկոմիսարիատներից կամ տարածքային ստորաբաժանումներից 35-ում: Արարատի, Մասիսի և Ստեփանավանի բաժանմունքներում բացակայել են կյանքի իրավունքի վերաբերյալ պաստառները: Խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքին նվիրված պաստառ փակցված է եղել դիտարկված 39 զինկոմիսարիատներից կամ տարածքային ստորաբաժանումներից 30-ում: Աբովյանի, Ապարանի, Թալինի, Ճամբարակի, Նաիրիի, Ախուրյանի, Աշոցքի բաժանմունքներում բացակայել են խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի վերաբերյալ պաստառները: Միայն մեկ դեպքում՝ Երևանի երկրորդ զինկոմիսարիատում, մշտադիտարկողին չեն թույլատրել մուտք գործել զինկոմիսարիատի տարածք:

Կյանքի իրավունքի վերաբերյալ զորակոչիկների և զինծառայողների իրազեկվածության բարձրացման գործողության իրականացմանն աջակցում է Եվրոպայի խորհրդի «Մարդու իրավունքները և կանայք Հայաստանի զինված ուժերում» ծրագիրը[57]:

ՊԱՍՏԱՌՆԵՐԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կյանքի իրավունքին նվիրված պաստառի նմուշը հասանելի է առցանց[58]: Այն պարունակում է տեղեկատվություն յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքի, դրա պաշտպանության ոլորտում պետության պարտավորությունների մասին, այդ թվում՝ նաև զորակոչի և զինվորական ծառայության ժամանակ: Պաստառում ներառված են այն մարմինների տվյալները, որոնց զինծառայողը կարող է դիմել իրավունքի խախտման դեպքում:

Խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքի մասին պաստառը ներառում է տեղեկատվություն խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի սահմանումների, զինված ուժերի անձնակազմին խոշտանգումից և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերից զերծ պահելու պետության պարտականությունների վերաբերյալ:

Պաստառում ներկայացվում են նաև այն մարմինների տվյալները, որոնց հետ կարելի

55. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 6, թարմացված՝ այստեղ, 18 հունվարի, 2021թ.
56. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի զորամասերին և զինկոմիսարիատների կտրամադրվեն զորակոչիկներին և ծառայողների համար մշակված կյանքի իրավունքի վերաբերյալ պաստառի 1000 օրինակ, 29 մայիսի, 2020թ.
57. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի զորամասերին և զինկոմիսարիատների կտրամադրվեն զորակոչիկներին և ծառայողների համար մշակված կյանքի իրավունքի վերաբերյալ պաստառի 1000 օրինակ, 29 մայիսի, 2020թ.
58. Կյանքի իրավունքին նվիրված պաստառը՝ այստեղ (https://rm.coe.int/poster-right-to-life-hr-waf/16809e85bb)

է կապվել խոշտանգումներից և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերից զերծ մնալու իրավունքի խախտման դեպքում[59]:

ՊԱՍՏԱՌՆԵՐԻ ՏԵՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ և ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ի մշտադիտարկող խումբը 2020թ. օգոստոսի 11-31-ը և 2021թ. փետրվարի 10-31-ը իրականացրել է դիտարկումներ և զորակոչիկների շրջանում հարցազրույցներ է անցկացրել Երևանի և բոլոր մարզերի զինկոմիսարիատներում ու տարածքային ստորաբաժանումներում: Խմբի նպատակն է եղել պարզել՝ արդյո՞ք զորակոչիկները տեսել են զինկոմիսարիատներում փակցված պաստառներ և, եթե այո, որքանո՞վ են դրանք օգտակար համարել:

2020թ. օգոստոսի 11-31-ը հարցված 196 քաղաքացուց 132-ը (67%) ասել է, որ զինկոմիսարիատում չի տեսել մարդու իրավունքների վերաբերյալ պաստառներ, իսկ 64-ը (33%)՝ տեսել է (տե՛ս՝ նկ. 2):

2021թ. փետրվարի 10-ից մարտի 31-ը հարցված 527 քաղաքացուց 351-ը (67%) ասել է, որ մարդու իրավունքների վերաբերյալ պաստառներ զինկոմիսարիատում չի տեսել, իսկ 176-ը (33%)՝ տեսել է (տե՛ս՝ նկ. 3):

ՆԿ.2. ԱՐԴՅՈ՞Ք ԶՈՐԱԿՈՉԻԿՆԵՐԸ ՏԵՍԵԼ ԵՆ ԶԻՆԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏՆԵՐՈՒՄ ՓԱԿՑՎԱԾ ՊԱՍՏԱՌՆԵՐԸ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

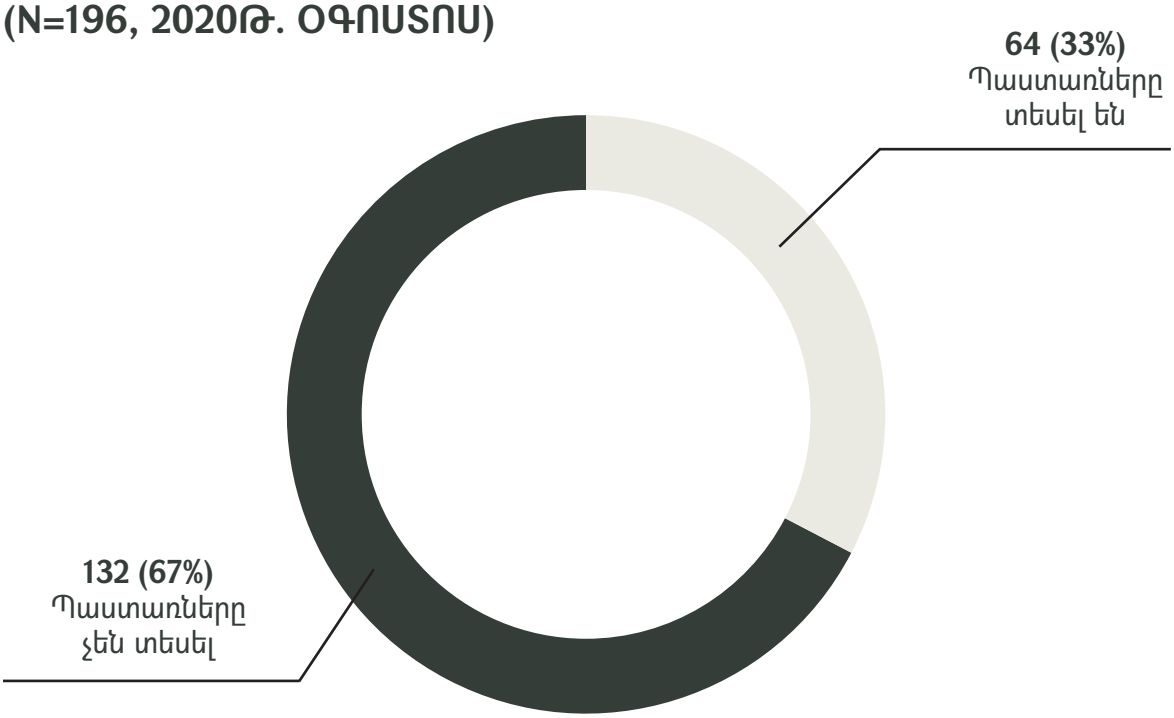

59. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Տպագրվել է Հայաստանի զորակոչիկների և զինծառայողների համար մշակված խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքի մասին պաստառի հազար օրինակ, 22 հուլիսի, 2020թ.

ՆԿ.3. ԱՐԴՅՈ՞Ք ԶՈՐԱԿՈՉԻԿՆԵՐԸ ՏԵՍԵԼ ԵՆ ԶԻՆԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏՆԵՐՈՒՄ ՓԱԿՑՎԱԾ ՊԱՍՏԱՌՆԵՐԸ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

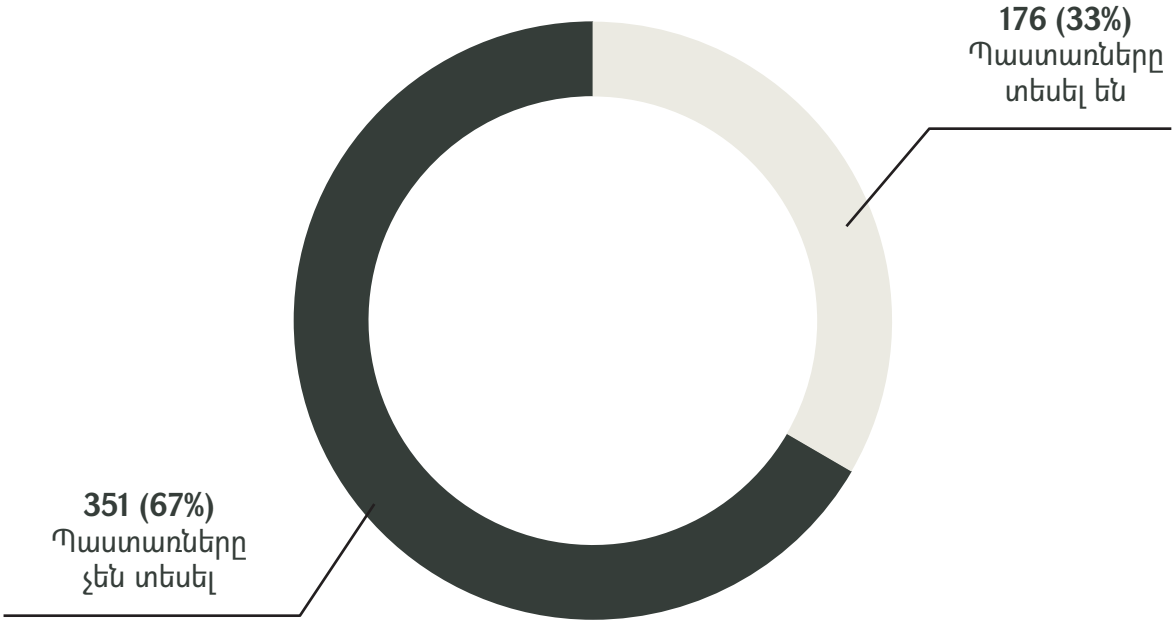

Պաստառները նկատած հարցվածների կեսը նշել է, որ չի կարդացել դրանք: 2020թ. օգոստոսին հարցված զորակոչիկների կեսը պաստառների գոյության մասին տեղեկանալուց հետո նաև հրաժարվել է գնալ և տեղում կարդալ դրանք: Պաստառներին ծանոթանալու պատրաստակամություն է հայտնել 17%-ը, ովքեր այնուհետև նշել են, որ սովորեցին, որ վերադասը կամ այլ զինծառայողներ չեն կարող իրենց կամ այլ զինծառայողների նկատմամբ բռնություն կիրառել, ինչպես նաև, որ զինծառայողները կարող են անվճար բժշկական օգնություն ստանալ: Ոմանք նշել են նաև, որ իմացան, թե ինչ մարմինների կարող են դիմել իրենց խախտված իրավունքների վերականգնման համար: Հարցվածների 9%-ը նշել է, որ բանակում պաստառները դժվար թե օգնեն իրենց:

2021թ. փետրվարից մարտ ամիսն ընկած ժամանակահատվածում հարցված զորակոչիկներից պաստառները կարդացածներից 22.7%-ը ոչինչ չի հիշել, իսկ 2.3%-ը ոչինչ չի հասկացել: Այն զորակոչիկները, որոնք կարդացել և հասկացել են պաստառների բովանդակությունը (20.5%), նշել են, որ տեղեկացան, որ բանակում չեն կարող ենթարկվել խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի, կարող են անվճար բժշկական օգնություն ստանալ, դիմել ՊՆ «Թեժ գծին», մեկնել արձակուրդ, կապ հաստատել իրենց հարազատների հետ, ինչպես նաև, որ կարող է սահմանափակվել իրենց ազատ տեղաշարժի իրավունքը: Այն զորակոչիկները, որոնք նկատել են պաստառները, բայց չեն կարդացել, պատճառաբանել են, որ շտապել են, «խառն» են եղել, ուշադիր չեն եղել, հետաքրքիր չի եղել, չեն մտածել, որ կարող է իրենց օգտակար լինել, հայերեն կարդալուն չեն տիրապետել:

2020թ. օգոստոսին մշտադիտարկող խմբի հարցման արդյունքում պարզվել է, որ 196 զորակոչիկից 122-ը (մոտ 62%) գտնում է, որ միայն ինքը, կամ առաջին հերթին ինքն է պատասխանատու զինվորական ծառայության ընթացքում իր կյանքի և առողջության պաշտպանության համար: 60 հարցված (մոտ 30.6%) գտնում է, որ իր կյանքի և

ՆԿ.4. ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ Ո՞Վ Է ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՔՈ ԿՅԱՆՔԻ և ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

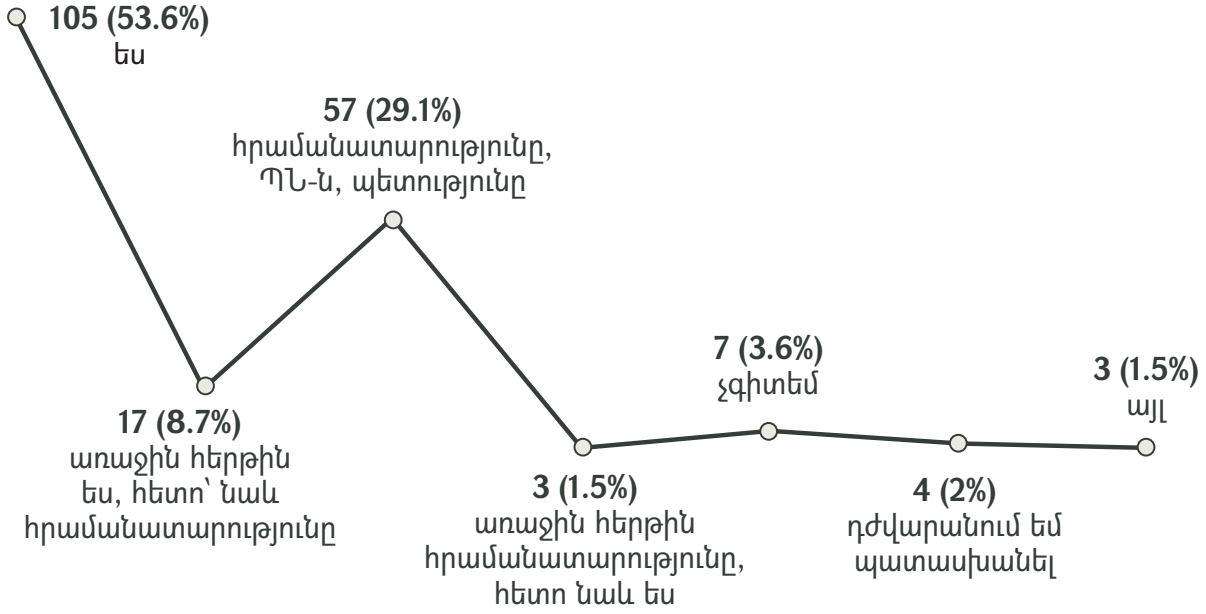

առողջության պաշտպանության համար պատասխանատու է կամ առաջին հերթին պատասխանատու է պետությունը:

Ծառայության ընթացքում ո՞վ է պատասխանատու քո կյանքի և առողջության պաշտպանության համար հարցին զորակոչիկները պատասխանել են հետևյալ կերպ (տե՛ս նկ. 4).

- ես - 105 հոգի (53.6%),
- առաջին հերթին ես, հետո՝ նաև հրամանատարությունը - 17 հոգի (8.7%),
- հրամանատարությունը, ՊՆ-ն, պետությունը - 57 հոգի (29.1%),
- առաջին հերթին հրամանատարությունը, հետո՝ նաև ես - 3 հոգի (1.5%),
- չգիտեմ - 7 հոգի (3.6%),
- դժվարանում եմ պատասխանել - 4 հոգի (2%),
- այլ - 3 հոգի (1.5%):

2021թ. փետրվար-մարտ ամիսներին մշտադիտարկող խմբի հարցման արդյունքում պարզվել է, որ 527 զորակոչիկից 352-ը (մոտ 67%) գտնում է, որ միայն ինքը, կամ առաջին հերթին ինքն է պատասխանատու զինվորական ծառայության ընթացքում իր կյանքի և առողջության պաշտպանության համար: 159 հարցված (մոտ 30%) գտնում է, որ իր կյանքի և առողջության պաշտպանության համար պատասխանատու է կամ առաջին հերթին պատասխանատու է հրամանատարությունը:

Ծառայության ընթացքում ո՞վ է պատասխանատու քո կյանքի և առողջության պաշտպանության համար հարցին զորակոչիկները պատասխանել են հետևյալ կերպ (տե՛ս նկ. 5).

- ես - 157 հոգի (29.8%),
- առաջին հերթին ես, հետո՝ նաև հրամանատարությունը - 195 հոգի (37%),
- հրամանատարությունը, ՊՆ-ն, պետությունը – 120 հոգի (22.8%),

ՆԿ.5. ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ Ո՞Վ Է ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՔՈ ԿՅԱՆՔԻ և ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

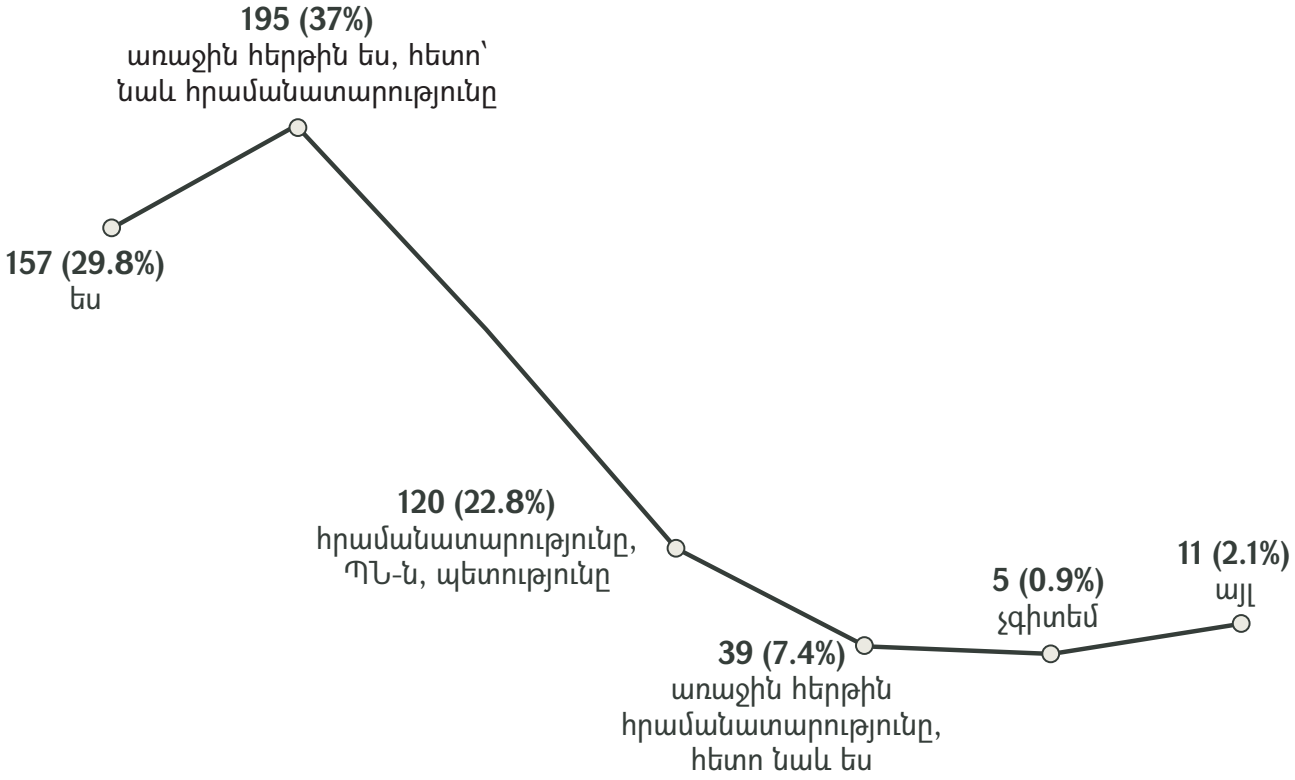

- առաջին հերթին հրամանատարությունը, հետո՝ նաև ես - 39 հոգի (7.4%),
- չգիտեմ - 5 հոգի (0.9%),
- այլ - 11 հոգի (2.1%):

2020թ. օգոստոսին հարցումներից պարզվել է, որ հարցված զորակոչիկների զգալի մասը (80 հոգի) տեղյակ չի եղել, թե ո՞ր մարմիններին կարող է դիմել զինվորական ծառայության ընթացքում ծառայակիցների կամ հրամանատարության կողմից իր կամ իր ընկերների իրավունքների խախտման դեպքում (տե՛ս նկ. 6):

2021թ. փետրվար-մարտ ամիսների ընթացքում հարցվածների մեծ մասը (148 հոգի) նշել է, որ ոչ ոքի չի դիմի, հաջորդ հաճախ տրված պատասխանները եղել են հրամանատարությանը դիմելը և չիմանալը (տե՛ս նկ. 7):

Չնայած որ պաստառների բովանդակությունն օգտակար է եղել կյանքի իրավունքի և խոշտանգումներից ու վատ վերաբերմունքի այլ ձևերից զերծ մնալու իրավունքի մասին իրազեկելու տեսանկյունից, զինկոմիսարիատներում դրանց փակցված լինելը, սակայն, զորակոչիկների մեծ մասը չի նկատել, նկատածների կեսն էլ դրանք չի կարդացել: Հարցվածների կեսը նաև հրաժարվել է գնալ և տեղում կարդալ դրանք: Մշտադիտարկող խմբի համար, հետևապես, պարզ չէ, թե որքանով է պաստառների փակցնելը զինկոմիսարիատներում նպաստում զորակոչիկների շրջանում իրենց իրավունքների վերաբերյալ իրազեկվածության բարձրացմանը:

ՆԿ.6. ՏԵՂՅԱ՞Կ ԵՍ, ԹԵ ՈՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻՆ ԿԱՐՈՂ ԵՍ ԴԻՄԵԼ, ԵԹԵ ՔՈ ԿԱՄ ԸՆԿԵՐՈՋԴ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԾԱՌԱՅԱԿԻՑՆԵՐԴ ԿԱՄ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՆԵՐԴ ԽԱԽՏԵՆ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

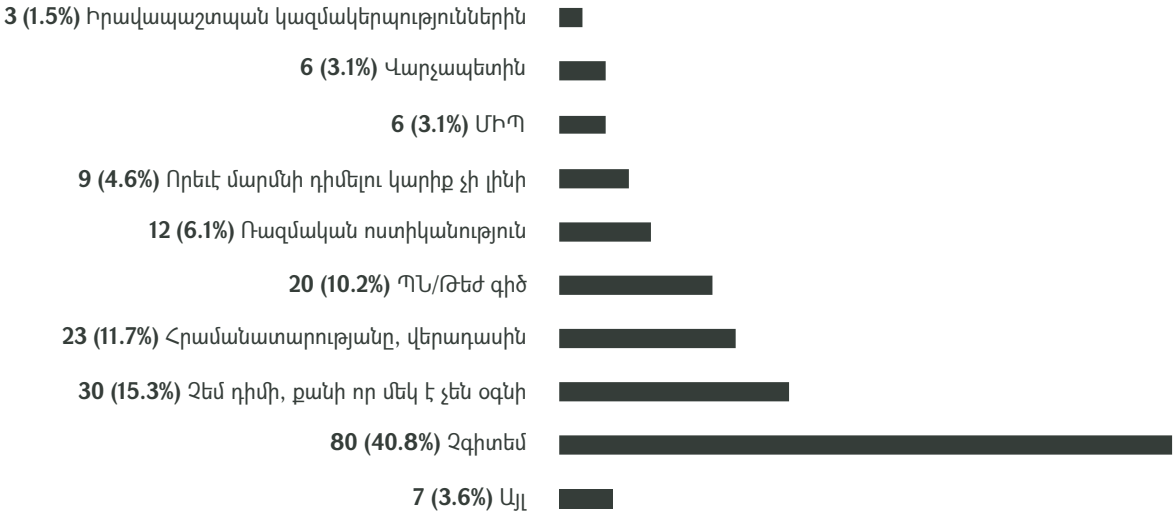

ՆԿ.7. ՏԵՂՅԱ՞Կ ԵՍ, ԹԵ ՈՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻՆ ԿԱՐՈՂ ԵՍ ԴԻՄԵԼ, ԵԹԵ ՔՈ ԿԱՄ ԸՆԿԵՐՈՋԴ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԾԱՌԱՅԱԿԻՑՆԵՐԴ ԿԱՄ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՆԵՐԴ ԽԱԽՏԵՆ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

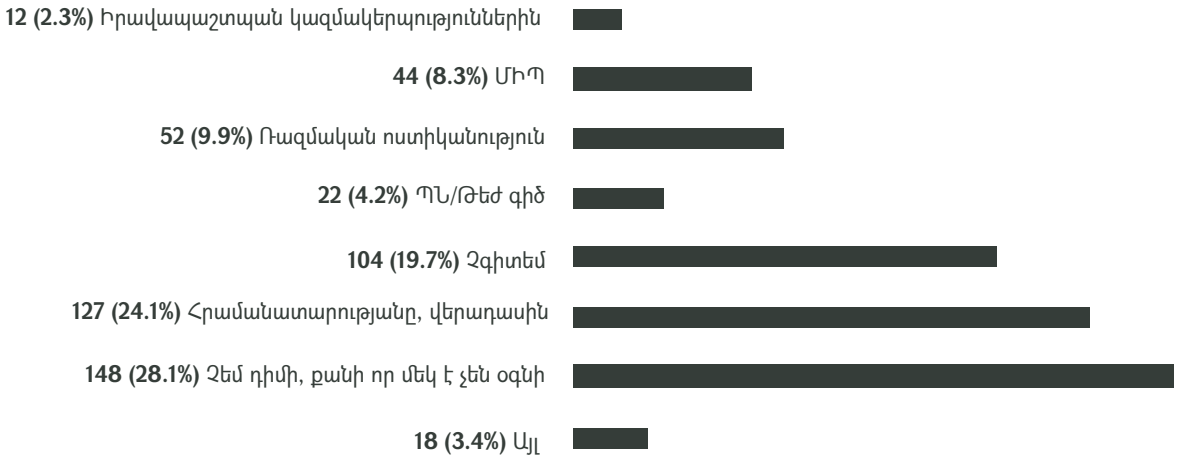

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԻՐԱԶԵԿՄԱՆ ԱԿՑԻԱՆԵՐ

2020թ. հունվարից մինչև սեպտեմբերի 27-ը զորամասերում և զինկոմիսարիատներում կյանքի իրավունքի վերաբերյալ իրազեկման ակցիաներ չեն իրականացվել՝ պայմանավորված համաճարակային սահմանափակումներով: Սակայն, ինչպես տեղեկացրել է ՊՆ-ն, բոլոր զորամասերում ավագ սպա-իրավաբանների, հրամանատարների սոցիալ-իրավական գծով օգնական սպաների (վերջիններիս հաստիքի թափուր լինելու կամ բացակայության դեպքում՝ ԲՀԱ գծով տեղակալների) կողմից պարբերաբար անցկացվել են կյանքի իրավունքի թեմայով իրազեկման

քննարկումներ: Քննարկումների ընթացքում օգտագործվել են թեմային վերաբերելի կարգավորիչ միջազգային, ներպետական իրավական ակտեր, պրակտիկ նյութեր (հրամաններ, կարգադրություններ, դատավճիռներ)[60]: 2021թ. փետրվարից ՊՆ մարդու իրավունքների բարեվարքության կենտրոնի (ՄԻԲԿ) աշխատակիցներն իրազեկման ակցիաներ են իրականացրել զորամասերում և ՊՆ Զ և ԶՀԾ տարածքային ստորաբաժանումներում[61]: Իրազեկման ակցիայի հստակ ժամանակացույց առկա չէ[62]:

ՄԻՊ ԳԾ տարեկան հաշվետվությունից տեղեկանում ենք, որ 2020թ. օգոստոսից սեպտեմբեր ամիսներին անցկացվել են թվով 4 իրազեկման պարապմունքներ[63], որոնց մասին մանրամասներ հայտնի չեն:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՏԱՐԱԾՈՒՄ

Ինչպես կազմակերպությանը տեղեկացրել են պաշտպանության նախարարությունից, 2021թ. փետրվարի 25-ի դրությամբ զինված ուժերի համապատասխան վարչությունում նախատեսվել և զորամասեր է ուղարկվել մարդու իրավունքների, այդ թվում՝ իրավունքների պաշտպանության միջոցների, վերաբերյալ 7 տեղեկատվական նյութ, որոնք, սակայն, համացանցում առկա չեն[64]: «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին ևս այդ տեղեկատվական նյութերի վերաբերյալ մանրամասներ չեն տրամադրվել:

«Խաղաղության երկխոսությանը» հայտնի է դարձել նաև, որ 2021թ. մարտի 12-ին Մարդու իրավունքների պաշտպանը հրապարակել է «Զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանություն. Մարդու իրավունքների պաշտպանի մշտադիտարկման իրավական շրջանակ» ձեռնարկը[65]: Այն մշակվել և հրատարակվել է **«Մարդու իրավունքները և կանայք Հայաստանի զինված ուժերում - II փուլ»** ծրագրի շրջանակներում, որն իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի կողմից՝ Եվրոպայի խորհրդի Հայաստանի համար իրականացվող գործողությունների 2019-2022 թթ. ծրագրի շրջանակում[66]: Կազմակերպությունը, սակայն, չունի տեղեկություններ ձեռնարկը զորամասեր և զինկոմիսարիատներ ուղարկելու վերաբերյալ: Համոզվածություն չկա նաև այն մասին, թե որքանով է ԵԽ ծրագրի շրջանակներում իրականացված այս գործողությունը տեղավորվում ՄԻՊ ԳԾ-ի 2-րդ գործողության շրջանակներում:

60.ՊՆ/510-ԳՔ/932-2021, 24 փետրվարի, 2021թ.
61. ՊՆ, ՊՆ մարդու իրավունքների և բարեվարքության կենտրոնի պետն այցելել է զորամասեր, 18 փետրվարի, 2021
62. ՊՆ/510-ԳՔ/932-2021, 24 փետրվարի, 2021թ.
63. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 5
64. ՊՆ/510-ԳՔ/967-2021, 25 փետրվարի, 2021թ.
65. ՀՀ ՄԻՊ, Մարդու իրավունքների պաշտպանը հրապարակել է ձեռնարկ զինծառայողների իրավունքների գնահատման վերաբերյալ, 12 մարտի, 2021թ.
66. ՄԻՊ, Մարդու իրավունքների պաշտպանը հրապարակել է ձեռնարկ զինծառայողների իրավունքների գնահատման վերաբերյալ, 12 մարտի, 2021թ.; ձեռնարկը՝ https://www.ombuds.am կայքում

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՏԵՍԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱԾՈՒՄ

2020թ. առաջին կիսամյակում նախատեսված 3 տեսաձայնագրությունը զինված ուժերում մարդու իրավունքների վերաբերյալ դեռևս մշակված չի եղել[67]: «Զինուժ»-ի 2020թ. հունիսի 6-ի թողարկման շրջանակներում ցուցադրվել է անիմացիոն տեսանյութ, որում ներկայացվել է, որ ՀՀ յուրաքանչյուր քաղաքացի՝ անկախ սեռից, կարող է ծառայության անցնել ՀՀ զինված ուժերում, եթե համապատասխանում է սահմանված պահանջներին: Կանայք և տղամարդիկ ունեն կամավոր զինծառայության անցնելու հավասար հնարավորություններ, օրինակ՝ ստանալ ռազմական կրթություն, անցնել պայմանագրային զինվորական ծառայության կամ առաջխաղացում ունենալ: Նշվել է նաև, որ զինծառայողները համազգեստով քաղաքացիներ են՝ ունենալով նույն իրավունքներն ու ազատությունները, ինչ մյուս քաղաքացիները: Զինծառայողների համար գործում են որոշ հատուկ կանոններ, մի շարք սոցիալական երաշխիքներ և իրավունքների պաշտպանության միջոցներ[68]: Նույն տեսանյութը ցուցադրվել է նաև «Զինուժ»-ի 2020թ. հունիսի 20-ի թողարկման ընթացքում[69]:

«Զինուժ»-ի 2020թ. հունիսի 13-ի թողարկման շրջանակներում անդրադարձ է կատարվել ՀՀ զինված ուժերում ձևավորված կանանց խորհուրդներին: Նշվել է, որ դրանք հասարակական հիմունքներով զորամասի հրամանատարի անմիջական ղեկավարության ներքո մշտապես գործող մարմիններ են՝ բաղկացած 3-7 անդամից: Խորհրդի անդամներն ընտրվում են զորամասի զինծառայողների կողմից, բաց քվեարկությամբ, 1 տարի ժամկետով: Ըստ տեսանյութի՝ կանանց խորհուրդների վերջանական նպատակն է կին զինծառայողների ծառայության շարժառիթավորումը և զինվորական ծառայության գրավչության բարձրացումը[70]:

«Զինուժ»-ի 2020թ. օգոստոսի 8-ի թողարկման շրջանակներում անիմացիոն ֆիլմի միջոցով անդրադարձ է կատարվում ռազմական կրթությանը: Նշվում է, որ ռազմական համալսարանում կրթությունն անվճար է և որակյալ, ապահովվում է բարձր աշխատավարձ, երաշխավորվում է կարիերային առաջընթաց, տրվում են սոցիալական երաշխիքներ: Շեշտվում է, որ ռազմական համալսարան կարող են ընդունվել ՀՀ քաղաքացիները՝ անկախ սեռից, և ներկայացվում է ընդունելության կարգը[71]:

2021թ. փետրվարի 5-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը հրապարակել է անիմացիոն ֆիլմ զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների վերաբերյալ: Տեսանյութում նշվում է, որ որպես համազգեստով քաղաքացիներ՝ զինծառայողներն օգտվում են մարդու պաշտպանության նույն մեխանիզմներից, ինչ մյուս քաղաքացիները: Խորհրդատվություն ստանալու կամ

67. ՊՆ/510-ԳՔ/2710-2020, 31 օգոստոսի, 2020թ.
68. Զինուժ, 06.06.20, 6 հունիսի, 2020թ., 22:57 րոպեից
69. Զինուժ, 20.06.20, 20 հունիսի, 2020թ., 33:51 րոպեից
70. Զինուժ, 13.06.20, 13 հունիսի, 2020թ., 25:43 րոպեից
71. Զինուժ, 08.08.20, 8 օգոստոսի, 2020թ., 25:21 րոպեից

իրավունքների ենթադրյալ խախտումների դեպքերում զինծառայողները կարող են դիմել իրավունքների պաշտպանության ներքին և արտաքին մեխանիզմների՝ անմիջական հրամանատարին, ՊՆ մարդու իրավունքների և բարեվարքության կենտրոնին՝ զանգահարելով «Թեժ գիծ» կամ ուղարկելով նամակ էլ. հասցեին, կին զինծառայողների դեպքում՝ նաև գլխավոր շտաբում գործող կին զինծառայողների հարցերով զբաղվող ստորաբաժանմանը, կանանց խորհուրդներին, մարդու իրավունքների պաշտպանին՝ զանգահարելով «Թեժ գիծ» կամ ուղարկելով գրավոր բողոք, գլխավոր շտաբի «Վստահության գիծ», դատարան: Շեշտվում է, որ այս կառույցներին դիմելիս անձնական տվյալները պաշտպանվում են և չեն հրապարակվում առանց անձի համաձայնության[72]:

Վերոնշյալ տեսանյութերը պատրաստվել են Եվրոպայի խորհրդի **«Մարդու իրավունքները և կանայք Հայաստանի զինված ուժերում - II փուլ»** ծրագրի շրջանակներում՝ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի հետ համագործակցությամբ: Ծրագիրն իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի՝ Հայաստանի համար 2019-2022թթ. ծրագրի շրջանակներում, որը ֆինանսավորում են Գերմանիան, Իռլանդիան, Լիխտենշտեյնը և Շվեդիան:

72. ՊՆ, Զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմները (տեսահոլովակ), 5 փետրվարի, 2021թ.

Գործողություն 3

Զինված ուժերում ամրապնդել հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտը

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ կյանքի իրավունքի ապահովմանն ուղղված երրորդ գործողությամբ նախատեսվել է 2020-2022թթ. ընթացքում զինված ուժերում ամրապնդել հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտը, որով ակնկալվում է նվազեցնել ԶՈՒ-ում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների հետևանքով մահվան դեպքերը: Նման մթնոլորտի ամրապնդման համար ակնկալվում է.

- ուսումնասիրություն կատարել ԶՈՒ-ում անհանդուրժողականության դրսևորումների պատճառների, նպաստող գործոնների և դրանց հաղթահարման ուղիների վերաբերյալ,
- ինչպես նաև զորամասերի 30%-ում կազմակերպել հոգեբանների դասախոսություններ:

Գործողության կատարման համար պատասխանատու մարմինը ՀՀ պաշտպանության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմինները՝ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը՝ համաձայնությամբ, ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Ֆինանսավորումը կատարվում է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

Պաշտպանության նախարարությունից տեղեկացրել են, որ կորոնավիրուսային վարակի ներթափանցման վտանգով պայմանավորված՝ զինված ուժերում հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտի ապահովման գործողության համատեքստում չի կատարվել նախատեսված ուսումնասիրությունը՝ ԶՈՒ-ում անհանդուրժողականության դրսևորումների պատճառների, նպաստող գործոնների և դրանց հաղթահարման ուղիների վերաբերյալ[73]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

2020թ. հուլիսի 16-ի դրությամբ, ըստ «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին

73. ՊՆ/510-ԳՔ/1793-20, 4 հունիսի, 2020թ.; ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.; ՄԻՊ, 01/13.7/4678-20, 28 սեպտեմբերի, 2020թ.

պաշտպանության նախարարության ուղարկած գրության, զինված ուժեր է առաքվել վերլուծական նյութ ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դրսևորման դեպքերը ծնող պատճառների քննարկման և գործուն միջոցներ ձեռնարկելու անհրաժեշտության վերաբերյալ[74]:

2021թ. փետրվարի 25-ի դրությամբ, զինված ուժերի համապատասխան վարչության կողմից զորամասերում պայմանագրային և ժամկետային պարտադիր զինծառայողների շրջանում անցկացվել են սոցիոլոգիական հարցումներ, որոնք վերլուծվել են, և արդյունքներն ուղարկվել են զորամիավորումների, միավորումների և զորամասերի հրամանատարներին՝ անհրաժեշտ կանխարգելիչ աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով: Բացի այդ՝ նույն վարչության սպաների կողմից անցկացվել են դաստիարակչական աշխատանքներ ստորաբաժանման կազմով[75]: Զեկույցի հրապարակման պահին վերոնշյալ սոցիոլոգիական հարցումների և դաստիարակչական աշխատանքների վերաբերյալ մանրամասն տեղեկություններ հայտնի չեն:

2020թ. ընթացքում Երևանում Եվրոպայի խորհրդի գրասենյակի հետ համա գործակցության շրջանակներում փորձագիտական խմբի կողմից նախապատրաստվել է **«ՀՀ զինված ուժերում ոչ ֆորմալ փոխհարաբերությունների վարքային նորմերը և զինվորների մոտ քրեական ենթամշակույթի դրսևորման սոցիալական և հոգեբանական հիմնախնդիրների վերաբերյալ»** հետազոտության մեթոդաբանության նախագիծը, քննարկվել շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ, սակայն 2021թ. փետրվարի 25-ի դրությամբ գործածության մեջ չի դրվել[76]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՀՈԳԵԲԱՆՆԵՐԻ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ըստ ՊՆ գրության՝ ՀՀ ՊՆ նախարարի հրամանի համաձայն՝ 2020թ. սեպտեմբերի 1-ից նոյեմբերի 28-ը նախատեսված է եղել կազմակերպել սպա-հոգեբանների դասընթացներ, այդ թվում՝ «Հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտի ամրապնդում» թեմայով դասախոսություն: Դասախոսության նյութերում ներառված են եղել դեպքեր, ծառայողական քննության օրինակներ, որտեղ նշված են եղել զորամասերի տեղակայման վայրերը և համարները, ուստի ուսումնական նյութերը հրապարակման ենթակա չեն[77]: Ըստ 2020թ. ՄԻՊ ԳԾ տարեկան հաշվետվության և «Զինուժ» հաղորդման՝ համաձայն ՀՀ պաշտպանության նախարարի **«ՀՀ ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանում սպա-հոգեբանների վերապատրաստման դասընթաց կազմակերպելու մասին»** հրամանի՝ 2020թ. սեպտեմբերի 1-ից մեկնարկել է սպա-հոգեբանների եռամսյա վերապատրաստման դասընթացների ծրագիրը: Այդ նպատակով համալսարանում սեպտեմբերի 1-ին բացվել է հատուկ դասասենյակ[78]: Դասընթացները, սակայն,

74. ՊՆ/510-ԳՔ/2230-2020, 16 հուլիսի, 2020թ.
75. ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 8; ՊՆ/510-ԳՔ/968-2021, 25 փետրվարի, 2021թ.
76. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 6; ՊՆ/510-ԳՔ/968-2021, 25 փետրվարի, 2021թ.
77. ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.
78. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 7; Զինուժ, 05.09.20, 5 սեպտեմբերի, 2021թ., 27:59 րոպեից; ՊՆ, Մեկնարկել է սպա-հոգեբանների եռամսյա վերապատրաստման ծրագիրը, 1 սեպտեմբերի, 2020թ.

մարտական գործողությունների պատճառով ընդհատվել են սեպտեմբերի 27-ից[79]: Դասախոսությունների թեմաները մշակվել են **«ԱՐԱՐ»** քաղաքակրթական հետազոտությունների հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ[80]:

2020թ. սեպտեմբերի 19-ի «Զինուժ»-ի թողարկումից տեղեկանում ենք, որ Վ. Սարգսյան ռազմական համալսարանում սեպտեմբերի 18-ին անցկացվել է կոնֆերանս **«Ինքնասպանություն կատարելու պատճառները և կանխարգելման ուղիները, զինծառայողների սոցիալական պաշտպանության երաշխիքները՝ որպես նյարդահոգեբանական լարվածության թոթափման կարևոր գործոն»** թեմայով: Քննարկումների արդյունքում որոշվել է վերլուծել կոնֆերանսի մասնակիցների ելույթները, մշակել դեպքերի և պատահարների կանխարգելման ամբողջական համակարգ[81]:

Ըստ ՊՆ գրության՝ 2021թ. փետրվարի 25-ի դրությամբ ՀՀ զինված ուժերի 28 զորամասերում սպա-հոգեբանների և գնդերեցների կողմից զինծառայողների շրջանում պարբերաբար անցկացվել են զրույց-հանդիպումներ՝ զինվորական ընկերության ամրապնդման, փոխադարձ վստահության և հարգանքի մթնոլորտի ձևավորման, զինվորական ենթակարգության և միջանձնային կանոնագրքային փոխհարաբերությունների պահպանման, միմյանց մականուններով դիմելաձևի բացառման անհրաժեշտության վերաբերյալ[82]:

Մշտադիտարկող խմբին չեն տրամադրվել տեղեկություններ զորամասերում հոգեբանների դասախոսությունների նյութերի, դրանց մշակման, մեթոդաբանության, անցկացնողների, դրանցում ՄԻՊ կամ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակի ներգրավման, դասախոսություններն անցկացնողների և թիրախային խմբերի վերաբերյալ:

Զորամասերում հոգեբանների դասախոսությունների կազմակերպումը ԳԾ-ում նշվում է որպես զինված ուժերում հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտն ամրապնդելու գործողության անմիջական ակնկալվող արդյունք:

Մշտադիտարկող խմբի կարծիքով, սակայն, հոգեբանների դասընթացները պետք է դիտարկել ոչ այնքան որպես գործողության անմիջական արդյունք, այլ դրա կատարմանը հասնելու միջոց: Այսինքն՝ ոչ թե հանդուրժողականության ապահովման արդյունքում են հոգեբանները դասընթացներ անցնում, այլ հոգեբանների դասընթացները նպաստում են զինված ուժերում հանդուրժողականության ամրապնդմանը:

79. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 7
80. ՊՆ/510-ԳՔ/2230-2020, 16 հուլիսի, 2020թ.
81. Զինուժ, 19.09.20, 19 սեպտեմբերի, 2020թ., 22:36 րոպեից
82. ՊՆ/510-ԳՔ/970-2021, 25 փետրվարի, 2021թ.

Գործողություն 4

Սահմանել զինված ուժերում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության վերաբերյալ իրազեկման չափորոշիչներ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ կյանքի իրավունքի ապահովմանն ուղղված չորրորդ գործողությամբ նախատեսվել է սահմանել զինված ուժերում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության վերաբերյալ իրազեկման չափորոշիչներ:

Այս գործողությամբ ակնկալվում է նվազեցնել զինված ուժերում մահվան դեպքերի վերաբերյալ քրեական գործերով մինչդատական վարույթի ընթացքում մարդու իրավունքների խախտման դեպքերը: Դրա իրականացման համար ակնկալվում է մինչև 2022թ. առաջին կիսամյակն ընդունել զինված ուժերում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության վերաբերյալ գերատեսչական ակտեր (ուղեցույցներ)՝ քննչական և դատավարական գործողությունների վերջնաժամկետների, եղանակների, տուժողների իրավահաջորդների/ ներկայացուցիչների և հանրության իրազեկման պարբերականության վերաբերյալ:

Գործողության կատարման և անմիջական արդյունքի համար որպես պատասխանատու մարմին է սահմանվել ՀՀ գլխավոր դատախազությունը՝ համաձայնությամբ, իսկ համակատարող մարմիններն են արդարադատության նախարարությունը, պաշտպանության նախարարությունը, ՀՀ քննչական կոմիտեն՝ համաձայնությամբ, ՀՀ ոստիկանությունը, ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը: Ըստ ԳԾ փաստաթղթի՝ ֆինանսավորումը կատարվելու է օրենքով չարգելված աղբյուրներից, իսկ պետական բյուջեից ֆինանսավորում չի պահանջվում:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ինչպես նշվել է վերևում, միջազգային կառույցները մատնանշել են, որ բանակում կյանքի իրավունքի ոչ արդյունավետ քննության պատճառները պայմանավորված են եղել քրեական արդարադատության համակարգային խնդիրներով՝ ներառյալ գործի երկար քննությամբ[83]:

2021թ. ընթացքում մշակվել և 2021թ. ապրիլի 4-ին արձակվել է **«Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և քրեակատարողական հիմնարկներում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության չափորոշիչներ սահմանելու մասին»** ՀՀ գլխավոր դատախազի N 38 հրամանը[84]: Նշված հրամանով ՀՀ զինվորական դատախազին և կայազորների զինվորական դատախազներին հանձնարարվել է, ի թիվս այլնի, ապահովել զինված ուժերում մահվան դեպքերով արագ և թափանցիկ քննության հրամանով սահմանված չափանիշները: Հրամանով սահմանվում են 16 չափորոշիչներ, որոնք վերաբերում են նախաքննության ընթացքում

83. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86; ECtHR, Anahit Mkrtchyan v. Armenia, 2020, § 96
84. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 7; ՀՀ դատախազություն, գրություն, 19/507-21, 1 մարտի, 2021թ.; ՀՀ դատախազություն, 19/1103-21, 28 ապրիլի, 2021թ.

հնարավոր բոլոր վարկածների առաջ քաշմանը և դրանց արագ ու զուգահեռ ստուգմանը, վկաների հարցաքննությանը, պաշտպանության միջոցների կիրառմանը, մահացած զինծառայողի վնասվածքների պատշաճ փորձաքննությանը, տուժողի իրավահաջորդի ներկայացրած տեղեկություններին, դեպքի վայրի զննությանը, ապացույցների ձեռքբերմանը, դատաբժշկական փորձաքննություններին և հստակ եզրակացություններին, օպերատիվ-հետախուզական տեղեկությունների ստուգմանը, վատ վերաբերմունքի կամ խոշտանգման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիությանը, հրամանատարական կազմի՝ իր պարտականությունների կատարմանը[85]:

Գլխավոր դատախազի 2021թ. ապրիլի 1-ի N 38 հրամանով սահմանված գործի քննության չափանիշները արտահայտել են այն խնդիրները, որոնք մատնանշվել են ՄԱԿ-ի, ԵԽ-ի մասնագիտացված մարմինների զեկույցներում և Հայաստանի դեմ բանակում ոչ մարտական պայմաններում կյանքի իրավունքի խախտման ՄԻԵԴ վճիռներում[86]: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ գտնում ենք, որ գլխավոր դատախազի տվյալ որոշումը կարևոր քայլ է բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների քննության արդյունավետությունն ապահովելու և կյանքի իրավունքի ընթացակարգային խախտումները կանխելու ուղղությամբ:

85. ՀՀ ԳԴ, Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և քրեակատարողական հիմնարկներում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության չափորոշիչներ սահմանելու մասին, հրաման, 1 ապրիլի, 2021թ., կետ 1
86. CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86; UN CAT, Concluding observations 2017, § 36; ECtHR, Anahit Mkrtchyan v. Armenia, 2020, §§ 8, 9ι-100; ECtHR, Muradyan v. Armenia, 2017, §§ 142-143; ECtHR, Mirzoyan v. Armenia, 2019, §§ 72, 82

ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

- *Սահմանել ելակետային տվյալներ 2019թ. ընդունված ՄԻՊ ռազմավարությունից և 2020-2022թ. գործողությունների ծրագրից առաջ բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների դեպքերով:*

- *Սահմանել չափելի նպատակ զինված ուժերում մահվան դեպքերի նվազեցման և դրանց քննության արդյունավետության առումով:*

- *Տրամադրել հանրությանը միասնական վիճակագրական տվյալներ բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների, դրանց պատճառների և դրանց քննության վերաբերյալ:*

- *Ապահովել բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների դեպքերի արդյունավետ քննությունը՝ իրականացնելով քրեական արդարադատության ընդհանուր բարեփոխումներ, այդ թվում, որպես առաջնահերթություն, սահմանել պատշաճ դատաբժշկական փորձաքննությունների մեխանիզմների ներդրումն ու կիրառումը:*

- *Ներգրավել փաստաբաններին զինված ուժերում կյանքի իրավունքի թեմայով դասընթացներում (վերապատրաստումներում):*

- *Մշակել և կիրառել միջոցներ, այդ թվում՝ առցանց, COVID-19 համավարակի պայմաններում վերապատրաստումներն ու դասընթացներն անվտանգ իրականացնելու համար:*

- *Ներառել կյանքի իրավունքի թեմայով հենց զինված ուժերում դրա ապահովման առանձին վերապատրաստումներ քննիչների, դատախազների ու դատավորների համար:*

- *Մշակել և կիրառել հստակ չափորոշիչներ, որոնցով հնարավոր կլինի գնահատել զինկոմիսարիատներում ու զորամասերում իրազեկման ակցիաների, տեղեկատվական նյութերի, պաստառների և ԶԼՄ-ներով դրանց վերաբերյալ տեսաձայնագրությունների տարածման միջոցառումների ազդեցությունը բանակում մահվան դեպքերի թվերի նվազման վրա:*

- *Պարզաբանել, թե զորամասերում և զինկոմիսարիատներում իրականացվելիք կոնկրետ ինչ իրազեկման ակցիաների մասին է խոսք գնում ՄԻՊ ԳԾ-ում:*

- *Նախատեսել ԶՈՒ-ում անհանդուրժողականության դրսևորումների պատճառների ուսումնասիրությունների կատարման և հոգեբանների դասընթացների անցկացման այնպիսի մեխանիզմներ, որոնք թույլ կտան*

իրականացնել այդ գործողությունները կորոնավիրուսային համաճարակի պայմաններում:

- *Դիտարկել զորամասերում հոգեբանների դասախոսությունները ոչ թե որպես հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի ամրապնդման անմիջական արդյունք, այլ դրան հասնելու միջոց:*

- *Մշակել և կիրառել հստակ չափորոշիչներ՝ չափելու համար զինված ուժերում հոգեբանների դասախոսությունների կազմակերպման, ինչպես նաև ԶՈՒ-ում անհանդուրժողականության դրսևորումների պատճառների, նպաստող գործոնների և դրանց հաղթահարման ուղիների վերաբերյալ ուսումնասիրության կատարման ազդեցությունը ԶՈՒ-ում հանդուրժողականության, փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտի ապահովման, արդյունքում՝ ԶՈՒ-ում մահվան դեպքերի նվազման վրա:*

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՔ

ՄԻՊ ռազմավարությունը նշում է, որ չնայած խոշտանգումների դեմ պայքարի ոլորտում վերջին տարիներին իրականացված օրենսդրական բարեփոխումներին և գործնականում դրանց կիրառման մեխանիզմների ներդրմանը, Հայաստանում դեռևս առկա են մի շարք օրենսդրական, գործնական բացեր ու խնդիրներ, որոնք հնարավորություն չեն տալիս ամբողջությամբ ապահովել այս իրավունքի արդյունավետ պաշտպանությունն ու երաշխավորումը[87]:

ՄԱԿ-ի և ԵԽ-ի տարբեր մասնագիտացված կառույցները, «Հյուման ռայթս ուոտչ»-ը (Human Rights Watch) տարբեր զեկույցներում մատնանշել են այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են բանակում խոշտանգումների, այլ վատ վերաբերմունքի դեպքերը, քրեական ենթամշակույթը, վատ վերաբերմունքի ենթարկված և նման վերաբերմունքին ականատես եղած զինծառայողների կողմից այդ դեպքերով անկախ մարմիններին բողոքներ չներկայացնելը՝ պայմանավորված վրեժխնդրության վախով[88]:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԵԼԱԿԵՏԱՅԻՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԵԽ մարդու իրավունքների հանձնակատարը կոչ էր արել ՀՀ իշխանություններին, որպեսզի վերջիններս հանրությանը պատշաճ կերպով տեղեկություններ տրամադրեն բանակում մարդու իրավունքների խախտումների մասին[89]: ՄԻՊ ռազմավարությամբ նշվում է, որ բացի պաշտոնական վիճակագրությամբ արտացոլված դեպքերից, խոշտանգումների բազմաթիվ դեպքեր կարող են անհայտ մնալ, որ հանրությանը հայտնի դարձած խոշտանգման դեպքերը ևս մտահոգիչ են, իսկ դրանց մի մասը մնում է չբացահայտված[90]: Ինչպես բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների, այնպես էլ խոշտանգումների դեպքերով հանրությանը հասանելի միասնական պաշտոնական վիճակագրություն չի վարվում: ՄԻՊ ռազմավարությունում և 2020-2022թթ. ԳԾ-ում տվյալներ չկան այն մասին, թե խոշտանգման դեպքերի ինչ պաշտոնական վիճակագրության մասին է խոսքը, ինչ սկզբունքով են նման դեպքերը դիտարկվել որպես

87. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ. էջ 22
88. UN Working Group on Arbitrary Detention, Report 2011, § 67; UN CAT, Concluding Observations 2012, §§ 9, 12; UN CAT, Concluding Observations 2017, §§ 35-36; CoE Commissioner for Human Rights, Report 2011, §§ 123, 124, 130-133, 137-138; CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, §§ 85-86, 91; Report 2013, p. 394; HRW, Report 2015, p. 72; HRW, Report 2016, p. 82
89. CoE Commissioner for human rights, Report 2011, § 142
90. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ, էջ 10

«խոշտանգման դեպքեր»: Պարզ չէ անգամ, թե ինչ սկզբունքով են նման դեպքերը համարվել բացահայտված կամ չբացահայտված: 2020-2022թթ. ԳԾ-ով նպատակ է դրվել դատարան ուղարկված խոշտանգման հիմքով հարուցված քրեական գործերի թվի առնվազն 5% աճը[91]: Ներկայացված չեն, սակայն, ելակետային տվյալներ զինված ուժերում ոչ խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերի, ոչ էլ դրանց վերաբերյալ գործերի քննության վերաբերյալ: Բացի այդ՝ հարց է առաջանում. արդյոք գործերը դատարան ուղարկելու փուլը միայն թույլ է տալիս եզրակացնել, որ խոշտանգումների դեպքերը բացահայտվում են, ինչն էլ իր հերթին, ըստ ԳԾ-ի, հանգեցնելու է խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերի նվազմանը:

ԶՈՒ ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ, ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԴԵՊՔԵՐ ԵՎ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն հարցումներով դիմել է պետական տարբեր մարմինների՝ զինծառայողների, հրամանատարների և ռազմական ոստիկանության աշխատակիցների կողմից խոշտանգումների դեպքերի մասին տեղեկություններ ստանալու նպատակով:

Ըստ ՊՆ գրության՝ 2020թ.-ից մինչ 2021թ. ապրիլը ՊՆ ռազմական ոստիկանության հերթապահ մասում գրանցվել է զինծառայողների և (կամ) հրամանատարների կողմից անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունք դրսևորելու վերաբերյալ 3 անանուն հաղորդում[92]:

Ինչ վերաբերում է ռազմական ոստիկանության աշխատակիցների կողմից խոշտանգումներին կամ այլ վատ վերաբերմունքին, ապա այս կապակցությամբ ստացել ենք հակասող տեղեկություններ մի կողմից ՊՆ-ի, մյուս կողմից՝ հատուկ քննչական ծառայության և դատախազության կողմից: Ըստ 2021թ. մարտին ՊՆ-ից ստացած երկու գրության՝ 2020թ-ի ընթացքում և մինչ 2021թ. մարտ ամիսը ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանության բաժիններում խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքեր չեն արձանագրվել[93]: Ըստ ՀՔԾ տրամադրած տեղեկության՝ 2019թ. հունվարի 1-ից 2021թ. մայիսի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում ռազմական ոստիկանության աշխատակիցների կողմից դրսևորած խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերով ՀՔԾ քննիչների վարույթում քննվել է 8 քրեական գործ[94]: Ըստ ՀՀ դատախազության գրության՝ 2019թ. հունվարի 1-ից մինչ 2021թ. մայիսի 10-ն ընկած ժամանակահատվածում ստացվել է ռազմական ոստիկանության ծառայողների կողմից խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի դրսևորման 11 հաղորդում, որոնց առթիվ հարուցվել է նույնքան քրեական գործ[95]:

91. ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ, էջ 10
92. ՊՆ/510-ԳՔ/1919, 9 ապրիլի, 2021թ.
93. ՊՆ/510-ԳՔ/1219, 11 մարտի, 2021թ.; ՊՆ/510-ԳՔ/1604, 25 մարտի, 2021թ.
94. ՀՔԾ, 18-134մ/դ-21, 13 մայիսի, 2021թ.
95. ՀՀ դատախազություն, գրություն, 24 մայիսի, 2021թ.

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեի զեկույցներում և Հայաստանի դեմ ՄԻԵԴ կայացրած մի շարք վճիռներում (*Զալյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի* (գանգատ թիվ 36894/04 և 3521/07, վճիռը հրապարակվել է 17.06.2016), *Մաթևոսյանն ընդդեմ Հայաստանի* (գանգատ թիվ 52316/09, վճիռը հրապարակվել է 14.12.2017), *Մուրադյանն ընդդեմ Հայաստանի* (գանգատ թիվ 11275/07, վճիռը հրապարակվել է 24.02.2017)) վերհանվել են ինչպես քրեական արդարադատության համակարգային, այնպես էլ զինվորական գործերով քննությանը հատուկ խնդիրները, որոնք խոչընդոտում են խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերի արդյունավետ քննությանը: Այդպիսի խնդիրները ներառում են խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի ենթադրյալ դեպքերով պետության անգործությունը[96], անկախ, անաչառ[97] ու արագ[98] քննության բացակայությունը, բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացությունների դեպքերով վատ վերաբերմունքի վարկածը չզարգացնելը[99], առանձին քրեական վարույթ չնախաձեռնելն ու մեկ այլ գործով վկաներին որպես կասկածյալ չներգրավելը[100], գործով վկաներին որպես կասկածյալ վերաբերվելը[101], խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունք ենթադրյալ ցուցաբերող ռազմական ոստիկանության աշխատակիցների ցուցմունքները վստահելի համարելը, իսկ տուժողինը՝ մանրամասն չգնահատելը[102], հարկադրաբար խոստովանական ցուցմունքներ կորզելը և դրանց օգտագործումը դատարանում[103], բժշկական զննությունների ինստիտուցիոնալ և գործնական թերությունները[104] այդ թվում՝ բժշկական զննությունների իրականացման կանխամտածված ձգձգումները, որոնք հանգեցնում են կարևոր ապացույցների անհետացման[105], պատշաճ բժշկական զննություններ չանցկացնելը, զննության անցկացումը բժիշկ չհանդիսացող անձանց կողմից և բժշկական զննության պատշաճ փաստաթուղթ չկազմելը[106]:

Ինչպես անդրադարձ է կատարվել կյանքի իրավունքին նվիրված գլխում, 2021թ. ապրիլի 4-ին արձակվել է **«Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և քրեակատարողական հիմնարկներում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության չափորոշիչներ սահմանելու մասին»** ՀՀ գլխավոր դատախազի N 38 հրամանը[107]: Նշված հրամանով ՀՀ զինվորական դատախազին և կայազորների զինվորական դատախազներին հանձնարարվել է, ի թիվս այլնի, ապահովել զինված ուժերում մահվան դեպքերով արագ և թափանցիկ քննության հրամանով սահմանված

96. ECtHR, Zalyan and others v. Armenia (36894/04 and 3521/07), 17 June 2016, §§ 233, 271, 272, 274, 231, 233; ECtHR, Matevosyan v. Armenia (52316/09), 14 December 2017, § 75
97. ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, §§ 9, 272, 274; ECtHR, Matevosyan v. Armenia, 2017, § 77
98. ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, § 272; ECtHR, Matevosyan v. Armenia, 2017, §§ 78, 79
99. ECtHR, Muradyan v. Armenia, 2017, §§ 144, 151
100. ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, § 274
101. ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, § 231, 233, 307, 309, 318, 325, 329, 274
102. ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, §§ 275; ECtHR, Matevosyan v. Armenia, 2017, § 77
103. CAT concluding observations 2017, § 13, CAT concluding observations 2012, § 16, UN working group on arbitrary detention visit to Armenia report 2011, § 67; ECtHR, Harutyunyan v. Armenia (36549/03), 28 September 2007, §§ 59, 64, 65
104. UN CAT, Concluding observations 2017, §§ 17-18; ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, § 262; ECtHR, Matevosyan v. Armenia, 2017, § 80
105. UN CAT, Concluding observations 2017, §§ 17-18
106. ECtHR, Matevosyan v. Armenia, 2017, § 80; ECtHR, Zalyan and others v. Armenia, 2016, §§ 257, 258, 259, 260
107. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 7; ՀՀ դատախազություն, գրություն, 19/507-21, 1 մարտի, 2021թ.; ՀՀ դատախազություն, 19/1103-21, 28 ապրիլի, 2021թ.

չափանիշները: Հրամանով սահմանվում է **16 չափորոշիչ**,[108] որոնք արտահայտում են վերոնշյալ մի շարք խնդիրներ և դրանց բացառման ջանքերը[109]:

Այնուամենայնիվ, հրամանը վերաբերում է բանակում ոչ մարտական պայմաններում մահացության դեպքերի քննությանը, իսկ խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի այն դեպքերը, որոնք չեն հանգեցրել մահվան, ըստ էության, չեն ներառվել հրամանում:

Գործի քննության անկախությունն ապահովելու նպատակով ՄԻԵԴ գործերից հետո Հայաստանում օրենսդրական փոփոխությունների արդյուքում կառուցվածքային գործառնական փոփոխություններ են կատարվել: Առանձին գործում է ՀՀ քննչական կոմիտեն, որն իրականացնում է զինվորական ծառայության ընթացքում կատարած հանցագործությունների, այդ թվում՝ խոշտանգման, նախաքննություն[110]: Իսկ հատուկ քննչական ծառայության քննիչներին վերապահված է պաշտոնյաների կողմից կատարված խոշտանգման դեպքերի քննությունը[111]: Օրենսդրությամբ բացառվել է ռազմական ոստիկանների կողմից նախաքննության իրականացումը[112], սակայն, քանի որ ապացույցների հավաքումը տեղի է ունենում ոչ միայն նախաքննության, այլև հետաքննության ընթացքում, իրավակիրառ պրակտիկայում չեն վերացել խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերով անարդյունավետ քննության ռիսկերը:

Խոշտանգմամբ և (կամ) միայն խոստովանական ցուցմունքներով ձեռք բերված ապացույցների հետ կապված տեղեկացել ենք ՀՀ դատախազությունից, որ 2019թ. հունվարի 1-ից 2021թ. մայիսի 10-ն ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ զինվորական դատախազության դատախազների մասնակցությամբ դատարաններում քննվող գործերով խոշտանգմամբ ձեռք բերված ապացույցներն անթույլատրելի համարելու, ինչպես նաև միայն խոստովանական ցուցմունքների հիման վրա անձնանց դատապարտման դեպքեր չեն արձանագրվել[113]:

Չնայած **բժշկական զննությունների** հետ կապված ինստիտուցիոնալ և գործառնական թերություններին, որոնք մատնանշվել էին միջազգային կառույցների կողմից, ՄԻՊ ռազմավարությունը և 2020-2022թթ. ԳԾ-ն այս ոլորտի բարեփոխումների օրակարգ չեն նախատեսել:

ՈՉ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄ

Զինվորական և այլընտրանքային ծառայության հետ կապված ՄԻԵԴ գործերում ի հայտ էր եկել նաև այն թերությունը, որ ՀՀ օրենսդրությունը չէր նախատեսում ոչ

108. ՀՀ ԳԴ, Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և քրեակատարողական հիմնարկներում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության չափորոշիչներ սահմանելու մասին, Հրաման, 1 Ապրիլի 2021թ.
109. ՀՀ ԳԴ, Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և քրեակատարողական հիմնարկներում մահվան դեպքերի արագ և թափանցիկ քննության չափորոշիչներ սահմանելու մասին, հրաման, 1 ապրիլի, 2021թ., կետ 1
110. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 1 հուլիսի, 1998թ., հոդված 190(5)
111. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 1 հուլիսի, 1998թ., հոդված 190 (6)
112. Action plan (17/08/2020), Communication from Armenia concerning the case of ZALYAN AND OTHERS v. Armenia (Application No.36894/04) 1383rd meeting (29 September-1 October 2020) (DH), [DH-DD(2020)747], էջ 3; ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 1 հուլիսի, 1998թ., հոդված 189
113. ՀՀ դատախազություն, գրություն, 24 մայիսի 2021թ.

նյութական վնասի հատուցման հնարավորություն ՄԻԵԿ-ով ամրագրված մի շարք իրավունքների խախտման դեպքում: *Միրզոյանն ընդդեմ Հայաստանի* (գանգատ թիվ 57129/10, վճիռը հրապարակվել է 23.08.2019) գործով ոչ նյութական վնասի հատուցում պահանջելու հնարավորություն չէր նախատեսվել բանակում կյանքի իրավունքի խախտման դեպքով[114], իսկ *Խաչատրյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի* (գանգատ թիվ 23978/06, վճիռը հրապարակվել է 27.02.2013) գործով՝ ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածով պաշտպանվող ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման դեպքում[115]:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքն այժմ նախատեսում է ոչ նյութական վնասի հատուցում կյանքի, խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու, անձնական ազատության և անձեռնմխելիության, արդար դատաքննության, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու, բնակարանի անձեռնմխելիության, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության, սեփական կարծիքն ազատ արտահայտելու, հավաքների և միավորման ազատության, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների, սեփականության իրավունքների խախտման դեպքում՝ համաձայն 161.1 հոդվածի[116]:

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՔԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում պաշտպանական ոլորտում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի բացառմանը կամ դրանց նվազմանն ուղղված գործողություններից «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մշտադիտարկել է գործողություններ 12-ը, 14-ը, 15-ը, 18-ը, 19-ը և 26-ը, որոնք նվիրված են ՌՈ բաժիններում տեսաձայնագրման միջոցների տեղադրմանը, խոշտանգման հանցանքի նկատմամբ վաղեմության ժամկետների կիրառման սահմանափակումների ամրագրմանը, **«Ֆիզիկական ուժեղ ցավ»** և **«հոգեկան տառապանք»** եզրույթների մեկնաբանման և կիրառման վերաբերյալ ուղեցույցների մշակմանը, խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին անանուն հաղորդումներ ներկայացնելու մեխանիզմի ստեղծմանը, խոշտանգումից տուժած անձանց հոգեբանական, սոցիալական և իրավաբանական ծառայություններից օգտվելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման մեխանիզմների ապահովմանը, ռազմական ոստիկանների, քննիչների, դատախազների, դատավորների համար խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի թեմայով վերապատրաստումների իրականացմանը:

Ստորև ներկայացվում են այդ գործողությունների մշտադիտարկման արդյունքները:

114. ECtHR, Mirzoyan v. Armenia, 2019, §§ 72, 82
115. ECtHR, Khachatryan and others v. Armenia (23978/06), 27 February 2013, §§ 138, 139, 158
116. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, 5 մայիսի, 1998թ., հոդված 161.1

Գործողություն 12

Ռազմական ոստիկանության բաժիններում տեղադրել տեսաձայնագրման միջոցներ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ խոշտանգումների արգելքին նվիրված 12-րդ գործողությամբ նախատեսվել է մինչև 2021թ. երկրորդ կիսամյակը ռազմական ոստիկանության բաժիններում՝

- ՀՀ ռազմական ոստիկանության 13 բաժնում,
- 3 բաժանմունքում,
- 1 զորամասում,

տեղադրել տեսաձայնագրման միջոցներ, յուրաքանչյուրում՝ 8 տեսախցիկ:

Ակնկալվում է, որ տվյալ գործողության կատարմամբ կնվազեն ռազմական ոստիկանության բաժիններում խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքերը, քրեական գործերի մինչդատական վարույթում քրեական դատավարության մասնակիցների իրավունքների խախտումները, քննչական և դատավարական գործողությունների իրականացման կարգի խախտմամբ ապացույցների ձեռքբերման դեպքերը, ինչպես նաև տեսաձայնագրությունները կօգտագործվեն որպես ապացույց՝ այդ դեպքերի վերաբերյալ քրեական գործերով:

Ռազմական ոստիկանության մասով գործողության կատարման և անմիջական արդյունքի համար պատասխանատու պետական մարմինը պաշտպանության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմին չի սահմանվել:

Ֆինանսավորումը նախատեսվում է կատարել պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներ:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեն իր 2017թ. զեկույցում առաջարկել է Հայաստանին «կրկնապատկել ջանքերը»՝ կանխելու զինծառայողների նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեպքերը[117]: Տեսախցիկների տեղադրումը այդպիսի խախտումների կանխման մեկ միջոց կարող է հանդիսանալ:

2021թ. մարտի 11-ի դրությամբ՝ ռազմական ոստիկանության բաժիններում, բաժանմունքներում տեսախցիկներ չեն տեղադրվել[118]: Ըստ ՊՆ գրության՝ 2020թ. ընթացքում իրականացվել է տեսախցիկների տեղադրման ծախսերի հաշվարկ[119], որոնք նախատեսվել են ներառել ՊՆ ռազմական ոստիկանության 2021թ. ծախսային ծրագրում[120]: Տեսախցիկների տեղադրման ավելի մանրամասն ժամանակացույց չի տրամադրվել:

117. UN CAT, Concluding observations 2017, § 36
118. ՊՆ/510-ԳՔ/1221, 11 մարտի, 2021թ.
119. ՊՆ/510-ԳՔ/2230-2020, 16 հուլիսի, 2020թ.
120. ՊՆ/510-ԳՔ/1221, 11 մարտի, 2021թ.

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում փոփոխությունների նախագծով առաջարկվել է ժամկետի փոփոխություն՝ գործողության կատարումը 2021թ. երկրորդ կիսամյակից տեղափոխել 2022թ. երկրորդ կիսամյակ[121]:

121. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 1

Գործողություն 14

Օրենսդրորեն ամրագրել վաղեմության ժամկետի կիրառման սահմանափակումներ խոշտանգման հանցանքի նկատմամբ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ խոշտանգումների արգելքին նվիրված 14-րդ գործողությամբ նախատեսվել է մինչև 2020թ. երկրորդ կիսամյակ օրենսդրորեն ամրագրել վաղեմության ժամկետի կիրառման սահմանափակումներ խոշտանգման հանցանքի նկատմամբ:

Ակնկալվում է, որ օրենքի նախագծի ընդունման արդյունքում կնվազեն խոշտանգման դեպքերը, դրանց վերաբերյալ քրեական գործերի հարուցումը մերժելու կամ դրանք կարճելու մասին որոշումները:

Գործողության կատարման և անմիջական արդյունքի համար պատասխանատու պետական մարմինն արդարադատության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմինները՝ ՀՀ գլխավոր դատախազությունը՝ համաձայնությամբ, ՀՀ քննչական կոմիտեն՝ համաձայնությամբ, ՀՀ ոստիկանությունը և ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Պետական բյուջեից ֆինանսավորում չի պահանջվում:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

2020-2022թ. ԳԾ-ում նշվում է նաև, որ օրենքի նախագծի ընդունման արդյունքում կնվազեն խոշտանգման դեպքերը, դրանց վերաբերյալ քրեական գործերի հարուցումը մերժելու կամ դրանք կարճելու մասին որոշումները: Վերևում արդեն նշել ենք նման դեպքերի նվազման կապակցությամբ ելակետային տվյալների բացակայության խնդիրը: Բացի այդ, պետք է նշել, որ վաղեմության ժամկետներ չկիրառելու օրենքի պահանջը կատարելու դեպքում ոչ թե պետք է նվազեն, այլ ամբողջությամբ վերանան խոշտանգման դեպքերով քրեական գործերի հարուցումը մերժելու կամ դրանք կարճելու մասին որոշումները, եթե նման որոշումները հիմնված են լինում միայն վաղեմության ժամկետի հանգամանքի վրա:

2021թ. մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի համաձայն՝ վաղեմության ժամկետներ չեն կիրառվում խոշտանգում կատարած անձանց նկատմամբ[122]: Նոր օրենսգրքի համաձայն՝ խոշտանգում կատարած անձանց նկատմամբ չեն կարող կիրառվել նաև ներում[123] և համաներում[124]:

Հարկ է նշել, որ մինչ նոր քրեական օրենսգրքի ընդունումը *Վիրաբյանն ընդդեմ*

122. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 5 մայիսի, 2021թ., հոդված 83 (10)
123. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 5 մայիսի, 2021թ., հոդված 92
124. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 5 մայիսի, 2021թ., հոդված 91

Հայաստանի (գանգատ թիվ 40094/05, վճիռը հրապարակվել է 02.02.2013) գործով ՄԻԵԴ վճռի կատարման համատեքստում Հայաստանի վճռաբեկ դատարանը դիմել է ՄԻԵԴ-ին, որպեսզի խորհրդատվական կարծիք ստանա այն մասին, թե արդյո՞ք վաղեմության ժամկետներ չկիրառելը կհակասի Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածին (*nulla poena sine lege* կամ պատիժ բացառապես օրենքի հիման վրա), եթե ներպետական օրենսդրությունը վաղեմության ժամկետներ չկիրառելու պահանջ չի սահմանում[125]: Զեկույցի հրապարակման պահին խորհրդատվական կարծիքը ՄԻԵԴ-ից դեռևս չի ստացվել:

125. ECtHR Press Realeas, A request by the Court of Cassation of Armenia for an advisory opinion under Protocol No. 16 has been accepted, 12 May 2021

Գործողություն 15

Մշակել «ֆիզիկական ուժեղ ցավ» և «հոգեկան տառապանք» եզրույթների մեկնաբանման և կիրառման վերաբերյալ ուղեցույցներ՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ խոշտանգումների արգելքին նվիրված 15-րդ գործողությամբ նախատեսվել է մինչև 2021թ. առաջին կիսամյակը կատարել ուսումնասիրություն խոշտանգումների համատեքստում **«ֆիզիկական ուժեղ ցավ»** և «**հոգեկան տառապանք»** եզրույթների սահմանումների, դրսևորումների վերաբերյալ: Ակնկալվում է նաև, որ նույն ժամանակամիջոցում ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի կողմից ընդունված կլինի ուղեցույց իրավակիրառողների համար՝ նշված հասկացությունների մեկնաբանման և կիրառման վերաբերյալ, իսկ ուղեցույցը կիրառվելիս կլինի ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների շրջանակներում: Որպես ազդեցություն՝ ակնկալվում է, որ կնվազեն խոշտանգման դեպքերը, դրանց վերաբերյալ քրեական գործերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու կամ դրանք կարճելու մասին որոշումները:

Գործողության կատարման համար պատասխանատու մարմինը ՀՀ արդարադատության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմինները՝

- ՀՀ արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ,
- ՀՀ գլխավոր դատախազությունը՝ համաձայնությամբ,
- ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունը՝ համաձայնությամբ,
- ՀՀ ոստիկանությունը:

Ֆինանսավորումը նախատեսվում է կատարել պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

2003թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1 հոդվածի կամ 2021թ. մայիսի 5-ին ընդունված նոր օրենսգրքի 450-րդ հոդվածի համաձայն՝ խոշտանգում է հանդիսանում պաշտոնատար անձի կամ պետական մարմնի անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ որևէ անձի դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը՝ այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով կամ այն արարքի համար պատժելու նպատակով, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու նպատակով կամ ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով[126]:

126. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 18 ապրիլի, 2003թ., հոդված 309.1; ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 5 մայիսի, 2021թ., հոդված 450

ՀՀ քրեական օրենսգրքով պատասխանատվություն նախատեսված չէ անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով կամ նոր քրեական օրենսգրքի 196-րդ հոդվածով պատասխանատվություն է սահմանվել ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու համար, եթե բացակայում են 309.1 (450-րդ) հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները, այսինքն՝ եթե նման ցավ կամ տառապանք պատճառող անձը չի հանդիսացել պաշտոնատար կամ պետական մարմնի կողմից հանդես եկող անձ և (կամ) չի հետապնդել հատուկ նպատակ[127]: Իրավակիրառ պրակտիկայում զինված ուժերում խոշտանգման կամ այլ վատ վերաբերմունքի դեպքերը հաճախ որակվում են որպես պաշտոնեական լիազորությունների անցում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի համաձայն, պաշտոնեական դիրքի չարաշահում, իշխանազանցություն կամ պաշտոնեական լիազորությունների սահմանն անցնելը՝ համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 375-րդ հոդվածի:

Ինչպես տեղեկացել ենք ՀՀ գլխավոր դատախազությունից, 2019թ. հունվարի 1-ից մինչ 2021թ. մայիսի 10-ն ընկած ժամանակահատվածում ռազմական ոստիկանության ծառայողների կողմից խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի դրսևորման 11 ստացված հաղորդումներից հարուցված քրեական գործերից 4-ով արարքը որակվել է որպես խոշտանգում, 7-ով՝ պաշտոնեական դիրքի չարաշահում (իշխանազանցություն)[128]: Երեք քրեական գործով որոշում է կայացվել արարքում հանցակազմի բացակայության, 1-ով՝ հանցադեպի բացակայության հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին, 6 գործով նախաքննությունը շարունակվել է: Նշված պաշտոնատար անձանց կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ տեղեկություններ չկան[129]: Ըստ ՀՔԾ տրամադրած տեղեկության՝ 2019թ. հունվարի 1-ից մինչ 2021թ. մայիսի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերով ՀՔԾ քննիչների վարույթում ընդհանուր առմամբ քննվել է 248 քրեական գործ, որոնցից 107-ը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1 հոդվածի հատկանիշներով, 141-ը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով[130]:

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին հայտնի չեն այնպիսի դատական գործեր, որոնցում, համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1 հոդվածի, մեղավոր ճանաչված և դատապարտված լինի խոշտանգում իրականացրած որևէ պաշտոնատար անձ: Այսինքն, այստեղ մենք բախվում ենք ոչ միայն օրենսդրական, այլ նաև իրավակիրառ խնդրի՝ այդ թվում զինված ուժերում խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի առնչությամբ:

2021թ. փետրվարի դրությամբ՝ ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում փոփոխությունների նախագծով առաջարկվել է ժամկետի փոփոխություն. գործողության կատարման վերջնաժամկետը 2021թ. առաջին կիսամյակից տեղափոխել 2022թ. առաջին կիսամյակ[131]:

---

127. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 18 ապրիլի, 2003թ., հոդված 119; ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 5 մայիսի, 2021թ., հոդված 196
128. ՀՀ դատախազություն, գրություն, 24 մայիսի, 2021թ.
129. ՀՀ դատախազություն, գրություն, 24 մայիսի, 2021թ.
130. ՀՔԾ, 18-134մ/դ-21, 13 մայիսի, 2021թ.
131. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 1

Գործողություն 18

Ստեղծել խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին հաղորդումներ ներկայացնելու մեխանիզմ, որը կերաշխավորի դիմողի պաշտպանությունը

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ խոշտանգումների արգելքին նվիրված 18-րդ գործողությամբ նախատեսվել էր մինչև 2022թ. առաջին կիսամյակը ստեղծել խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին անանուն հաղորդումներ ներկայացնելու մեխանիզմ՝ զինված ուժերում ներդնելով խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին անանուն հաղորդումներ ներկայացնելու միջոցներ: 2021թ. ապրիլի դրությամբ՝ ԳԾ փոփոխությունների նախագծով, սակայն, առաջարկվել է փոփոխել տվյալ գործողությունը՝ դրանից հանելով «անանուն»-ը և ավելացնելով այնպիսի մեխանիզմ, որը «...կերաշխավորի դիմողի պաշտպանությունը»[132]: Որպես անմիջական արդյունք նախատեսվել է ՀՈՒ-ում ներդնել խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին հաղորդումներ ներկայացնող անձի պաշտպանությունը երաշխավորող մեխանիզմ[133]:

Նման մեխանիզմի ներդրմամբ ակնկալվում է, որ կնվազեն զինված ուժերում խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքերը:

Գործողության կատարման և անմիջական արդյունքի համար պատասխանատու մարմինը պաշտպանության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմինը՝ ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

ԳԾ փոփոխությունների նախագծում նաև առաջարկվել է գործողության կատարման վերջնաժամկետը 2020թ. առաջին կիսամյակից տեղափոխել 2022թ. երկրորդ կիսամյակ[134]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

2020թ. ընթացքում զորամասերում փակցվել են ՀՀ ՊՆ «թեժ գծի» և ՀՀ ՀՈՒ «վստահության գծի» հեռախոսահամարները: ՊՆ ռազմական ոստիկանության հեռախոսահամարը նշված է կյանքի իրավունքի թեմայով տեղեկատվական պաստառում, որը նախատեսվել էր փակցնել զինկոմիսարիատներում, զորամասերում՝ ըստ 2-րդ գործողության[135]: Ինչպես նշվել է ՊՆ գրությունում, նպատակը

132. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 2
133. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 2
134. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 1-2
135. ՊՆ/510-ԳՔ/2230-2020, 16 հուլիսի, 2020թ.; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 16

զինծառայողների շրջանում իրազեկվածությունը բարձրացնելն ու խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին անանուն հաղորդումներ ներկայացնելու հնարավորություն ապահովելն է:

«ԹԵԺ ԳԻԾ» ԵՎ «ՎԱՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ԳԻԾ»

Ըստ «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ի փորձի՝ քաղաքացիների հավաստմամբ հաճախ դժվարություններ են առաջանում «Թեժ գծին» միանալու ընթացքում: ՊՆ-ի պատճառաբանությունը ծանրաբեռնվածությունն է, հետևաբար, նախատեսվել է շատացնել քաղաքացիների զանգերի ընդունման գծերը: «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մի քանի դեպքերով փորձ է ունեցել, երբ արդյունավետ կիրառվել է «Թեժ գծի» միջոցով իրավունքների խախտման համար անանուն հաղորդումներ ներկայացնելը:

Ինչպես տեղեկանում ենք ՊՆ կայքից, գլխավոր շտաբում 2019թ.-ից գործող «Վստահության գիծն» ամենօրյա ռեժիմով ծառայության է անցել 2020թ. ապրիլի 13-ից: Այն հնարավորություն է տալիս դիմումները, առաջարկները կամ բողոքները, ըստ անհրաժեշտության, ներկայացնել նաև անանուն, իսկ զանգերի գաղտնիությունը երաշխավորվում է: ՊՆ կայքից տեղեկանում ենք, որ «Վստահության գծի» նպատակն է չեզոքացնել զինծառայողների իրավունքների իրացմանը խոչընդոտող գործոնները, օպերատիվ արձագանքել բողոքներին ու առաջարկներին, տիրապետել իրավիճակին և կայացնել անհրաժեշտ որոշումներ, ինչպես նաև ամրապնդել հրամանատար-զինվոր փոխվստահությունը[136]: Կայքից տեղեկանում ենք նաև, որ սահմանվել է խիստ վերահսկողություն «Վստահության գիծ» դիմած զինծառայողների նկատմամբ խտրական վերաբերմունքն ու նրանց հետապնդումը բացառելու համար, իսկ դրա ի հայտ գալու դեպքում նշանակվում է ծառայողական քննություն և ընդունվում համարժեք որոշում: Ըստ անհրաժեշտության՝ բարձրացված հարցերի առնչությամբ ցուցաբերվում է նաև իրավական և խորհրդատվական աջակցություն[137]:

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն դեռևս կոնկրետ փորձ չի ունեցել «Վստահության գծի» գործունեության հետ կապված և չի կարող եզրակացություններ կատարել գործնականում դրա աշխատանքի և արդյունավետության վերաբերյալ:

Նույնը վերաբերում է ռազմական ոստիկանությունում անանուն հաղորդումներին: Զեկույցի հրապարակման պահին մշտադիտարկող խումբը փորձում է պարզել այս բոլոր մեխանիզմների արդյունավետությունը զինված ուժերում խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի մասին անանուն հաղորդումներ ներկայացնելու գործում:

ԶՈՐԱԿՈՉԻԿՆԵՐԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ, ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի վերաբերյալ զորակոչիկների ընկալումները պարզելու նպատակով մշտադիտարկող խումբը փորձել է ճշտել, թե արդյո՞ք հրամանատարն իրավունք ունի զինծառայողին հարվածելու, եթե այո, ապա ո՞ր դեպքերում և ի՞նչ իրավիճակում:

136. ՊՆ, ԶՈՒ ԳՇ «Վստահության գիծը» կգործի ամենօրյա ռեժիմով, 17 ապրիլի, 2020թ.
137. ՊՆ, ԶՈՒ ԳՇ «Վստահության գիծը» կգործի ամենօրյա ռեժիմով, 17 ապրիլի, 2020թ.

ՆԿ. 8. ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՈՒՆԻ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂԻՆ ՀԱՐՎԱԾԵԼՈՒ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

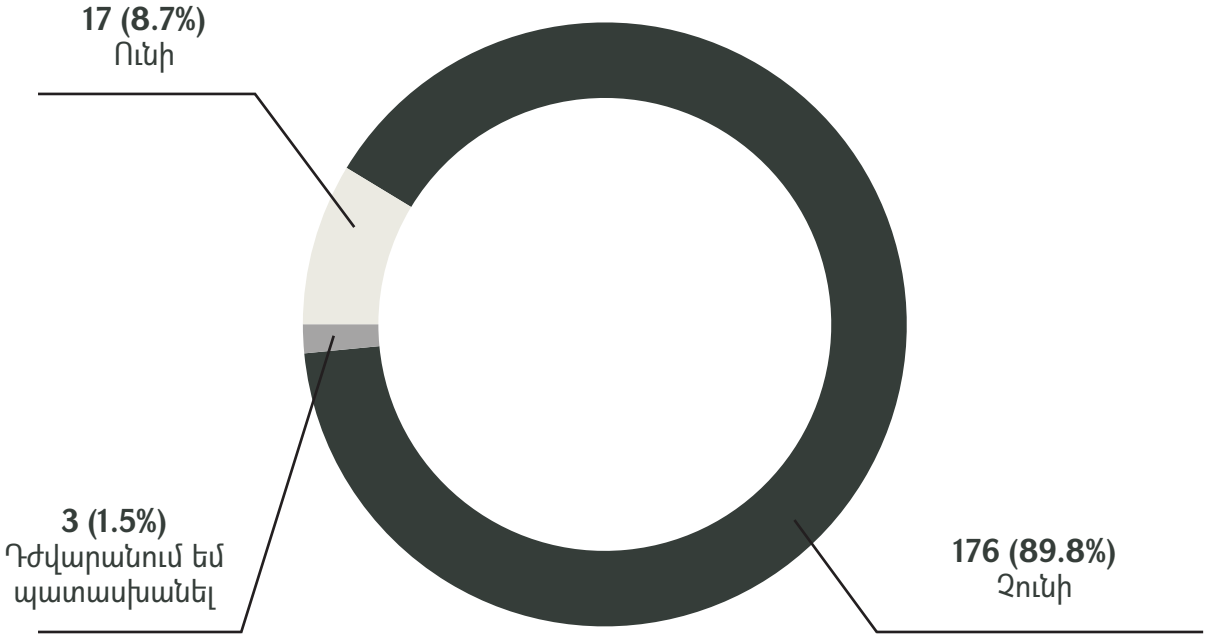

ՆԿ. 9. ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՈՒՆԻ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂԻՆ ՀԱՐՎԱԾԵԼՈՒ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

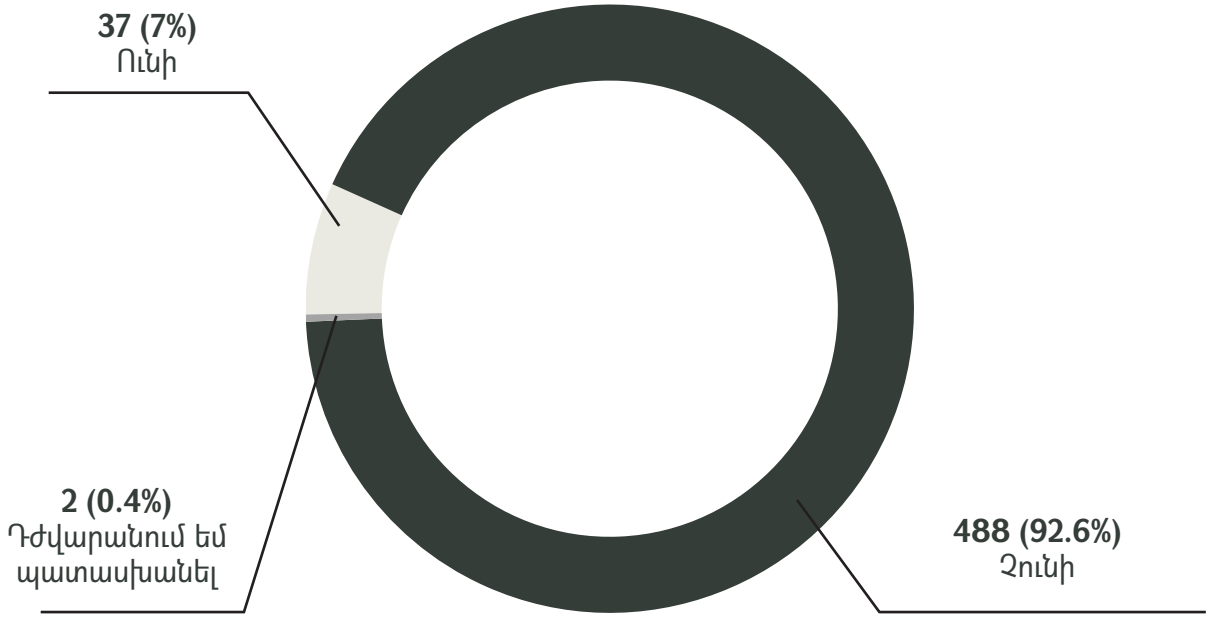

2020թ. օգոստոսին հարցված 196 զորակոչիկից 17-ը (8.7%) նշել է, որ որոշ հանգամանքներում հրամանատարը զինծառայողին հարվածելու իրավունք ունի (տես՝ նկ. 8): Իսկ 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին հարցված 527 զորակոչիկներից 37-ն (մոտ 7%) է նշել, որ որոշ հանգամանքներում հրամանատարը զինծառայողին հարվածելու իրավունք ունի: Ըստ նրանց՝ հրամանատարի կողմից զինծառայողի

ՆԿ. 10. Ո՞Ր ՄԱՐՄՆԻՆ ԿԴԻՄԵՍ, ԵԹԵ ԱՐԺԱՆԱՆԱՍ ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԿԱՄ ԱԿԱՆԱՏԵՍ ԼԻՆԵՍ ՀԱՄԱԾԱՌԱՅԱԿՑԻԴ ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԱՐԺԱՆԱՆԱԼՈՒ ԴԵՊՔԻ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

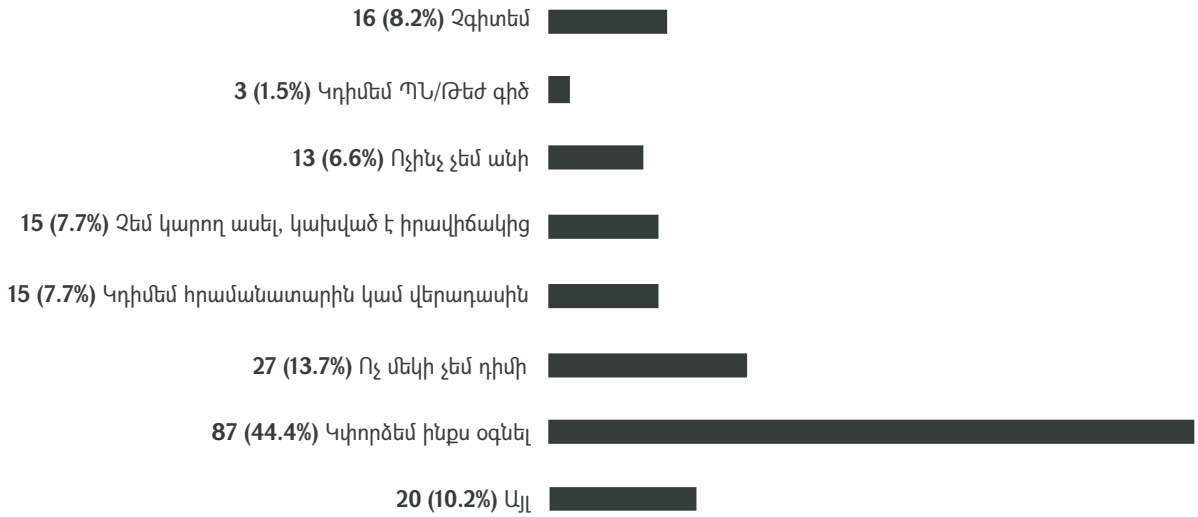

ՆԿ. 11. Ո՞Ր ՄԱՐՄՆԻՆ ԿԴԻՄԵՍ, ԵԹԵ ԱՐԺԱՆԱՆԱՍ ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԿԱՄ ԱԿԱՆԱՏԵՍ ԼԻՆԵՍ ՀԱՄԱԾԱՌԱՅԱԿՑԻԴ ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԱՐԺԱՆԱՆԱԼՈՒ ԴԵՊՔԻ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

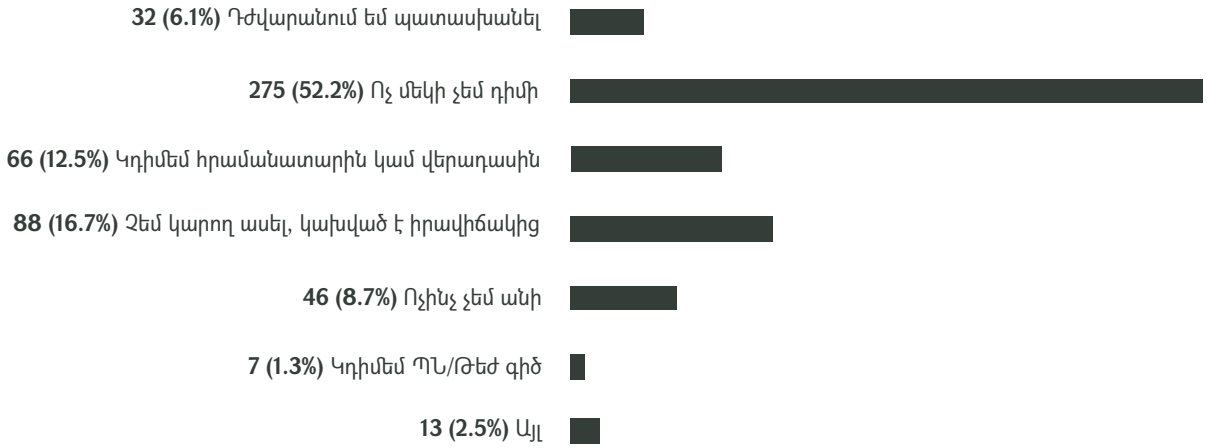

նկատմամբ բռնությունը արդարացված կլինի, եթե վերջինս հրաժարվում է կատարել հրամանը, չի ենթարկվել վերադասին կամ հենց ինքն առաջինն է բռնություն գործադրել կամ անձնական վիրավորանք է հնչեցրել հրամանատարի նկատմամբ:

2021թ. պատասխաններում որպես հարվածելու արդարացում ավելացել է նաև ռազմական դրությունը: 488 հարցվող (մոտ 93%) պատասխանել է, որ նման իրավունք չկա (տե՛ս՝ նկ. 9):

Այն հարցին, թե որ մարմնին կդիմեն, եթե ենթարկվեն վատ վերաբերմունքի կամ ականատես լինեն համածառայակցի նկատմամբ վատ վերաբերմունքի, 2020թ.

օգոստոսին հարցվողներից 114-ը (58%) հայտնել է, որ չի դիմի ոչ մի մարմնի կամ կփորձի սեփական ուժերով լուծել խնդիրը, հրամանատարին կդիմեր 15-ը (7.7%) , իսկ ՊՆ, «Թեժ գիծ»՝ 3-ը (1.5%) (տես՝ նկ. 10):

2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին հարցվողներից ոչ ոքի չէր դիմի կամ ոչինչ չէր անի 321-ը (մոտ 61%), հրամանատարին կդիմեր 66-ը (12.5%), իսկ ՊՆ, «Թեժ գիծ»՝ 7-ը (1.3%) (տես՝ նկ. 11):

Այսինքն՝ հարցվողների կեսից ավելին անգամ չի դիտարկում վատ վերաբերմունքի արժանանալու դեպքում որևէ պետական մարմնի դիմելու հավանականությունը:

Գործողություն 19

Ապահովել խոշտանգումից տուժած անձանց հոգեբանական, սոցիալական և իրավական ծառայություններից օգտվելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման մեխանիզմները

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ խոշտանգումների արգելքին նվիրված տասնիններորդ գործողությամբ նախատեսվել է ապահովել խոշտանգումից տուժած անձանց հոգեբանական, սոցիալական և իրավական ծառայություններից օգտվելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման մեխանիզմները: Որպես անմիջական արդյունք՝ ակնկալվում է 2020թ. երկրորդ կիսամյակում բարելավել խոշտանգումից տուժած անձանց հոգեբանական, սոցիալական և իրավական ծառայություններից օգտվելու կարգն ու պայմանները և արդյունավետ կիրառել այն:

Ակնկալվում է, որ սույն գործողության կատարմամբ խոշտանգման և այլ վատ վերաբերմունքի զոհերը պետության կողմից կապահովվեն վերականգնողական ծառայություններով, այդ թվում՝ բժշկական, հոգեբանական, սոցիալական և իրավական, ինչպես նաև կստեղծվեն երաշխիքներ խոշտանգման զոհերի իրավունքների վերականգնման ուղղությամբ:

Գործողության կատարման պատասխանատու մարմինը ՀՀ արդարադատության նախարարությունն է: Համակատարող մարմին նախատեսված չէ:

Ֆինանսավորումը կատարվելու է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեն իր 2017թ. զեկույցում մատնանշել է, որ անհանգստացնող է, որ գոյություն չունի պետության կողմից ֆինանսավորվող հանրային մասնագիտացված կենտրոն, որը կցուցաբերեր բազմամասնագիտական և ամբողջական վերականգնողական (այդ թվում՝ բժշկական, հոգեբանական, սոցիալական և իրավաբանական) ծառայություններ խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի պատճառով տուժողների համար[138]: Բացի այդ՝ կոմիտեն առաջարկել էր, որպեսզի փոխհատուցում և վերականգնողական ծառայություններ (այդ թվում՝ պատճաշ բժշկական և հոգեբանական աջակցություն) տրամադրվեն բանակում վատ վերաբերմունքի արժանացած զինծառայողներին[139]:

Ինչպես տեղեկացել ենք արդարադատության նախարարությունից, COVID-19-ով և պատերազմով պայմանավորված, 19-րդ գործողությունը չի իրականացվել 2020թ., իսկ 2021թ. մայիսի 11-ի դրությամբ՝ գտնվել է իրականացման փուլում: Նախատեսվել է ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ի փոփոխությունների շրջանակներում երկարաձգել

138. UN CAT, Concluding observations 2017, §§ 45, 46
139. UN CAT, Concluding observations 2017, § 36

գործողության իրականացման վերջնաժամկետը[140] մինչև 2022թ. երկրորդ կիսամյակ[141]:

2021թ. մայիսի 11-ի դրությամբ արդարադատության նախարարության կողմից ԵԽ փորձագիտական աջակցությամբ իրականացման ընթացքում է եղել ուսումնասիրություն խոշտանգումից տուժած անձանց հոգեբանական, սոցիալական և իրավական ծառայություններից օգտվելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման վերաբերյալ միջազգային փորձի ու լավագույն չափորոշիչների, կիրառվող մեխանիզմների, Հայաստանում գործող իրավակարգավորումներում առկա բացերի վերաբերյալ: Նախատեսվել է, որ ուսումնասիրությունը հասանելի կլինի 2021թ. հուլիսին[142]:

2020թ. սեպտեմբերի 27-ից նոյեմբերի 9-ի պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո բազմաթիվ զինծառայողներ և քաղաքացիական անձինք են գերեվարվել ադրբեջանական զորքերի կողմից: Պաշտոնական տվյալներ գերիների թվի վերաբերյալ առկա չեն, սակայն, 2021թ. մարտի 16-ի դրությամբ, ԵԽ նախարարների կոմիտեին ՄԻԵԴ ծանուցման համաձայն, 188 հայ շարունակում էր մնալ ադրբեջանական գերության մեջ[143]: Ինչպես ռազմական գործողությունների ընթացքում, այնպես էլ դրանից հետո սոցիալական ցանցերում տարածվել էին բազում տեսաձայնագրություններ ադրբեջանական ԶՈՒ-ի կողմից հայ գերիներին խոշտանգելու, սպանելու մասին: Վերադարձված գերիներից առնվազն երկուսը՝ պարտադիր ժամկետային զինծառայողներ Սարո Մարկոսյանը և Նարեկ Ներսիսյանը, որոնց ծնողները ճանաչել էին տարածված տեսանյութերից, գերությունից վերադարձվելուց հետո ուղարկվել են ծառայությունը շարունակելու: Գերությունց վերադարձվելուց հետո զինծառայողներն անցել են բժշկական զննություն, այդ թվում՝ աշխատել են հոգեբանի հետ: Վերջինս նշել է, որ դեռ շատ են հանդիպելու, սակայն ոչ մի հետագա հոգեբանական օգնություն չի ցուցաբերվել զինծառայողներին: Սա այն դեպքում, որ զինծառայողները գերության պայմաններում ենթարկվել են վատ վերաբերմունքի, վերադարձից հետո հայտնել են, որ պատրաստ չեն ծառայության, ինչպես նաև նրանց մոտ վարքի փոփոխություններ են տեղի ունեցել:

Պատերազմի հետևանքով ստեղծված նոր մարտահրավերների պայմաններում անհրաժեշտ է ոչ թե երկարաձգել գործողություն 19-ի կատարման վերջնաժամկետը, այլ ընդհակառակը, արագ և համակողմանի քայլեր ձեռնարկել, այդ թվում՝ օրենսդրական մակարդակում, զինծառայողներին անհրաժեշտ վերականգնողական, այդ թվում՝ հոգեբանական, ծառայություններ մատուցելու ուղղությամբ:

140. ԱՆ, № /14.1/12102-2021, 11 մայիսի, 2021թ.
141. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 33
142. ԱՆ, № /14.1/12102-2021, 11 մայիսի, 2021թ.
143. ECtHR, Armenia v. Azerbaijan and alleged captives; notification to the Committee of Ministers of interim measures indicated, ECHR 086 (2021), 16 March 2021

Գործողություն 26

Վերապատրաստումներ իրականացնել խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի թեմայով՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան, այդ թվում՝ ռազմական ոստիկանների, քննիչների, դատախազների, դատավորների համար

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ խոշտանգումների արգելքին նվիրված 26-րդ գործողությամբ նախատեսվել է վերապատրաստումներ իրականացնել խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի թեմայով՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան:
Ակնկալվում է 2020-2022թթ. ընթացքում վերապատրաստել.

- ռազմական ոստիկանների 35%-ին,
- քննիչների 51%-ին,
- դատախազների 7%-ին,
- դատավորների 10%-ին:

Ակնկալվում է, որ վերապատրաստումների արդյունքում կնվազեն ռազմական ոստիկանության բաժիններում գտնվող անձանց, քրեական դատավարության մասնակիցների նկատմամբ խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքերը:

Ռազմական ոստիկանների վերապատրաստման համար պատասխանատու մարմինը ՀՀ պաշտպանության նախարարությունն է, համակատարող մարմինները՝ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը՝ համաձայնությամբ, և ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունը խոշտանգումների արգելքի թեմայով քննիչների, դատախազների և դատավորների վերապատրաստման համար պատասխանատու մարմինն է: Քննիչների վերապատրաստման համար համակատարող մարմիններ են սահմանվել ՀՀ արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, ՀՀ քննչական կոմիտեն՝ համաձայնությամբ, ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունը՝ համաձայնությամբ, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը՝ համաձայնությամբ, և ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը: Դատախազների վերապատրաստումների համար որպես համակատարող մարմիններ են նախանշվել ՀՀ արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, ՀՀ գլխավոր դատախազությունը՝ համաձայնությամբ, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը՝ համաձայնությամբ, և ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը, իսկ դատավորների վերապատրաստումների համար՝ ՀՀ արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, դատավորների ընդհանուր ժողովի ուսումնական հարցերի հանձնաժողովը՝ համաձայնությամբ, և ՄԻԵԴ-ում ՀՀ ներկայացուցչի գրասենյակը:

Ֆինանսավորումը կատարվելու է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեն իր 2017թ. եզրափակիչ դիտարկումներում նշել էր, որ անհրաժեշտ է զարգացնել պարտադիր ծառայողական վերապատրաստումները խոշտանգումների կանխարգելման և Ստամբուլյան արձանագրության հիման վրա դրանց արդյունավետ արձանագրման ու փաստաթղթավորման վերաբերյալ: **Կոմիտեն նաև առաջարկել էր մշակել և կիրառել հատուկ մեթոդաբանություն՝ գնահատելու այդ վերապատրաստումների ազդեցությունը խոշտանգումների նվազեցման, ինչպես նաև խոշտանգումների դեպքերի քննության արդյունավետության վրա:** Առաջարկվել էր մշակել վերապատրաստման ծրագրեր քննության իրականացման ոչ հարկադրական միջոցների կիրառման վերաբերյալ[144]:

Չնայած, որ վերապատրաստումների արդյունքում կառավարությունն ակնկալում է նվազեցնել ռազմական ոստիկանության բաժիններում գտնվող անձանց, քրեական դատավարության մասնակիցների նկատմամբ խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքերը, սակայն, զեկույցի հրապարակման պահին որևէ **մեթոդաբանություն մշակված չի եղել**՝ գնահատելու այդ վերապատրաստումների ազդեցությունը խոշտանգումների նվազեցման և խոշտանգումների դեպքերի քննության արդյունավետության վրա:

Ի տարբերություն կյանքի իրավունքի թեմայի՝ 2020-2022թթ. ԳԾ-ով **զինված ուժերում խոշտանգման արգելքի վերաբերյալ իրազեկման ակցիաներ, տեսաձայնագրություններ, այլ իրազեկող նյութերի տարածում չի նախատեսվել:** Սա այն դեպքում, երբ ՄԻՊ ռազմավարությունում ևս շեշտվում է խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի բացարձակ արգելքը[145]: Այս արգելքը, ի տարբերություն կյանքի իրավունքի, բացարձակ է նաև միջազգային իրավունքի, այդ թվում՝ զինված հակամարտությունների միջազգային նորմերի տեսանկյունից:

Խոշտանգումների արգելքի վերաբերյալ **վերապատրաստումներ չեն նախատեսվել փաստաբանների համար**: Խոշտանգումների արգելքի նյութական և ընթացակարգային ասպեկտների մասին փաստաբանների խորը գիտելիքները և գործնական հմտությունները, սակայն, հավելյալ երաշխիք են դրա խախտման դեպքերով տուժողների իրավունքների պաշտպանության և իրենց դատավարական իրավունքների խախտումները կանխելու տեսանկյունից: Սա հատկապես վերաբերում է զինված ուժերում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի դեպքերին, քանի որ տուժողների իրավունքներն ավելի խոցելի են դառնում ոլորտի զգայունության և գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության հետ աշխատանքի առկայությամբ:

Բացի այդ՝ հրամանատարների համար խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի թեմայով

144. UN CAT, Concluding observations 2017, § 43-44, UN CAT, Concluding observations 2012, § 25
145. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 21

վերապատրաստումները չեն նախատեսվել, այնինչ զորամասերում հենց հրամանատարներն են պատասխանատու ինչպես խոշտանգումները կանխելու, այնպես էլ՝ նախնական փուլում դրանց հետաքննության համար[146]:

2020թ. ընթացքում COVID-19 հիվանդության **համաճարակային միջոցառումների հետ կապված սահմանափակումներով** պայմանավորված՝ խոշտանգումների արգելքի թեմայով ռազմական ոստիկանների, քննիչների, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի կազմակերպելիք դատախազների **վերապատրաստումները տեղի չեն ունեցել**[147]: Համաձայն ՀՀ-ում արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին ՀՀ կառավարության 2020թ. մարտի 16-ի որոշման՝ արտակարգ դրության ամբողջ ընթացքում դադարեցվել է ուսումնական կազմակերպություններում ուսումնական գործընթացը՝ բացառությամբ հեռավար ուսուցման: Այս սահմանափակումը, սակայն, չի տարածվել ռազմական ուսումնական հաստատությունների նկատմամբ[148]: Դա նշանակում է, որ նախատեսված դասընթացները կարող էին կազմակերպվել (այդ թվում՝ ոչ առցանց տարբերակով)՝ անկախ COVID-19 համավարակից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ ՊՆ գրության՝ խոշտանգումների արգելքի թեմայով վերապատրաստման դասընթացներին նախատեսվել է ներգրավել ՊՆ ՌՈ կարգապահական վաշտի, ընդունիչ-բաշխիչ բաժնի և կարգապահական մեկուսարանի անձնակազմը[149]:

Ըստ ՊՆ գրության և 2020թ. կիսամյակային հաշվետվության՝ 2020թ. հուլիսի դրությամբ միջազգային գործընկերների հետ քննարկվել է վերապատրաստման դասընթացի ձևաչափը[150]:

ՀՀ ՊՆ և ԵԽ գործակցության շրջանակներում միջազգային փորձագետների կողմից մշակվել է վերապատրաստման դասընթացի ծրագրի նախագիծը, որը 2020թ. սեպտեմբերի դրությամբ եղել է ուսումնասիրման փուլում[151]:

2020թ. ընթացքում միջազգային գործընկերների կողմից մշակվել են վերապատրաստման դասընթացի թեմաները և անցկացման ժամանակացույցը, սակայն, COVID-19 համավարակով և ռազմական գործողություններով պայմանավորված, չեն իրականացվել[152]: Նախատեսվել է 2021թ. մարտ-ապրիլ

146. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 1 հուլիսի, 1998թ., հոդված 56 (1), 56 (8)
147. ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.; ՄԻՊ 01/13.7/4678-20, 28 սեպտեմբերի, 2020թ.; ՔԿ, 12/12/47261-20, 28 օգոստոսի, 2020թ.; դատախազություն, 44/6/19412-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.; ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
148. «Հայաստանի Հանրապետությունում արտակարգ դրություն հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության N 298-Ն որոշում, 16 մարտի, 2020թ., 21-րդ կետ
149. ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.
150. ՊՆ/510-ԳՔ/2230-2020, 16 հուլիսի, 2020թ.; արդարադատության նախարարություն, 14.1/19846-20, 3 սեպտեմբերի, 2020թ., Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 26
151. ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.
152. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 17; ՊՆ/510-ԳՔ/1604, 25 մարտի, 2021թ.

ամիսներին COVID-19 կանոնների պահպանմամբ, փոքր խմբերով, փուլ առ փուլ իրականացնել վերապատրաստման դասընթացները[153]:

Ըստ ՊՆ տրամադրված տեղեկատվության, վերապատրաստված ռազմական ոստիկանների գնահատում և հավաստագրերի տրամադրում ՄԻՊ ռազմավարությամբ նախատեսված չէ[154]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

2020թ. օգոստոսի 28-ի դրությամբ քննարկվել են խոշտանգումների արգելքի թեմայով քննիչների վերապատրաստումների ձևաչափերը[155]:

Արդարադատության նախարարության գրության համաձայն՝ 2020թ. նախատեսվել է վերապատրաստել քննիչների 28.7%-ին[156]:

Քննիչների տարեկան վերապատրաստման ուսուցման 2020թ. ծրագրում ընդգրկվել է **«Քրեական գործերով ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների կիրառման արդի հարցեր»** դասընթացը, որի առարկայական ծրագրում, որպես առանձին թեմա, նախատեսվել է քրեական իրավունքի և դատավարության ոլորտում խոշտանգումների և այլ դաժան վերաբերմունքի արգելքի, ռասիզմի և խտրականության արգելքի պաշտպանությանն առնչվող ՄԻԵԴ արդի նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ թեմաները, ինչպես նաև ՀՀ նկատմամբ դրա կիրառման հիմնահարցերը[157]: ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվության համաձայն՝ 2020թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստվել է 5 քննիչ՝ 5.1%-ը[158]:

Ծրագրում ընդգրկվել է նաև **«Զինվորական ենթակայության կարգի և զինծառայողների կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործությունների քրեաիրավական խնդիրները»** դասընթաց: Նախատեսվել է 2020թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստել 11 քննիչների՝ 11.3%-ին[159]:

ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ծառայողների տարեկան վերապատրաստման ուսուցման 2020թ. ծրագրի շրջանակում ընդգրկվել է **«Խոշտանգումների քրեաիրավական բնութագիրը և քննության առանձնահատկությունները»** դասընթացը, որի շրջանակներում ուսումնասիրվում են խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի չենթարկվելու իրավունքի պաշտպանության հիմնախնդիրները, խոշտանգումների վերաբերյալ գործերի քննության ՄԻԵԴ չափանիշները, խոշտանգման քրեաիրավական բնութագիրը, հարակից հանցակազմերից դրա սահմանազատման

153. ՊՆ/510-ԳՔ/1604, 25 մարտի, 2021թ.
154. ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.
155. ՔԿ, 12/12/47261-20, 28 օգոստոսի, 2020թ.
156. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն Արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
157. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 17-18
158. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 17-18
159. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ

և որակման առանձնահատկությունները[160]: Նախատեսված է եղել 2020թ. փետրվարի 3-7-ը վերապատրաստել 5 ՀՔԾ քննիչների՝ 18.5%-ին[161], ինչը և, ինչպես տեղեկանում ենք ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվությունից, արվել է[162]:

Ըստ ՄԻՊ ռազմավարության և ԳԾ 2020թ. առաջին կիսամյակային հաշվետվության՝ 2020թ. հուլիսի 20-ի դրությամբ արդարադատության ակադեմիան անցկացրել է **«Զինված ուժերի համատեքստում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննության վերաբերյալ»** խորագրով սեմինար[163]: Դրա անցկացման և մասնակիցների մասին, սակայն, մանրամասներ հաշվետվությունում ներկայացված չեն:

Եվրոպայի խորհրդի կայքից տեղեկանում ենք խոշտանգումների արգելքին նվիրված ևս մեկ դասընթացի մասին. 2020թ. հուլիսի 31-ին մեկնարկել է «Վատ վերաբերմունքի դեմ պայքար» թեմայով HELP հեռավար ուսուցման վեցշաբաթյա դասընթացը՝ իրավական ոլորտի 20 մասնագետների (այդ թվում՝ նաև 10 քննիչների) մասնակցությամբ: Դասընթացը հաջողությամբ ավարտած բոլոր մասնակիցներին նախատեսվել է շնորհել ավարտական վկայագրեր Եվրոպայի խորհրդի և արդարադատության ակադեմիայի կողմից[164]: Տեղեկություններ չկան նաև այն մասին՝ քննարկվե՞լ են, արդյոք, զինված ուժերում վատ վերաբերմունքի դեպքերը, կամ դասընթացին մասնակցած քննիչների շրջանում արդյո՞ք եղել են նաև ԶՔԳՎ քննիչներ:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԴԱՏԱԽԱԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ դատախազության տրամադրած տեղեկության՝ 2020թ. մարտի 12-ին զինվորական դատախազության 15 ներկայացուցիչ (զինվորական դատախազների 10.5%-ը) մասնակցել է ԵԽ երևանյան գրասենյակի և արդարադատության ակադեմիայի համատեղ կազմակերպած աշխատաժողովին՝ նվիրված զինված ուժերում նաև խոշտանգումներին, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքին[165]: Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական կայքից տեղեկանում ենք, որ աշխատաժողովին մասնակցել է 14 դատախազ[166]: Այն անցկացրել (վարել) են ԵԽ միջազգային խորհրդատուներ Ու. Ջորդաշը, որը ներկայացրել է արդյունավետ քննության հարցերը, և Է. Դուբանը (ներկայացրել է կին

160. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 17-18
161. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
162. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 17-18
163. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 27
164. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Իրավական ոլորտի մասնագետների երկրորդ խումբը մասնակցում է «Վատ վերաբերմունքի դեմ պայքար» թեմայով HELP հեռավար ուսուցման դասընթացին, 31 հուլիսի, 2020թ.
165. դատախազություն, 44/6/19412-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.
166. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի դատավորները և դատախազները մասնակցեցին զինված ուժերում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանը նվիրված դասընթացին, 12 մարտի, 2020թ.

զինծառայողներին ներառող գործերի քննության առանձնահատկությունները)[167]:

ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի կողմից դատախազների համար իրականացվող 2020թ. տարեկան վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում ներառված **«ՀՀ քրեական իրավունքի արդի հարցեր»** դասընթացով[168] նախատեսված է եղել 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստել 32 դատախազ՝ 47%-ը: **«Զինվորական հանցագործությունների որակման և քննության մեթոդիկայի առանձնահատկությունները»** դասընթացով 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին նախատեսված է եղել վերապատրաստել 24 դատախազ՝ 35.2%-ը, իսկ **«ՀՀ քրեական դատավարության արդի հարցեր»** դասընթացով՝ 9 դատախազի՝ 13.2%-ը, նույնպես 2020թ. սեպտեմբերից դեկտեմբեր ընկած ժամանակահատվածում: **«Խոշտանգումների քրեաիրավական բնութագիրը և քննության առանձնահատկությունները»** դասընթացը նախատեսվել էր անցկացնել 2020թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին, սակայն, կորոնավիրուսի համաճարակով պայմանավորված, հետաձգվել է մինչև 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսները[169]:

2020թ. հուլիսի 31-ին մեկնարկել է **«Վատ վերաբերմունքի դեմ պայքար»** թեմայով HELP հեռավար ուսուցման վեցշաբաթյա դասընթացը՝ իրավական ոլորտի 20 մասնագետների (այդ թվում՝ նաև 10 դատախազների) մասնակցությամբ[170]:

Դասընթացը հաջողությամբ ավարտած բոլոր մասնակիցներին նախատեսվել է շնորհել ավարտական վկայագրեր Եվրոպայի խորհրդի և արդարադատության ակադեմիայի կողմից: Տեղեկություններ չկան դասընթացի ընթացքում զինված ուժերում վատ վերաբերմունքի դեպքերի վերաբերյալ քննարկման, նաև՝ դասընթացին զինվորական դատախազների մասնակցության վերաբերյալ: ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվությունից տեղեկանում ենք, որ 2020թ. սեպտեմբերից դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստվել է 32 դատախազ՝ 47%[171]:

Ըստ ՄԻՊ ռազմավարության և ԳԾ 2020թ. առաջին կիսամյակային հաշվետվության՝ 2020թ. հուլիսի 20-ի դրությամբ արդարադատության ակադեմիան անցկացրել է **«Զինված ուժերի համատեքստում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննության վերաբերյալ»** սեմինար[172]: Վերջինիս անցկացման և մասնակիցների մասով հաշվետվությունում մանրամասներ ներկայացված չեն:

---

167. դատախազություն, 44/6/19412-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.; ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի դատավորները և դատախազները մասնակցեցին զինված ուժերում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանը նվիրված դասընթացին, 12 մարտի, 2020թ.
168. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
169. նույն տեղում
170. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Իրավական ոլորտի մասնագետների երկրորդ խումբը մասնակցում է «Վատ վերաբերմունքի դեմ պայքար» թեմայով HELP հեռավար ուսուցման դասընթացին, 31 հուլիսի, 2020թ.; տես նաև ՄԻՊ հաշվետվություն, թարմացված՝ այստեղ, 12 փետրվարի, 2021թ.
171. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 18; տես նաև ՄԻՊ ռազմավարության հաշվետվություն, թարմացված՝ այստեղ, 12 փետրվարի, 2021թ.
172. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 27-28

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

2020-2021թթ. արդարադատության ակադեմիայում դատավորների և դատավորների թեկնածուների վերապատրաստման ծրագրում ընդգրկված է եղել **«Խոշտանգումների քրեաիրավական բնութագիրը և քննության առանձնահատկությունները»** դասընթացը[173], որով վերապատրաստվել է 8 դատավոր՝ 3.47%-ը[174]: Վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում ընդգրկվել է նաև **«Քրեական գործերով ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների կիրառման արդի հարցեր»** դասընթացը, որի ծրագրում որպես առանձին թեմա նախատեսվել է քրեական իրավունքի և դատավարության ոլորտում խոշտանգումների և այլ դաժան վերաբերմունքի արգելքի, ռասիզմի և խտրականության արգելքի պաշտպանությանն առնչվող ՄԻԵԴ արդի նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ թեմաները, ինչպես նաև ՀՀ նկատմամբ դրա կիրառման հիմնահարցերը[175]:

«Վատ վերաբերմունքի արգելք» HELP հեռավար դասընթացի շրջանակներում[176] 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստվել է 24 դատավոր՝ 30.76%[177]:

Եվրոպայի խորհրդի կայքից տեղեկանում ենք, որ 2020թ. ապրիլի 8-ին քրեաիրավական մասնագիտացմամբ 10 դատավոր մասնակցել է **«Քրեական գործերով կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանումը»** թեմայով HELP հեռավար ուսուցման ութշաբաթյա դասընթացին: Թեման առնչվել է նաև, ՄԻԵԿ-ի խոշտանգումների արգելքին նվիրված 3-րդ հոդվածի համատեքստում, քրեական գործերով ներպետական դատարանների կողմից կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանմանը: Նախատեսված է եղել դասընթացը հաջողությամբ ավարտած բոլոր մասնակիցներն շնորհել ավարտական վկայագրեր Եվրոպայի խորհրդի և արդարադատության ակադեմիայի կողմից[178]: **«Քրեական գործերով կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանումը»** թեմայով HELP հեռավար ուսուցման երկրորդ դասընթացը տեղի է ունեցել 2020թ. մայիսի 12-ին, որտեղ ևս քննարկվել է նաև ՄԻԵԿ խոշտանգումների արգելքին նվիրված քրեական գործերով դատական ակտերի պատճառաբանումը: Այս անգամ մասնակցել է քրեաիրավական մասնագիտացմամբ 17 դատավոր: Դասընթացը տևել է ութ շաբաթ, և հաջողությամբ ավարտած մասնակիցներին այս անգամ ևս շնորհվել են հավաստագրեր[179]: Տեղեկություններ հայտնի չեն այն մասին, թե որքանով են այս դասընթացներն անդրադարձել (եթե, իհարկե, անդրադարձել են) առանձին զինված ուժերում խոշտանգումների արգելքին վերաբերող գործերի շրջանակներում պատճառաբանման նրբություններին:

Զինված ուժերում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի արգելքին

173. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 19
174. ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի, 2021թ.
175. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 19
176. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 19
177. ՄԻՊ ռազմավարության հաշվետվություն, թարմացված՝ այստեղ, 12 փետրվարի, 2021թ.
178. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Դատավորներն ու դատական ծառայողները բարեհաջող ավարտեցին HELP նոր հեռավար դասընթացը, 8 ապրիլի, 2020թ.
179. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Դատավորների երկրորդ խումբը մասնակցում է «Քրեական գործերով կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանումը» թեմայով HELP հեռավար ուսուցման դասընթացին, 12 մայիսի, 2020թ.

նվիրված վերապատրաստում տեղի է ունեցել նաև 2020թ. մարտի 12-ին, որին, ըստ ԵԽ երևանյան գրասենյակի կայքի, մասնակցել է վերաքննիչ քրեական դատարանի, Երևանի և Հայաստանի այլ մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների ութ դատավոր: Դասընթացը կազմակերպվել է **«Մարդու իրավունքները զինված ուժերում»** ԵԽ ծրագրի շրջանակներում՝ ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի հետ գործակցությամբ: Քննարկվել են զինված ուժերում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանն առնչվող հարցեր: Դասընթացը վարել են Եվրոպայի խորհրդի փորձագետներ Ու. Ջորդաշը և Է. Դուբանը, որոնք անդրադարձել են զինված ուժերում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննության հարցերին, ինչպես նաև կին զինծառայողների մասնակցությամբ գործերի քննության առանձնահատկություններին[180]:

ՀՀ արդարադատության ակադեմիան անցկացրել է նաև **«Զինված ուժերի համատեքստում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննության վերաբերյալ»** սեմինար[181]:

180. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Հայաստանի դատավորները և դատախազները մասնակցեցին զինված ուժերում խոշտանգումների, վատ վերաբերմունքի և մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանը նվիրված դասընթացին, 12 մարտի, 2020թ.
181. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 28-29

ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

- *Սահմանել զինված ուժերում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերը որպես այդպիսին համարելու, բացահայտված կամ չբացահայտված լինելու հստակ չափանիշներ և դրանց հիման վրա հրապարակել վիճակագրական տվյալներ:*

- *ՄԻՊ ԳԾ-ում ներառել ելակետային տվյալներ զինված ուժերում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերի, ինչպես նաև այդ դեպքերի քննության վերաբերյալ:*

- *Ապահովել զինված ուժերում խոշտանգման դեպքերի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1 հոդվածին և 2021թ. մայիսին ընդունված նոր քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածին համաձայն գործերի քննությունը և մեղավորների դատապարտումը:*

- *Ապահովել զինված ուժերում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերով գործերի արդյունավետ քննությունը, այդ թվում՝ բարեփոխումների օրակարգ նախատեսելով բժշկական զննությունների ինստիտուցիոնալ և գործնական թերությունները վերացնելու համար:*

- *Հետևողական լինել խոշտանգումից տուժած անձանց հոգեբանական, սոցիալական և իրավական ծառայություններից օգտվելու, 19-րդ գործողությամբ նախատեսված, իրավունքի արդյունավետ իրականացման մեխանիզմների գործակցումը: Անհապաղ պատշաճ հոգեբանական աջակցություն ցուցաբերել 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին սկսված ռազմական գործողությունների արդյունքում գերեվարված և վերադարձված անձանց:*

- *Մշակել հատուկ մեթոդաբանություն՝ գնահատելու համար խոշտանգումների ու վատ վերաբերմունքի թեմայով վերապատրաստումների ազդեցությունը խոշտանգման ու վատ վերբերմունքի դեպքերի նվազման և դրանց քննության արդյունավետության վրա՝ ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոմիտեի 2017թ. եզրափակիչ դիտարկումներին համապատասխան:*

- *Նախատեսել 2020-2022թթ. ԳԾ-ով զինված ուժերում ոչ միայն կյանքի իրավունքին, այլ նաև խոշտանգումների ու վատ վերաբերմունքի արգելքին նվիրված իրազեկող նյութերի, տեսաձայնագրությունների և ակցիաների իրականացում:*

- *Խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի թեմայով վերապատրաստումներ իրականացնել նաև հրամանատարների և սպաների համար:*

- *Փաստաբաններին ևս ներգրավել զինված ուժերում խոշտանգումներից*

և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերից զերծ մնալու իրավունքի թեմայով վերապատրաստումներում:

- *Մշակել և կիրառել միջոցներ, այդ թվում առցանց, COVID-19 համավարակի պայմաններում վերապատրաստումներն ու դասընթացներն անվտանգ իրականացնելու նպատակով:*

ԳՈՐԾԻ ԱՐԴԱՐ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

2019թ. ՄԻՊ ռազմավարությունը շեշտում է, որ գործի արդարացի քննության իրավունքը ժողովրդավարական հասարակությունում մարդու իրավական անվտանգության երաշխիքն է[182]: Ռազմավարությունը և դրանից բխող 2020-2022թթ. ԳԾ-ն առավելապես թիրախավորում են քրեական արդարադատության ոլորտում գործերի արդարացի քննությունը, մասնավորապես, նախնական քննության կատարելագործման նպատակով իրականացվող միջոցառումներով:

2020-2022թթ. ԳԾ-ն նպատակ է դնում նվազեցնել գործի արդար քննության իրավունքի ենթադրյալ խախտմամբ ՄԻԵԴ ներկայացված բողոքների քանակը, իսկ որպես խնդիր մատնանշել է մեղադրյալ անձանց նկատմամբ մարդու իրավունքների խախտումների քանակի և բողոքների նվազումը: Ո՛չ ՄԻՊ ռազմավարությունը, ո՛չ էլ 2020-2022թթ. ԳԾ-ն, սակայն, չեն ներկայացնում կառավարության որոշման ընդունման պահին այդպիսի խախտումների վերաբերյալ հասանելի քանակական տվյալներ: Հետևաբար, արդար քննության իրավունքի և, հատկապես, մեղադրյալի այդ իրավունքի խախտման դեպքերի նվազումը չափելը գործնականում անհնար է դառնում:

Միջազգային մասնագիտացված մարմինները նշել են, որ չնայած օրենսդրական նախաձեռնություններին, որոնցով արգելվում է խոշտանգմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը դատարանում, գործնականում հարկադրաբար վերցված խոստովանական ցուցմունքները դատարանում օգտագործվում են որպես ապացույց: Զինծառայողները, այդ թվում՝ տուժողները ևս, ենթարկվում են խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի՝ նրանցից տեղեկություններ ստանալու նպատակով[183]:

ՀՀ դատախազությունից տեղեկացել ենք, որ 2019թ. հունվարի 1-ից 2021թ. մայիսի 10-ն ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ զինվորական դատախազության դատախազների մասնակցությամբ դատարաններում քննվող գործերով խոշտանգմամբ ձեռք բերված ապացույցներն անթույլատրելի համարելու, ինչպես նաև միայն խոստովանական ցուցմունքների հիման վրա անձանց դատապարտման դեպքեր չեն արձանագրվել[184]: Ըստ ՊՆ գրության՝ 2020թ.-ից մինչ 2021թ. ապրիլը ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանության բաժիններում գործի արդարացի քննության իրավունքի խախտման դեպքեր ևս չեն արձանագրվել[185]:

---

182. ՄԻՊ ռազմավարություն, էջ 23
183. UN CAT, Concluding observations 2017, § 13, UN CAT, Concluding observations 2012, § 16, UN Working group on arbitrary detention visit to Armenia report 2011, § 67; CoE Commissioner for Human Rights, Report 2015, § 86; ECtHR, Harutyunyan v. Armenia, 2007, §§ 59, 64, 65
184. ՀՀ դատախազություն, գրություն, 24 մայիսի, 2021թ.
185. ՊՆ/510-ԳՔ/1779, 2 ապրիլի, 2021թ.

ԳՈՐԾԻ ԱՐԴԱՐ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում գործի արդար քննության իրավունքի ապահովմանն ուղղված գործողություններից «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մշտադիտարկել է գործողություններ 27-ը, 28-ը և 34-ը, որոնք նվիրված են քննչական և դատավարական գործողությունների տեսաձայնագրման ապահովմանը, քննչական բաժինների կահավորմանը, արդար քննության իրավունքի թեմայով ռազմական ոստիկանների, քննիչների, դատախազների, դատավորների վերապատրաստումներին: Ստորև ներկայացվում են այդ գործողությունների մշտադիտարկման արդյունքները:

Գործողություն 27

Ապահովել քննչական և դատավարական գործողությունների տեսաձայնագրումը

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ի գործի արդար քննության իրավունքին նվիրված 27-րդ գործողությամբ նախատեսվել է մինչև 2022թ. առաջին կիսամյակն ապահովել քննչական և դատավարական գործողությունների տեսաձայնագրումը:

Ակնկալվում է, որ մինչև սահմանված վերջնաժամկետը ՀՀ քննչական կոմիտեի 85 ստորաբաժանումներում առկա կլինեն տեսաձայնագրման միջոցներ, իսկ հատուկ քննչական ծառայությունում նախատեսվող տեսաձայնագրման միջոցների թիվ չի նշվում:

ՀՀ քննչական կոմիտեում տեսաձայնագրման միջոցների տեղադրման պատասխանատու մարմինը ՀՀ քննչական կոմիտեն է՝ համաձայնությամբ, իսկ ՀՔԾ-ում դրանց տեղադրման համար՝ ՀՔԾ-ն՝ ևս համաձայնությամբ: Համակատարող մարմին չի սահմանվել:

Ֆինանսավորումը կատարվելու է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Մշտադիտարկող խումբը 2020թ. հունվարից մինչև 2021թ. մայիս ամիսը 27-րդ գործողության կատարման վիճակի հետ կապված մշտադիտարկում չի իրականացրել:

Գործողություն 28

Քննչական բաժինները կահավորել այնպես, որ ճանաչման ներկայացնելու և առերեսման քննչական գործողությունը հնարավոր լինի իրականացնել մասնակիցների՝ միմյանց տեսողական ընկալումից դուրս գտնվելու պայմաններում

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ի գործի արդար քննության իրավունքին նվիրված 28-րդ գործողությամբ նախատեսվել է քննչական բաժինները կահավորել այնպես, որ ճանաչման ներկայացնելու և առերեսման քննչական գործողությունը հնարավոր լինի իրականացնել մասնակիցների՝ միմյանց տեսողական ընկալումից դուրս գտնվելու պայմաններում:

Ակնկալվում է մինչև 2021թ. առաջին կիսամյակը ՀՀ քննչական կոմիտեի 10 ստորաբաժանումներում, իսկ մինչև 2022թ. առաջին կիսամյակը՝ հատուկ քննչական ծառայության 2 ստորաբաժանումներում ստեղծել ճանաչման ներկայացնելու և առերեսման քննչական գործողությունները մասնակիցների միմյանց տեսողական ընկալումից դուրս իրականացման համար նախատեսված սենյակ:

ՀՀ քննչական կոմիտեում նման սենյակի ստեղծման համար պատասխանատու մարմին է նախանշվել ՀՀ քննչական կոմիտեն, իսկ ՀՔԾ-ում սենյակի ստեղծման համար՝ ՀՔԾ-ն (ևս համաձայնությամբ): Համակատարող մարմին երկու դեպքում էլ չի սահմանվել:

Ֆինանսավորումը կատարվելու է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Մշտադիտարկող խումբը 2020թ. հունվարից մինչև 2021թ. մայիս ամիսը 27-րդ գործողության կատարման վիճակի հետ կապված մշտադիտարկում չի իրականացրել:

Գործողություն 34

Ռազմական ոստիկանների, քննիչների, դատախազների, դատավորների համար իրականացնել միջազգային չափանիշներին համապատասխան վերապատրաստումներ գործի արդարացի քննության իրավունքի թեմայով

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ի գործի արդար քննությանը նվիրված 34-րդ գործողությամբ նախատեսվել է վերապատրաստումներ իրականացնել գործի արդարացի քննության իրավունքի թեմայով՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան, այդ թվում՝

- ռազմական ոստիկանների,
- քննիչների,
- դատախազների,
- դատավորների համար:

Ակնկալվում է 2020-2022թթ. ընթացքում վերապատրաստել

- ռազմական ոստիկանների 30%-ին,
- ՀՔԾ քննիչների 11%-ին,
- դատախազների 25%-ին,
- դատավորների 41%-ին:

Ակնկալվում է, որ ռազմական ոստիկանների և դատախազների վերապատրաստումների արդյունքում կնվազեն գործի արդարացի քննության իրավունքի խախտման դեպքերը քրեական գործի քննության մինչդատական վարույթում, ՀՔԾ քննիչների վերապատրաստումների արդյունքում՝ քրեական գործի նախաքննության փուլում, ինչպես նաև քրեական, քաղաքացիական և վարչական գործերով՝ դատավորների վերապատրաստումների արդյունքում:

Ռազմական ոստիկանների վերապատրաստման հարցում պատասխանատու մարմինը ՀՀ պաշտպանության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմին չի սահմանվել:

ՀՔԾ քննիչների, դատախազների ու դատավորների վերապատրաստման համար պատասխանատու մարմինը ՀՀ արդարադատության նախարարությունն է:

ՀՔԾ քննիչների վերապատրաստումների համար որպես համակատարող մարմիններ են նախանշվել ՀՀ արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, ՀՀ քննչական կոմիտեն՝ համաձայնությամբ, և հատուկ քննչական ծառայությունը՝ համաձայնությամբ:

Դատախազների վերապատրաստումների համար համակատարող մարմիններն են ՀՀ արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, և ՀՀ գլխավոր դատախազությունը՝ ևս համաձայնությամբ:

Դատավորների վերապատրաստումների համար համակատարող մարմիններն են ՀՀ

արդարադատության ակադեմիան՝ համաձայնությամբ, և դատավորների ընդհանուր ժողովի ուսումնական հարցերի հանձնաժողովը՝ համաձայնությամբ:

Ֆինանսավորումը կատարվելու է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

2020թ. ընթացքում գործի արդար քննության թեմայով ռազմական ոստիկանության, քննիչների համար վերապատրաստումներ չեն իրականացվել՝ կորոնավիրուսի համաճարակային միջոցառումների, սահմանափակումների հետ կապված[186]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ ՊՆ տրամադրած տեղեկատվության՝ 2020թ. ընթացքում միջազգային գործընկերների կողմից մշակվել են վերապատրաստման դասընթացի թեմաները և անցկացման ժամանակացույցը, նրանց հետ քննարկվել է վերապատրաստման դասընթացի ձևաչափը[187]: 2020թ. COVID-19 համավարակով[188] և սեպտեմբերի 27-ին սկսված ռազմական գործողություններով պայմանավորված, վերապատրաստումներ չեն իրականացվել[189]: 2021թ. մարտի 12-ի դրությամբ՝ **«Գործի արդարացի քննության իրավունք»** թեմայով միջազգային չափանիշներին համապատասխան վերապատրաստումների ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանության զինծառայողները չեն մասնակցել[190]:

Ըստ ՊՆ գրության՝ վերապատրաստման ժամանակացույցի, ուսումնական նյութերի և գնահատման կարգի նախապատրաստական աշխատանքներն իրականացվում են ՀՀ ՊՆ մարդու իրավունքների և բարեվարքության կենտրոնի հետ համագործակցությամբ[191]:

Տեղեկություններ չեն տրամադրվել վերապատրաստման ժամանակացույցի, նյութերի, դրանց հեղինակների, նյութերի մշակման գործում միջազգային կազմակերպությունների ներգրավվածության, վերապատրաստում իրականացնող անձանց կամ կազմակերպությունների ընտրության չափանիշների, վերապատրաստում անցնող ռազմական ոստիկանների գնահատման, հավաստագրերի տրամադրման, ինչպես նաև վերապատրաստումների արդյունավետության գնահատման վերաբերյալ:

186. ՄԻՊ 01/13.7/4678-20, 28 սեպտեմբերի, 2020թ.
187. ՊՆ/510-ԳՔ/374, 19 մայիսի, 2020թ.
188. ՊՆ/510-ԳՔ/1779, 2 ապրիլի 2021թ.
189. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 24
190. ՊՆ/510-ԳՔ/1229, 12 մարտի 2021թ.
191. ՊՆ/510-ԳՔ/1229, 12 մարտի 2021թ.

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՀՔԾ ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Չնայած այն բանին, որ տվյալ գործողության անմիջական արդյունքում նշված է վերապատրաստումների անցկացումը միայն ՀՔԾ քննիչների համար, այս գործողությամբ սահմանված գործի արդար քննության թեմայով վերապատրաստումներում ներգրավվել են նաև ՀՀ քննչական կոմիտեի քննիչները: Այս մասին «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին հայտնել են ՀՀ քննչական կոմիտեից[192]:

2020թ. օգոստոսի 28-ի դրությամբ՝ քննարկվել է վերապատրաստումների ձևաչափը[193]:

Արդարադատության նախարարության գրության համաձայն՝ նախատեսվել է 2020թ. վերապատրաստել քննիչների 28.7%-ին[194]:

Ըստ ՄԻՊ 2020թ. տարեկան հաշվետվության՝ ՀՀ քննչական կոմիտեի ծառայողների (քննիչների) վերապատրաստման ուսուցման 2020թ. ծրագրում ընդգրկված **«Քրեական գործերով ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների կիրառման արդի հարցեր»** դասընթացի ծրագրում որպես ինքնուրույն թեմա նախատեսվել են արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ ՄԻԵԴ արդի նախադեպային իրավունքը և ՀՀ նկատմամբ դրա կիրառման հիմնահարցերը[195]: 2020թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին դասընթացի շրջանակներում վերապատրաստվել է 5 քննիչ՝ 5.1%-ը[196]

Քննիչների վերապատրաստման ծրագրում ընդգրկվել է նաև **«Զինվորական ենթակայության կարգի և զինծառայողների կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործությունների քրեաիրավական խնդիրները»** դասընթաց: Նախատեսված է եղել 2020թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստել 11 քննիչ՝ 11.3%-ին[197]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԴԱՏԱԽԱԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

Ըստ արդարադատության նախարարության տրամադրած տեղեկության՝ ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի կողմից դատախազների համար իրականացվող 2020թ. տարեկան վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում ներառվել է **«ՀՀ քրեական իրավունքի արդի հարցեր»** դասընթացը[198], որի շրջանակներում քննարկվել են նաև արդար դատաքննության իրավունքը և դրա բաղադրատարրերի

---

192. ՀՀ ՔԿ հատուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչություն, N 12/12/47261-20, 28 օգոստոսի, 2020թ.
193. ՔԿ, 12/12/47261-20, 28 օգոստոսի, 2020թ.
194. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրություն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
195. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 24-25
196. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 24-25
197. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրությունն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
198. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրությունն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ

էությունն ու քրեական վարույթում դրանց ապահովման հիմնախնդիրները, այդ հարցերի առնչությամբ ՄԻԵԴ պրակտիկան[199]: Այս դասընթացով նախատեսված է եղել 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստել 32 դատախազ՝ 47%-ը:

Ծրագրում ներառվել է նաև **«Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի արդի հարցեր»** թեման, որով դատախազների վերապատրաստումը նախատեսված է եղել անցկացնել 2020թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին, սակայն, COVID-19 համաճարակով պայմանավորված, հետաձգվել է մինչև նույն տարվա վերջը[200]: **«Զինվորական հանցագործությունների որակման և քննության մեթոդիկայի առանձնահատկությունները»** դասընթացը ներառվել է տարեկան վերապատրաստման ծրագրում՝ նախատեսելով 2020թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստել 24 դատախազ՝ 35.2%-ը, ինչպես նաև **«ՀՀ քրեական դատավարության արդի հարցեր»** դասընթացը, որով 2020թ. սեպտեմբերից դեկտեմբեր ամիսներին վերապատրաստվել է 9 դատախազ՝ 13.2%-ը[201]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի տարեկան վերապատրաստման ուսուցման 2020-2021թթ. ծրագրում ընդգրկվել են **«ՀՀ քրեական դատավարության արդի հարցեր»**, **«ՀՀ վարչական դատավարության արդի հարցեր», «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության արդի հարցեր»** դասընթացները, որոնց շրջանակներում, ի թիվս այլնի, քննարկման առարկա են քրեաիրավական, վարչաիրավական և քաղաքացիաիրավական ոլորտներում գործի արդարացի քննությանն առնչվող իրավահարաբերությունները և այդ վարույթներում քննարկվող իրավունքի ապահովման հիմնահարցերը, այդ թվում՝ արդար դատաքննության իրավունքի իրավական բնույթը, արդարացի լսումներ, մրցակցության սկզբունք, հրապարակային քննության ողջամիտ ժամկետներ, ՄԻԵԴ-ի մոտեցումներում որպես «զենքերի հավասարություն» ամրագրված կողմերի հավասարությունը[202]:

---

199. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 32-33; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 25
200. Դատախազություն, 44/6/19412-2020, 28 օգոստոսի, 2020թ.; տե՛ս նաև՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրությունն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ
201. ՀՀ արդարադատության նախարարության 2020թ. հոկտեմբերի 14-ի գրությունն արդարադատության ակադեմիայի կողմից իրականացվող դասընթացների վերաբերյալ; տես նաև՝ ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 25; ՄԻՊ ռազմավարության հաշվետվություն՝ թարմացված, այստեղ, 12 փետրվարի, 2021թ.
202. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 33; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 25; ՀՀ դատավորների ընդհանուր ժողովի ուսումնական հարցերի հանձնաժողով, N-66/20-Ու, Ե-7343, 22 հոկտեմբերի, 2020թ.; դատավորների ընդհանուր ժողովի ուսումնական հարցերի հանձնաժողով, N-00/20-Ու, Ե-6451, 11 սեպտեմբերի, 2020թ.; Ուսումնական ծրագիր, դատավորների և դատավորների թեկնածուների ցուցակում ընդգրկված անձանց տարեկան վերապատրաստման, Հավելված 1, արդարադատության ակադեմիայի կառավարման խորհրդի 2019թ. նոյեմբերի 29-ի թիվ ԿԽ-010/19/1 որոշման; դատավորների ընդ. ժող. ուս. հարցերի հանձն., Ե-2282, 31 մարտի, 2021թ.; ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի, 2021թ.

Ինչպես տեղեկացել ենք դատավորների ընդհանուր ժողովի ուսումնական հարցերի հանձնաժողովից, **«ՀՀ քրեական դատավարության արդի հարցեր»** դասընթացի շրջանակներում 2020թ. վերապատրաստվել է 14 դատավոր՝ 6.08%-ը[203]: ՄԻՊ ռազմավարության հաշվետվությունում, սակայն, նշվում է, որ տվյալ դասընթացի շրջանակներում վերապատրաստվել է 24 դատավոր՝ 30.76%-ը[204]: Ինչպես տեղեկանում ենք ՄԻՊ ռազմավարության 2020թ. տարեկան հաշվետվությունից, **«ՀՀ վարչական դատավարության արդի հարցեր»** դասընթացում վերապատրաստվել է 23 դատավոր (48.93%-ը), և **«ՀՀ քաղաքացիական դատավարության արդի հարցեր»** դասընթացի շրջանակներում՝ 119 դատավոր (98.34%-ը)[205]: **«ՀՀ սահմանադրական իրավունքի գիտության և սահմանադրական արդարադատության արդի միտումները»** դասընթացի շրջանակներում 2021թ. նախատեսվել է վերապատրաստել 53 դատավոր՝ 23.04%-ը[206]:

Արդարադատության ակադեմիայի 2020-2021թթ. ծրագրում ընդգրկված է եղել **«Քրեական գործերով ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների կիրառման արդի հարցեր»** դասընթացը, որի շրջանակներում ներառվել են նաև արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ ՄԻԵԴ արդի նախադեպային իրավունքը և ՀՀ նկատմամբ դրա կիրառման հիմնահարցերը[207]: 2020թ. այս դասընթացով վերապատրաստվել է 28 դատավոր՝ 12.17%-ը: 2021թ. նախատեսվել է վերապատրաստել 8 դատավոր՝ 3.47%-ը[208]:

Եվրոպայի խորհրդի կայքից տեղեկանում ենք, որ 2020թ. ապրիլի 8-ին քրեաիրավական մասնագիտացմամբ 10 դատավոր մասնակցել է **«Քրեական գործերով կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանումը»** թեմայով HELP հեռավար ուսուցման ութշաբաթյա դասընթացին: Թեման առնչվել է նաև ՄԻԵԿ-ի՝ գործի արդար քննությանը նվիրված 6-րդ հոդվածի համատեքստում քրեական գործերով ներպետական դատարանների կողմից կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանմանը: Նախատեսված է եղել դասընթացը հաջողությամբ ավարտած բոլոր մասնակիցներին շնորհել ավարտական վկայագրեր Եվրոպայի խորհրդի և արդարադատության ակադեմիայի կողմից[209]: **«Քրեական գործերով կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանումը»** թեմայով HELP հեռավար ուսուցման երկրորդ դասընթացը տեղի է ունեցել 2020թ. մայիսի 12-ին, որտեղ ևս քննարկվել է ՄԻԵԿ գործի արդար քննությանը նվիրված քրեական գործերով դատական ակտերի պատճառաբանմանը: Այս անգամ մասնակցել է քրեաիրավական մասնագիտացմամբ 17 դատավոր: Դասընթացը տևել է ութ շաբաթ, և հաջողությամբ ավարտած մասնակիցներին այս անգամ ևս հավաստագրեր են տրվել[210]: Տեղեկություններ

---

203. Դատավորների ընդ. ժող. ուս. հարցերի հանձն., Ե-2282, 31 մարտի, 2021թ.
204. ՄԻՊ ռազմավարության հաշվետվություն՝ թարմացված, այստեղ, 12 փետրվարի, 2021թ.
205. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 25
206. ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի, 2021թ.
207. Կիսամյակային հաշվետվություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2020-2022թթ. գործողությունների ծրագրով 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում կատարված աշխատանքների վերաբերյալ, 20 հուլիսի, 2020 թ., էջ 33; ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 25
208. ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, 089/9-2021, 16 ապրիլի, 2021թ.
209. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Դատավորներն ու դատական ծառայողները բարեհաջող ավարտեցին HELP նոր հեռավար դասընթացը, 8 ապրիլի, 2020թ.
210. ԵԽ երևանյան գրասենյակ, Դատավորներն երկրորդ խումբը մասնակցում է «Քրեական գործերով կայացվող դատական ակտերի պատճառաբանումը» թեմայով HELP հեռավար ուսուցման դասընթացին, 12 մայիսի, 2020թ.

հայտնի չեն այն մասին, թե որքանով են այս դասընթացներն անդրադարձել (եթե անդրադարձել են) առանձին զինված ուժերին վերաբերող քրեական գործերով արդար քննության գործերի շրջանակներում պատճառաբանման նրբություններին:

ԳՈՐԾԻ ԱՐԴԱՐ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

- *Հրապարակել և ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում ներառել 2019թ. ՄԻՊ ռազմավարության ընդունման պահին գործի արդար քննության իրավունքի խախտման դեպքերով ՄԻԵԴ բողոքների, մեղադրյալ անձանց նկատմամբ մարդու իրավունքների խախտումների և այդ խախտումներով բողոքների ելակետային թվեր՝ հնարավորություն տալով չափել գործի արդար քննության իրավունքի խախտման դեպքերի ակնկալվող նվազումը:*

- *Մշակել և կիրառել միջոցներ՝ այդ թվում, առցանց, COVID-19 համավարակի պայմաններում վերապատրաստումներն ու դասընթացներն անվտանգ իրականացնելու նպատակով:*

ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔ

ՄԱԿ-ի կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն նշել է Հայաստանում կանանց նկատմամբ խտրական կարծրատիպերի մշտական առկայությունը՝ կապված ընտանիքում և հասարակությունում կանանց և տղամարդկանց դերերի և պարտականությունների հետ, որով ստորադասվում է կանանց սոցիալական կարգավիճակը, կրթական և մասնագիտական առաջխաղաղացումը[211]: Դեռևս շարունակում է ցածր մնալ կանանց բարձր պաշտոններում ներգրավվածության մակարդակը և նրանց մասնակցությունը որոշումների կայացման գործում[212]:

Ըստ ՄԻՊ ռազմավարության՝ Հայաստանի համար շարունակում է գերակա նշանակություն ունենալ իրավահավասարության ապահովման օրենսդրական երաշխիքների ստեղծման և դրանց արդյունավետ կիրառման խնդիրը: Կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության հիմնախնդիրների առնչությամբ ՄԻՊ ռազմավարությունը հղում է կատարում **«Հայաստանի Հանրապետությունում գենդերային քաղաքականության իրականացման 2019-2023 թվականների ռազմավարությանը և միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին»** ՀՀ կառավարության որոշմանը և նշում, որ կանանց և տղամարդկանց միջև փաստացի հավասարության խթանումը կառավարության առաջնահերթություններից է[213]: ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի 1325 բանաձևի գործողությունների Հայաստանի 2019-2021թթ. ազգային ծրագրով ևս պետությունը նպատակ է դրել խթանելու կանանց ներգրավվածությունը զինված ուժերում[214]:

2020-2022թթ. ԳԾ-ում իրավահավասարության, խտրականության արգելքի գործողությունների կատարման համար որպես խնդիր դրվել է իրավահավասարության ապահովմանն ուղղված իրավական մեխանիզմների առկայությունը, իսկ որպես նպատակ՝ սահմանվել է, որ կաճի իրավահավասարության խորհուրդ ներկայացված բողոքների քանակը, որի ելակետային տվյալը զրո է[215]:

Ի տարբերություն տվյալ զեկույցում դիտարկված այլ իրավունքների՝ իրավահավասարությանը, խտրականության արգելքին նվիրված բաժինը ներկայացրել է ելակետային տվյալ, որը, ինչպես նշվեց վերևում, զրո է եղել: Այստեղ, սակայն, հարցն այն է, թե արդյո՞ք իրավահավասարության խորհրդին ներկայացված բողոքների քանակի ավելացումը վկայելու է իրավահավասարության ապահովման և խտրականության դեմ պայքարի

---

211. Օրինակ՝ UPR 2019 (4th), § 19; CEDAW/C/ARM/CO/5-6, § 14
212. UPR 2019 (4th), § 76; CEDAW/C/ARM/CO/5-6, § 20 (a)
213. ՄԻՊ ռազմավարություն, 2019թ., էջ 39
214. ՀՀ կառավարություն, ՄԱԿ ԱԽ «Կանայք, խաղաղություն և անվտանգություն» N 1325 բանաձևի դրույթների իրականացման գործողությունների 2019-2021թթ. ազգային ծրագիրը և ծրագրի իրականացման ժամանակացույցը, 28 փետրվարի, 2019թ.
215. ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ, էջ 26

գործում պետության իրականացրած միջոցառումների արդյունավետության մասին:

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ով զինված ուժերում իրավահավասարության ապահովման գործում ուշադրության կենտրոնում է միայն կանանց ներգրավվածության ավելացումը: Անդրադարձ չի կատարվել այլ խմբերի իրավունքների պաշտպանությանն ու խտրականության բացառմանը՝ պայմանավորված սոցիալական, ազգային պատկանելության, սեռական կողմնորոշման և այլ հիմքերով: Այնինչ, օրինակ, «Հյուման ռայթս ուոտչ»-ը իր 2019թ. և 2020թ. զեկույցներում առանձնացրել էր ԼԳԲՏ+ խմբին պատկանող անձանց նկատմամբ խտրականության հարցերը՝ կապված զինվորական ծառայության, դրան անցնելու կամ դրանից խուսափելու հետ[216]:

ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆԸ և ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում իրավահավասարությանն ու խտրականության արգելքին ուղղված գործողություններից «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն մշտադիտարկել է գործողություն 48-ը, որը նվիրված է զինված ուժերում կանանց ներգրավման խրախուսմանը: Ստորև ներկայացվում են այդ գործողության մշտադիտարկման արդյունքները:

216. HRW report 2019, p. 44; HRW report 2020

Գործողություն 48

Խրախուսել կանանց ներգրավումը զինված ուժերում

ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ի իրավահավասարությանն ու խտրականության արգելքին նվիրված 48-րդ գործողությամբ նախատեսվել է խրախուսել կանանց ներգրավումը զինված ուժերում:
Ակնկալվում է մինչև 2022թ. առաջին կիսամյակը

- կատարել ուսումնասիրություն՝ զինված ուժերում կանանց ծառայության անցնելու, այն շարունակելու կամ դադարեցնելու դրդապատճառները պարզելու նպատակով,
- նախատեսել կին զինծառայողների իրավունքների խթանման և պաշտպանության հարցերով զբաղվող պաշտոնի ավելացում,
- մշակել և զանգվածային լրատվության միջոցներով տարածել զինված ուժերում կանանց ծառայության վերաբերյալ 5 տեսաձայնագրություն:

Ակնկալվում է, որ վերոնշյալ գործողությունները կնպաստեն զինված ուժերում կին զինծառայողների թվի ավելացմանը: Կատարման համար պատասխանատու մարմինը ՀՀ պաշտպանության նախարարությունն է, իսկ համակատարող մարմին չի սահմանվել:

Ֆինանսավորումը կատարվելու է պետական բյուջեից և օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:

2021թ. ապրիլի դրությամբ՝ ԳԾ փոփոխությունների նախագծով առաջարկվել է տվյալ գործողության կատարման վերջնաժամկետը 2022թ. առաջին կիսամյակից տեղափոխել 2022թ. երկրորդ կիսամյակ[217]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

ՄԱԿ-ի կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն իր 2017թ. զեկույցում ուշադրություն էր դարձրել այն հանգամանքին, որ Հայաստանում կառավարության որոշմամբ ամրապնդված գոյություն ունի մասնագիտությունների ցանկ, որոնք կանանց համար սահմանվել են որպես վտանգավոր: Այն վերահաստատում է կանանց նկատմամբ խտրական կարծրատիպերը և աշխատանքի ոլորտում սեգրեգացիան[218]: Կառավարության 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի 2308-Ն որոշմամբ, օրինակ, սահմանվել են մինչև 18 տարեկան անձանց, հղի և մինչև մեկ տարեկան երեխա խնամող կանանց համար ծանր աշխատանքները, որոնք ներառում են նաև ռազմականացված պահպանության, հատուկ կապի ծառայության, գանձող ապարատի աշխատողներ, և այլ պետական կառավարման մարմինների ու

217. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 5
218. UN CEDAW, Concluding observations 2017, § 24

ծառայությունների հետ կապված աշխատանքներ[219]՝ որպես զգայական, հուզական, լարվածության և ռիսկի գործոնների հետ կապված աշխատանքներ[220]:

ՀՀ կառավարության 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի 2308-Ն որոշումը հակասության մեջ է գտնվում ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ի 48-րդ գործողությամբ սահմանված նպատակի (զինված ուժերում կանանց ներգրավվածության խթանում) հետ: Բացի մի շարք այլ պատճառներից, տվյալ որոշումը լայն հնարավորություններ է բացում «պետական կառավարման մարմինների ու ծառայությունների հետ կապված աշխատանքներում» կանանց ներգրավվածությանը խոչընդոտելու գործում:

Միջազգային համագործակցության առումով հարկ է նշել, որ 2020թ. Հայաստանը շարունակել է համագործակցել Եվրոպայի խորհրդի հայաստանյան գրասենյակի հետ «Մարդու իրավունքներ և կանայք Հայաստանի զինված ուժերում» ծրագրի II փուլի իրականացման գործում: Ծրագրի նպատակն է նպաստել զինված ուժերում մարդու (մասնավորապես՝ կին զինծառայողների) իրավունքների պաշտպանությանը և զինվորական գործերով իրավական գործընթացների արդյունավետության ամրապնդմանը՝ աջակցելով իրավական ակտերի մշակման հմտությունների և կարողությունների զարգացմանը՝ ի նպաստ ՄԻՊ 2020-2022թթ. ռազմավարության և ԳԾ իրականացման: Ծրագրի առանձնահատուկ նպատակը զինված ուժերում կանանց ներգրավվածության բարձրացումն է՝ Եվրոպայի խորհրդի չափորոշիչներին և հանձնարարականներին համապատասխան[221]:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ըստ ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվության՝ տարվա ընթացքում թվով 30 զորամասերում կին զինծառայողների հետ անցկացվել են անանուն սոցիոլոգիական հարցումներ, անհատական և խմբային զրույցներ՝ ծառայության վերաբերյալ վերջիններիս պատկերացումների, հարմարման և ծառայությունը դադարեցնելու դրդապատճառների վերաբերյալ: Արդյունքներն ամփոփվել են, համապատասխան առաջարկություններով ներկայացվել վերադաս հրամանատարությանը[222]:

Ըստ ՊՆ գրության՝ 2019թ. հոկտեմբերի 19-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարի հրամանով ձևավորված կին զինծառայողների հետ տարվող աշխատանքի բաժանմունքի կողմից պարբերաբար անցկացվում են անանուն հարցումներ, ուսումնասիրություններ, քննարկումներ՝ կին զինծառայողների ծառայության շարժառիթավորումը, այն դադարեցնելու պատճառները պարզելու նպատակով[223]:

---

219. Մինչև 18 տարեկան անձանց, հղի և մինչև մեկ տարեկան երեխա խնամող կանանց համար ծանր և վնասակար համարվող աշխատանքների ցանկը հաստատելու մասին, ՀՀ կառավարության որոշում 2308-Ն, 29 դեկտեմբերի, 2005թ., կետ 11.10
220. Մինչև 18 տարեկան անձանց, հղի և մինչև մեկ տարեկան երեխա խնամող կանանց համար ծանր և վնասակար համարվող աշխատանքների ցանկը հաստատելու մասին, ՀՀ կառավարության որոշում 2308-Ն, 29 դեկտեմբերի, 2005թ., կետ 11
221. ԵԽ, հայաստանյան ծրագրեր, «Մարդու իրավունքներ և կանայք Հայաստանի զինված ուժերում - ծրագրի II փուլ»; Զինուժ 11.07.20, 11 հունիսի, 2020թ., 08:09 րոպեից
222. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 53-54
223. ՊՆ/510-ԳՔ/1603, 25 մարտի, 2021թ.

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԿԻՆ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԽԹԱՆՄԱՆ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԶԲԱՂՎՈՂ ՊԱՇՏՈՆԻ ԱՎԵԼԱՑՈՒՄ

Ըստ ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվության՝ ՀՀ ԶՈՒ գլխավոր շտաբի պետի 30.01.2020թ. հրամանով կանոնակարգվել է զորամասերում կանանց խորհուրդների ձևավորումն ու գործունեությունը: Վերջիններիս նպատակներն են՝ զինվորական կոլեկտիվներում, զինծառայողների ընտանիքներում կայուն բարոյահոգեբանական մթնոլորտի պահպանումը, զինծառայողներին հասարակական գործունեության մեջ ներգրավումը, կին զինծառայողներին ծառայության մեջ արդյունավետ ինտեգրումը, կարգապահության ամրապնդումը, ինչպես նաև զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների իրավունքների պաշտպանությունը, հայրենասիրական դաստիարակության կազմակերպման գործում զորամասի հրամանատարությանն աջակցություն ցուցաբերելը[224]:

«Զինուժ»-ի 2020թ. հունիսի 13-ի թողարկման շրջանակներում անդրադարձ է կատարվում ՀՀ զինված ուժերում ձևավորված կանանց խորհուրդներին: Նշվում է, որ դրանք 3-7 անդամից բաղկացած, հասարակական հիմունքներով զորամասի հրամանատարի անմիջական ղեկավարության ներքո մշտապես գործող մարմիններ են: Խորհրդի անդամներն ընտրվում են զորամասի զինծառայողների կողմից, բաց քվերակությամբ, 1 տարի ժամկետով: Խորհուրդը համագործակցում է տարբեր մարմինների հետ: Դրա օժանդակությանը կարող է դիմել զորամասի անձնակազմից յուրաքանչյուր ոք: Խորհուրդների նպատակն է՝ նպաստել կին զինծառայողների զինվորական ծառայության ինտեգրմանը, զինծառայողների և նրանց անդամների սոցիալական պահանջմունքների բավարարմանը և բարոյահոգեբանական կայուն վիճակի պահպանմանը: Խորհրդի խնդիրներն են՝ աջակցել ընտանիքում կամ ծառայության վայրում ծագող խնդիրների ուսումնասիրմանն ու լուծմանը, զինծառայողների և քաղաքացիական անձնակազմի ընտանիքներին մայրության իրավունքի պաշտպանությունն ու ամրապնդումը, օժանդակություն ցուցաբերել երեխաների կրթական-դաստիարակչական աշխատանքների կազմակերպմանը, իրականացնել ընտանեկան արժեքների, առողջ ապրելակերպի, հոգևոր-բարոյական և հայրենասիրական դաստիարակության քարոզչություն, բարձրացնել զինվորականի ընտանիքի հեղինակությունը, զինծառայողների ընտանիքի անդամներին պարզաբանել զինվորական ծառայության բնույթով պայմանավորված խնդիրները, զինծառայողների ընտանիքի անդամների միջոցով ձևավորել հարգալից վերաբերմունք զինծառայողի մասնագիտության և զինված ուժերի նկատմամբ, զինծառայողների ընտանիքների անդամներին մասնակից դարձնել զորամասերի, զինավանների տարածքների բարեկարգման, մաքրման և կանաչապատման աշխատանքներին: Կանանց խորհուրդների վերջանակն նպատակն է՝ կին զինծառայողների ծառայության շարժառիթավորումը և զինվորական ծառայության գրավչության բարձրացումը[225]:

Ըստ ՊՆ գրության՝ դեռևս 2019թ. հոկտեմբերի 19-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարի հրամանով ձևավորվել է կին զինծառայողների հետ տարվող

224. ՄԻՊ ԳԾ 2020թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 54-55
225. Զինուժ, 13.06.20, 13 հունիսի, 2020թ., 25:43 րոպեից

աշխատանքի բաժանմունք: Բաժանմունքի գործունեության նպատակն է՝ զինված ուժերում ուսումնասիրությունների, վերլուծությունների արդյունքում կին զինծառայողների զինծառայության կազմակերպման, հավասար հնարավորությունների ապահովման, կին զինծառայողներին հուզող խնդիրների, բարձրացված հարցերի լուծման ուղղությամբ առաջարկությունների ներկայացումը[226]:

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ի համար պարզ չէ, նախ, թե ինչ կապ ունի վերոնշյալ կանանց խորհրդի ստեղծումը ԳԾ-ով նախատեսված կին զինծառայողների իրավունքների խթանման ու պաշտպանության հարցերով զբաղվող պաշտոնի ավելացման հետ: Պարզ չեն նաև կանանց խորհուրդների լիազորությունները, այդ թվում՝ որոշումների կայացման գործում: Կին զինծառայողների իրավունքների խթանման և պաշտպանության հարցերով զբաղվող պաշտոնը ենթադրում է որոշումներ կայացնելու լիազորություններ, կանանց խորհուրդների դեպքում, սակայն, այս հարցը միանշանակ չէ: Բացի այդ՝ կանանց խորհուրդների կազմը ձևավորվում է մեկ տարի ժամկետով, ինչը խոչընդոտներ կարող է ստեղծել կանանց իրավունքների խախտումներին շարունակական և արդյունավետ կերպով արձագանքելու գործում:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ. ՏԵՍԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ըստ ՊՆ գրության՝ զինված ուժերում կանանց ծառայության վերաբերյալ հանրության իրազեկումն ապահովելու նպատակով Երևանում ԵԽ գրասենյակի հետ համատեղ նախապատրաստվել է 4 տեսաձայնագրություն[227]:

«Զինուժ» հաղորդման 2020թ. հունիսի 6-ի թողարկման շրջանակներում անիմացիոն ֆիլմի միջոցով բացատրվում է, որ ՀՀ օրենսդրությամբ և՛ կանայք, և՛ տղամարդիկ կարող են ստանալ ռազմական կրթություն, անցնել պայմանագրային զինվորական ծառայության կամ առաջխաղացում ունենալ, եթե համապատասխանում են սահմանված պահանջներին: Նշվել է նաև, որ զինծառայողները համազգեստով քաղաքացիներ են՝ ունենալով նույն իրավունքներն ու ազատությունները, ինչ մյուս քաղաքացիները: Զինծառայողների համար գործում են որոշ հատուկ կանոններ, մի շարք սոցիալական երաշխիքներ և իրավունքների պաշտպանության միջոցներ[228]: Նույն տեսանյութը ցուցադրվել է նաև «Զինուժ»-ի 2020թ. հունիսի 20-ի թողարկման ընթացքում[229]:

«Զինուժ» հաղորդման 2020թ. հունիսի 6-ի թողարկման մեկ այլ տեսանյութ նվիրված է ռազմական կրթությանը, մասնավորապես, ներկայացվում է Մոնթե Մելքոնյանի անվան ռազմամարզական վարժարան ընդունելության կարգը ու նշվում, որ այսուհետ, որպես նորություն, կրթահամալիր կարող են դիմել նաև աղջիկները: Պաշտպանության նախարարի տեղակալ Գաբրիել Բալայանը հարցազրույցում շեշտում է, որ վարժարանի աղջիկների դասակի կեցության համար հատկացված է առանձին շինություն: 2020թ. ընդունելության համար նախատեսվել է առնվազն մեկ դասակ: Աղջիկների դասակի համար ավելացվել են հրամանատարության

226. ՊՆ/510-ԳՔ/1603, 25 մարտի, 2021թ.
227. ՊՆ/510-ԳՔ/1603, 25 մարտի, 2021թ.
228. Զինուժ, 06.06.20, 6 հունիսի, 2020թ., 22:57 րոպեից
229. Զինուժ, 20.06.20, 20 հունիսի, 2020թ., 33:51 րոպեից

հաստիքները, կատարվել են որոշակի փոփոխություններ կենցաղային պայմանների հետ կապված, ձեռք են բերվել տեխնիկական միջոցներ: Նախարարի տեղակալը նաև նշել է, որ նախատեսվում է կարգապահության բարձրացում, քանի որ փորձը ցույց է տալիս, որ, օրինակ, կին հրամանատարների առկայության դեպքում զինծառայողներն ավելի կարգապահ են[230]: Իսկ «Զինուժ» հաղորդման 2020թ. հունիսի 13-ի թողարկման մեկ ռեպորտաժ նվիրված է Մոնթե Մելքոնյանի անվան ռազմամարզական վարժարան առաջին աղջիկ դիմորդներից երկուսին[231]:

2020թ. օգոստոսի 8-ի «Զինուժ»-ի թողարկման շրջանակներում մեկ այլ անիմացիոն ֆիլմով ներկայացվում է ռազմական կրթության ու կարիերայի՝ և՛ կանանց, և՛ տղամարդկանց համար բաց լինելը: Տեսանյութը քաջալերում է և՛ կանանց, և՛ տղամարդկանց դիտարկել զինվորական կարիերան՝ նշելով, որ ռազմական համալսարանում կրթությունն անվճար է և որակյալ, ապահավվում է բարձր աշխատավարձ, երաշխավորվում է կարիերային առաջընթաց, տրվում են սոցիալական երաշխիքներ[232]:

2021թ. փետրվարի 5-ին ՊՆ պաշտոնական կայքում հրապարակվել է մեկ տեսանյութ՝ անիմացիոն ֆիլմ, զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության միջոցների մասին[233]: Ֆիլմում ներկայացվում են այն ներքին և արտաքին մեխանիզմները, որոնց զինծառայողները կարող են դիմել իրավունքների խախտման դեպքում: Ներկայացվում են նաև կանանց համար գործող առանձին մեխանիզմները. օրինակ, գլխավոր շտաբում գործող կին զինծառայողների հարցերով զբաղվող ստորաբաժանումից բացի՝ հղում է կատարվում նաև զորամասերում գործող կանանց խորհուրդներին[234]:

Պատերազմի հետևանքով ի հայտ եկած խնդիրներին արձագանքելու առումով ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում որպես փոփոխություն առաջարկվել է ավելացնել 48.1 կետը «Իրավահավասարություն, խտրականության արգելք» բաժնում, որով նախատեսվում է 2021-2022թթ. պարբերաբար ապահովել արցախյան պատերազմի հետևանքով տեղահանված, հաշմանդամություն ստացած, զոհված, անհայտ կորած և գերության մեջ գտնվող անձանց և նրանց ընտանիքների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության ծրագրերի իրականացում: Ակնկալվում է, որ կհավաքագրվեն ու կամբողջացվեն նշված անձանց հասանելի սոցիալական, հոգեբանական, իրավական աջակցության ծառայությունների կարիքները, ինչպես նաև կմշակվեն և կիրականացվեն թիրախային աջակցության ծրագրեր[235]:

Զեկույցի հրապարակման պահին «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին հասանելի չեն տեղեկություններ կարիքների գնահատման, ինչպես նաև աջակցության կոնկրետ ծրագրերի առկայության և դրանց բովանդակության վերաբերյալ: ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում արցախյան պատերազմի հետևանքով տուժած անձանց խմբերի, այդ թվում՝ զինծառայողների, իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված առանձին գործողության ներառումը համարում ենք դրական քայլ:

---

230. Զինուժ media, Զինուժ 06.06.20, 16:35 րոպեից
231. Զինուժ, 13.06.20, 13 հունիսի, 2020թ., 25:43 րոպեից
232. Զինուժ media, Զինուժ 08.08.20, 8 օգոստոսի, 2020թ., 25:18 րոպեից
233. ՊՆ/510-ԳՔ/967-2021, 25 փետրվարի, 2021թ.; ՊՆ, Զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմները (տեսահոլովակ), 5 փետրվարի, 2021
234. ՊՆ/510-ԳՔ/967-2021, 25 փետրվարի, 2021թ.; ՊՆ, Զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմները (տեսահոլովակ), 5 փետրվարի, 2021
235. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 5

ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

- *Կատարել ուսումնասիրություն զինված ուժերում տարբեր խմբերի նկատմամբ սոցիալական, ազգային պատկանելության, սեռական կողմնորոշման և այլ հիմքերով խտրականության դեպքերի և պատճառների վերաբերյալ: Ձեռնարկել քայլեր օրենսդրական և գործնական մակարդակներում այդ խմբերի նկատմամբ խտրականությունը կանխելու, իսկ խտրականության դեպքում՝ պատշաճ արձագանքման մեխանիզմներ կիրառելու ուղղությամբ:*

- *Վերացնել կառավարության 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի 2308-Ն որոշումը՝ կատարելով ՄԱԿ-ի կանանց նկատմամբ խտրականության կոմիտեի առաջարկությունը:*

- *Ձեռնարկել քայլեր կանանց նկատմամբ կարծրատիպերի և դրա հետևանքով մասնագիտական կողմնորոշմանն ու առաջխաղացմանը խոչընդոտող երևույթների վերացման ուղղությամբ:*

COVID-19

Ապահովել 2020 թվականի ամառային զորակոչի նախապատրաստական, քաղաքացիների առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության, ինչպես նաև զինված ուժերի համալրման աշխատանքների կազմակերպման ընթացքում նոր կորոնավիրուսի (COVID-19) տարածման և զինված ուժեր ներթափանցման դեպքերի կանխարգելման համար անհրաժեշտ միջոցառումների իրականացումը

Զինված ուժերում մարդու իրավունքների ապահովման համատեքստում ՄԻՊ ռազմավարությունում և 2020-2022թթ. ԳԾ-ում հաշվի չեն առնվել COVID-19 համաճարակով պայմանավորված ռիսկերը:

ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ COVID-19-Ի ՏԱՐԱԾՄԱՆ ԿԱՆԽՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

2020թ. COVID-19 համավարակը ներթափանցել է նաև զինված ուժեր[236]:
Ըստ ՀՈՒ ռազմաբժշկական վարչության պետ Սահակ Օհանյանի՝ մինչև պատերազմն ունեցել ենք COVID-19-ով շուրջ 1200 հիվանդ՝ ներառյալ ինչպես զինծառայողներ, այնպես էլ՝ ՊՆ և ԳԾ համակարգում ներգրավված բանվորներ, ծառայողներ, զինծառայողների ընտանիքի անդամներ: 2020թ. սեպտեմբերի 27-ից սկսած պատերազմով պայմանավորված՝ վարակվածների թիվը զինված ուժերում հասել է 3500-ի: 2021թ. ապրիլի դրությամբ COVID-19-ով հիվանդների թիվը կրճատվել է՝ դառնալով մոտ 150[237]:

2020թ. սկզբից COVID-19 համավարակի տարածմամբ պայմանավորված՝ զինված ուժերում դրա դեմ պայքարելու և կանխարգելիչ գործողություններ կատարելու նպատակով մի շարք սահմանափակումներ և միջոցառումներ են կիրառվել:

ՄԵԿՈՒՍԱՑՈՒՄ, ՊԱՇՏՊԱՆԻՉ ՄԻՋՈՑՆԵՐ, ԻՐԱԶԵԿՈՒՄ

«Զինուժ» հաղորդման 2020թ. մարտի 28-ի թողարկման համաձայն՝ վարակված զինծառայողները հոսպիտալացվել են, իսկ նրանց հետ սերտ շփում ունեցածները մեկուսացվել են հատուկ առանձնացված տարածքում[238]:

«Զինուժ» հաղորդման 2020թ. հունիսի 6-ի թողարկումից տեղեկանում ենք, որ ՀՈՒ զորամասերում և ՊՆ վարչական համալիրում իրականացվել են բուժկանխարգելիչ

236. Զինուժ, 28.03.20, 28 մարտի, 2020թ., 0:17 րոպեից
237. Զինուժ, 03.04.21, 3 ապրիլ, 2021թ., 34:01 րոպեից
238. Զինուժ, 28.03.20, 28 մարտի, 2020թ., 0:17 րոպեից

և ախտահանման միջոցառումներ: Զորամասերը և հարակից տարածքներն ախտահանվել են հատուկ նյութերով, զորամասի տարածքի մուտքերն ապահովվել են ստուգիչ և ջերմաչափիչ սարքերով: Զինծառայողներն իրազեկվել են COVID-19-ի համավարակի տարածման դեմ պաշտպանվելու, կանխարգելման և հիգիենայի կանոնները պահպանելու վերաբերյալ[239]:

Զորամասեր մատակարարվող ախտահանիչ նյութերն անցել են լաբորատոր հետազոտություններ՝ լուծույթի արդյունավետությունը պարզելու նպատակով[240]:

ՌՈ-ն, որն իրականացրել է տեղաշարժի սահմանափակումների հսկողությունը, ԶՈ ռազմաբժշկական ծառայությունից ստացել է անհրաժեշտ հանդերձանք՝ համավարակից պաշտպանվելու միջոցներ՝ արտահագուստ, ակնոց և դիմակ[241]:

ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐ և ՍՏՈՒԳՈՒՄՆԵՐ

Ինչպես տեղեկանում ենք «Զինուժ» հաղորդման 2020թ. մայիսի 16-ի թողարկումից, սահմանափակումներ են կիրառվել զինված ուժերում անձնակազմի տեղաշարժի վրա: Անորոշ ժամկետով հետաձգվել են ժամկետային արձակուրդները, արգելվել են տեսակցությունները: Ըստ ԶՈ բարոյահոգեբանական ապահովման վարչության պետի՝ իրավիճակի փոփոխմամբ արձակուրդները նախատեսվել է վերականգնել, իսկ առանձին զորամասերում նախատեսված է եղել առանձին սենյակներ հատկացնել տեսակապի միջոցով հարազատների հետ զինծառայողների շփումն ապահովելու համար: Բացի այդ, բացառիկ դեպքերում, նաև կայազորների պետերի թույլտվությամբ ու զորամասի հրամանատարի անմիջական հսկողությամբ, նախատեսվել է թույլատրել տեսակցությունները՝ հակահամաճարակային միջոցառումների և անվտանգության կանոնների պահպանմամբ[242]:

2020թ. ապրիլի դրությամբ՝ ՊՆ-ն ՀՀ բոլոր մարզերում, խոշոր համայնքներում հսկիչ-անձնագրային կետեր է բացազատել, սահմանվել է շուրջօրյա հերթապահություն: ՌՈ աշխատակիցները հետևել են ՊՆ տրանսպորտային միջոցների միջմարզային, միջքաղաքային շարժին, ստուգել փաստաթղթերը, իրականացրել զինծառայողների ջերմաչափում, գրանցել յուրաքանչյուրի տվյալները, իսկ հետագա երթևեկությունը թույլատրվել է միայն ջերմության բացակայության դեպքում[243]: Ստուգվել են նաև սննդի մատակարարման մեքենաների անցուդարձը, նրանց թույլտվությունը, անձնակազմը: ՌՈ խմբերն ապահովված են եղել անհրաժեշտ պաշտպանիչ հանդերձանքով, գործակցել են ուժային կառույցների, առողջապահական հաստատությունների հետ[244]:

2020թ. ապրիլի դրությամբ՝ շարժը դեպի Արցախի Հանրապետություն ևս սահմանափակվել է: Տեղադրվել են անցակետեր, ստուգվել և ախտահանվել են ռազմական նշանակության միավորները, սպաներին պատկանող մեքենաները[245]:

---

239. Զինուժ 06.06.20, 6 հունիսի, 2020թ., 14:00 րոպեից
240. Զինուժ, 02.05.20, 5 մայիսի, 2020., 26:46 րոպեից
241. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 1:44 րոպեից
242. Զինուժ, 16.05.20, 16 մայիսի, 2020թ., 01:31 րոպեից
243. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 1:44 րոպեից
244. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 1:44 րոպեից
245. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 1:44 րոպեից

2020թ. սեպտեմբերի 27-ին սկսված պատերազմից, նոյեմբերի 9-ի զինադադարի հայտարարությունից հետո, սակայն, Բերձորի անցակետը ոչ միայն վերացվել է, այլև այստեղ տեղակայվել են ռուսական զորքեր, որոնք իրականացնում են փաստաթղթերի ստուգում: COVID-19-ի տարածման դեմ ուղղված որևէ միջոցառում այլևս չի իրականացվել:

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

2020թ. ապրիլի դրությամբ՝ Մոնթե Մելքոնյանի անվան ռազմամարզական վարժարանում վերսկսվել է ուսումնական գործընթացը: COVID-19-ի թեսթավորում են անցել սպայական ու ղեկավար կազմը, վարժարանի սպաները, ուսուցիչները և տեխնիկական աշխատողները: Վարժարանի տարածքում աշխատել են նաև զինված ուժերի հիգիենիկ համաճարակային կենտրոնի մասնագետները: Օրական երկու անգամ կազմակերպվել է ջերմաչափում: Անձնակազմին տրամադրվել են պաշտպանիչ և ախտահանիչ միջոցներ, դիմակներ և ձեռնոցներ: Դասերը կազմակերպվել են՝ պահպանելով նաև մեկ մետր հեռավորություն պահպանելու պահանջը. վարժարանի սաները նստել են հեռավորության վրա, յուրաքանչյուր նստարանին՝ մեկական[246]:

Սաներին վարժարան տեղափոխելու գործընթացում ապահովվել է, որպեսզի ավտոբուսներում բոլորը լինեն դիմակներով ու ձեռնոցներով, իսկ մինչ ավտոբուս նստելը բոլորը ջերմաչափվել են և միայն բժշկի թույլտվությամբ մոտեցել մեքենային, ախտահանել ձեռքերն ու զբաղեցրել իրենց տեղն ավտոբուսում[247]:

Վարժարան հասնելուց հետո վարժարանի լսարաններից մեկում ռազմաբժշկական մասնագետներին հանձնել են COVID-19-ի թեսթ, որից հետո մեկուսացվել են՝ յուրաքանչյուրն առանձին սենյակում, առնվազն մեկ օրով, մինչև որ պատրաստ կլինեին թեսթի արդյունքները[248]:

«Զինուժ» հաղորդման 2020թ. հունիսի 6-ի թողարկումից տեղեկանում ենք, որ ԶՈՒ համապատասխան ծառայության կողմից դրսից և ներսից մի քանի անգամ ախտահանվել է վարժարանի տարածքը[249]:

ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՑՆԵՐ

«Զինուժ» հաղորդումից տեղեկանում ենք, որ զինվորական հոսպիտալներն ու քաղաքացիական հիվանդանոցները 2020թ. սեպտեմբերի 27-ի պատերազմի ամբողջ ընթացքում հակահամաճարակային պայքարը չեն դադարեցրել. արգելել են այցելությունները, ակտիվ գործակցել են մասնագիտացված կառույցի հետ[250]:

ՏԵԽՆԻԿԱ ԵՎ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ

Ինչպես տեղեկանում ենք «Զինուժ» հաղորդումից, Հայաստանի և Ռուսաստանի

---

246. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 5:58 րոպեից
247. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 5:58 րոպեից
248. Զինուժ, 18.04.20, 18 ապրիլի, 2020թ., 5:58 րոպեից
249. Զինուժ 06.06.20, 6 հունիսի, 2020թ., 21:30 րոպեից
250. Զինուժ, 16.01.21, 16 հունվարի, 2021թ., 09:24 րոպեից; Զինուժ, 28.03.20, 28 մարտի, 2020թ., 0:17 րոպեից

պաշտպանական գերատեսչությունների համագործակցության արդյունքում 2020թ. ապրիլին Հայաստան է բերվել երկու հատուկ տեխնիկա (շարժական համակարգ-լաբորատորիաներ)՝ տարբեր ուղղություններով օպերատիվ կերպով բանակի անձնակազմին թեսթավորելու նպատակով: Դրանցից մեկը շարժական խումբ և վիրուսաբանական լաբորատորիա է, որը ՀՀ ՊՆ հիգիենիկ և հակահամաճարակային ծառայության անձնակազմի հետ նմուշներ է վերցնում զորամասերում, այդ թվում՝ ռուսական 102-րդ ռազմաբազայում, ռազմական նշանակության օբյեկտներում: Մյուսը ևս շարժական լաբորատորիա է, որով հայտնի են դառնում ստացված նմուշների վերջնական պատասխանները[251]:

Նշված համակարգը հնարավորություն ունի արագ տեղաշարժվելու, ցանկացած վայրում տեղակայվելու, դաշտում բացազատվելու և 45 օր անընդմեջ իրականացնելու իր առջև դրված խնդիրները՝ առանց արտաքին շրջապատի հետ շփման: Այն կարող է կատարել օրական մոտավորապես 100, իսկ 5 ժամում՝ 30 հավաստի ՊՇՌ անալիզներ, ապահովում է շահագործող անձնակազմի անվտանգությունը: Նշված տեխնիկան օգտագործվում է Ռուսաստանում, Իտալիայում, Սերբիայում[252]:

Ռուսաստանի ՊՆ ռադիացիոն, քիմիական և կենսաբանական պաշտպանության զորքերի 48-րդ գիտահետազոտական կենտրոնի մի խումբ մասնագետներ ՀՀ ՊՆ հիգիենիկ հակահամաճարակային ծառայությունում մասնագիտական աջակցություն են ցուցաբերել 2020թ. ապրիլի 7-ից սկսած[253]: 2021թ. ապրիլի 2-ին, իրենց առաքելության ավարտին, Ռուսաստանի ՊՆ ռադիացիոն, քիմիական և կենսաբանական պաշտպանության զորքերի 48-րդ գիտահետազոտական կենտրոնի մի խումբ մասնագետներ ՊՆ նախարարի հրամանով պարգևատրվել են գերատեսչական մեդալներով՝ զինված ուժերում կորոնավիրուսի տարածումը կանխարգելող հակահամաճարակային միջոցառումների իրականացման, բարեխիղճ ծառայության համար[254]:

ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ՀԱՄԱԼՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ COVID-19-Ի ՏԱՐԱԾՄԱՆ ԿԱՆԽՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

«Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ն դիմել է ՀՀ ՊՆ՝ պարզելու համար, թե ինչ միջոցառումներ են նախատեսված եղել զինված ուժերի համալրման աշխատանքների կազմակերպման ընթացքում նոր կորոնավիրուսի (COVID-19) տարածման և զինված ուժեր ներթափանցման դեպքերի կանխարգելման նպատակով: Պատասխան գրությամբ[255] ՊՆ-ն, մասնավորապես, հայտնել է, որ զորակոչային և զորահավաքային համալրման ծառայության պետի կողմից տարածքային ստորաբաժանումների ղեկավարներին կարգադրվել է զորակոչի աշխատանքները կազմակերպել խստագույնս պահպանելով COVID-19 անվտանգության կանոնները, այն է՝ տարածքային ստորաբաժանման բժշկական հանձնաժողովի և կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի փորձաքննությանը ներկայացող յուրաքանչյուր զորակոչիկին հատկացնել դիմակ և ձեռքերն ախտահանելու համար ախտահանիչ նյութեր՝ «Alcogel», ապահովել յուրաքանչյուր բժիշկ-մասնագետի մոտ միայն մեկ զորակոչիկի ներկայությունը, բացառել տարածքային ստորաբաժանման

251. Զինուժ, 11 ապրիլի, 2020թ., 1:26 րոպեից
252. Զինուժ, 11 ապրիլի, 2020թ., 1:26 րոպեից
253. Զինուժ, 03.04.21, 3 ապրիլի, 2021թ., 28:34 րոպեից
254. Զինուժ, 03.04.21, 3 ապրիլի, 2021թ., 28:34 րոպեից
255. ՊՆ/510-ԳՔ/1719-20, 27 մայիսի, 2020թ.

ընդհանուր օգտագործման տարածքում զորակոչիկների կամ նրանց հարազատների կուտակումները:

«Զինուժ» հաղորդաշարի 2020թ. հունիսի 20-ի թողարկման մեջ անդրադարձ է կատարվում տարածքային ստորաբաժանումներում COVID-19-ի պայմաններում զորակոչիկների ընդունելության գործընթացին: Տեսանյութից տեղեկանում ենք, որ զինկոմիսարիատում զորակոչիկները ներս են հրավիրվում հերթով՝ անվանական կանչով: Զինկոմիսարիատի մուտքի մոտ նրանք ջերմաչափվում են, ախտահանում ձեռքերը: Միջանցքում սոցիալական հեռավորությունն ապահովվում է նաև սպասասրահի նստատեղերի բաշխման միջոցով: Զորակոչիկների կանչը զինկոմիսարիատ իրականացվում է ըստ առանձնացված խմբերի, օրերի և ժամերի՝ կուտակումները բացառելու նպատակով[256]:

«Զինուժ» հաղորդաշարի 2020թ. հուլիսի 4-ի թողարկումից տեղեկանում ենք, որ մինչ զորակոչիկներին ընդունելը զինկոմիսարիատների տարածքներն ախտահանվում են հատուկ նյութերով: Զինկոմիսարիատներում առկա են գծանշումներ սոցիալական հեռավորություն պահպանելու նպատակով[257]:

Ի տարբերություն նախորդ զորակոչերի՝ 2020թ. զորակոչի ընթացքում զորակոչիկների հարազատները հանրապետական հավաքակայան չեն այցելել՝ կանխելու համար COVID-19 համավարակի տարածումը: Դրա փոխարեն՝ օնլայն տարբերակով տարածքային ստորաբաժանումներից են հետևել զորամասի վիճակահանության արդյունքներին[258]:

Հանրապետական հավաքակայանում զորակոչային աշխատանքներն իրականացվել են միայն բացազատված բացօթյա տարածքներում: Հատուկ գծանշումներով ապահովվել է, որպեսզի զորակոչիկները պահպանեն սոցիալական հեռավորություն: Դիմակները փոխվել են 3-4 ժամը մեկ անգամ[259]:

Կենտրոնական զինվորական հավաքակայանում վերջին բուժզննումն անցնելիս զինակոչիկներն անցնում են ջերմաչափման և արյան նմուշառման հետազոտություններ՝ կորոնավիրուսային հակամարմինների առկայությունը ստուգելու նպատակով: Արյան փորձաքննությունը կատարվում է հավաքակայանում: Կասկածելի արդյունքի դեպքում զորակոչիկն արագ մեկուսացվում է և անցնում ՊՇՌ թեսթավորում՝ վարակի առկայությունը հաստատելու կամ հերքելու համար: Հետազոտության պատասխանը պատրաստ է լինում արյան վերցնելու պահից 50 րոպեի ընթացքում: Անհրաժեշտության դեպքում կատարվում է նաև էքսպրես ՊՇՌ հետազոտություն, որը տևում է 20-30 րոպե[260]:

Ինչպես տեղեկանում ենք «Զինուժ»-ի 2020թ. հուլիսի 4-ի թողարկումից, հավաքակայանում բուժզննության փուլն անցնելուց հետո զորակոչիկները նախքան վիճակահանությամբ ընտրված զորամասեր մեկնելը ևս 14 օր գտնվում են կարանտինային գոտում, հանձնում կորոնավիրուսի ախտորոշման կրկնակի թեսթ:

---

256. Զինուժ, 20.06.20, 20 հունիսի, 2020թ., 1:33 րոպեից
257. Զինուժ, 04.07.20, 4 հուլիսի, 2020թ., 2:04 րոպեից
258. Զինուժ, 04.07.20, 4 հուլիսի, 2020թ., 2:04 րոպեից
259. Զինուժ, 04.07.20, 4 հուլիսի, 2020թ., 2:04 րոպեից
260. Զինուժ, 04.07.20, 4 հուլիսի, 2020թ., 2:04 րոպեից., Զինուժ, 13.02.21, 13 փետրվարի, 2021թ., 05:01 րոպեից; Զինուժ, 27.02.21, 27 փետրվարի, 2021թ., 23:41 րոպեից

Երկու թեսթերի արդյունքները համադրելուց հետո նորակոչիկները համալրում են ԶՈՒ շարքերը[261]:

ՄԻՊ ԳԾ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՉԿԱՏԱՐՈՒՄ COVID-19 ՀԱՄԱՎԱՐԱԿԻ ՊԱՏՃԱՌՈՎ

Ինչպես տեղեկացրել են գործողությունների կատարման համար համապատասխան պատասխանատու և (կամ) համակատարող պետական մարմիններից՝ 2020թ. ընթացքում մի շարք միջոցառումներ, COVID-19 համաճարակով պայմանավորված, չեն իրականացվել[262]: Այդպիսի միջոցառումներից են եղել կյանքի իրավունքի թեմայով հրամանատարների, ռազմական ոստիկանների, քննիչների, խոշտանգումների արգելքի թեմայով՝ ռազմական ոստիկանների ու քննիչների, գործի արդար քննության թեմայով՝ քննիչների ու դատախազների վերապատրաստումները: Այս առումով հարկ է, սակայն, նշել, որ արտակարգ դրության ընթացքում, համաձայն Հայաստանում արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին ՀՀ կառավարության 2020թ. մարտի 16-ի որոշման, դադարեցվել է ուսումնական կազմակերպություններում ուսումնական գործընթացը՝ բացառությամբ հեռավար ուսուցման: Այս սահմանափակումը չի տարածվել ռազմական ուսումնական հաստատությունների վրա[263]: Ըստ ՊՆ-ի, COVID-19-ի պատճառով է նաև, որ չի կատարվել ԶՈՒ-ում անհանդուրժողականության դրսևորումների պատճառների, նպաստող գործոնների և դրանց հաղթահարման ուղիների վերաբերյալ ուսումնասիրությունը[264], իսկ 2020թ. առաջին կիսամյակում զորամասերում չեն իրականացվել հոգեբանների դասընթացները:

ԶՈՐԱԿՈՉԻԿՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Մշտադիտարկող խումբը զորակոչի ընթացքում COVID-19 համավարակի տարածման կանխման նպատակով կիրառված միջոցառումների վերաբերյալ զինկոմիսարիատներում, զորակոչիկների շրջանում, անցկացրել է հարցումներ 2020թ. օգոստոսին՝ ամառային զորակոչի ընթացքում, և 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին՝ ձմեռային զորակոչի ընթացքում:

Զինկոմիսարիատներում և բուժհաստատություններում հերթում սպասելիս միմյանցից հեռավորություն պահելու հարցին 2020թ. օգոստոսին 196 հարցվածներից 112-ը (57%) դրական է պատասխանել, իսկ 84-ը (43%)՝ բացասական (տե՛ս՝ նկ. 12): Նույն հարցին 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին 527 հարցվածներից 272-ը (51.6%) դրական է պատասխանել, իսկ 241-ը (45.7%)՝ բացասական (տե՛ս՝ նկ. 13):

Զինկոմիսարիատներում և բուժհիմնարկներում հերթին սպասելիս մարդկանց կուտակման հարցին 2020թ. օգոստոսին 196-ից 99 զորակոչիկ (51%) պատասխանել է, որ կուտակումներ չեն եղել, իսկ 97-ը (49%)՝ որ եղել են (տե՛ս նկ. 14): Նույն հարցին 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին 527 հարցվածներից 205-ը (39%) ասել է, որ չեն եղել, իսկ 315-ը (60%)՝ եղել են (տե՛ս նկ. 15).

---

261. Զինուժ, 04.07.20, 4 հուլիսի, 2020թ., 2:04 րոպեից
262. Արդարադատության նախարարություն, № /14.1/3262-2021 գրություն, 12 փետրվարի, 2021թ.
263. «Հայաստանի Հանրապետությունում արտակարգ դրություն հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության N 298-Ն որոշում, 16 մարտի, 2020թ.
264. ՊՆ/510-ԳՔ/1793-20, 4 հունիսի, 2020թ.; ՊՆ/510-ԳՔ/2711-20, 2 սեպտեմբերի, 2020թ.

ՆԿ.12. ԶԻՆԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԲՈՒԺՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՀԵՐԹՈՒՄ ՍՊԱՍԵԼԻՍ ՄԻՄՅԱՆՑԻՑ ՀԵՌԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՀՊԱՆԵԼ ԵՔ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

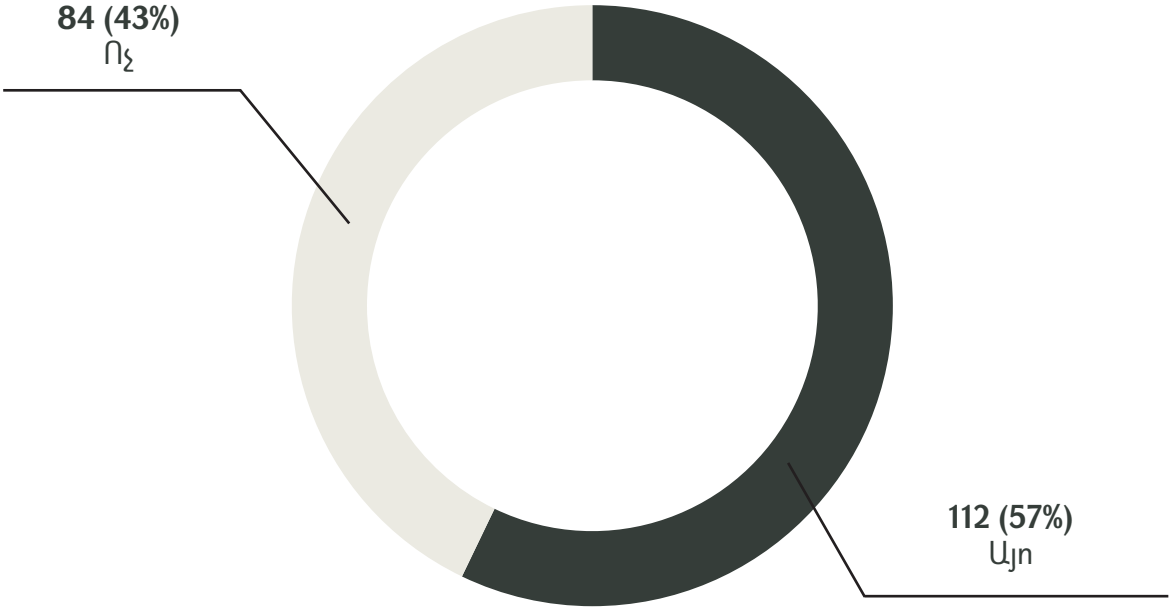

ՆԿ.13. ԶԻՆԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԲՈՒԺՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՀԵՐԹՈՒՄ ՍՊԱՍԵԼԻՍ ՄԻՄՅԱՆՑԻՑ ՀԵՌԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՀՊԱՆԵԼ ԵՔ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

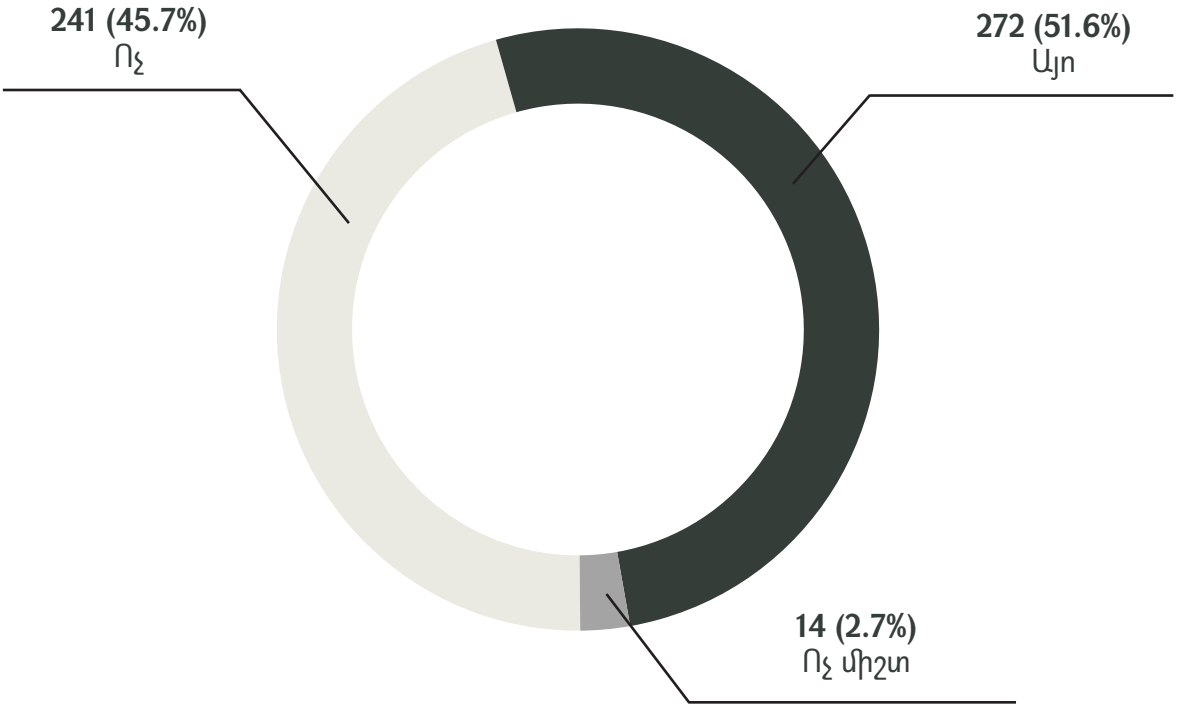

ՆԿ.14. ԶԻՆԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏՈՒՄ ԵՎ/ԿԱՄ ԲՈՒԺՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿՈՒՏԱԿՈՒՄՆԵՐ ԿԱՅԻՆ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

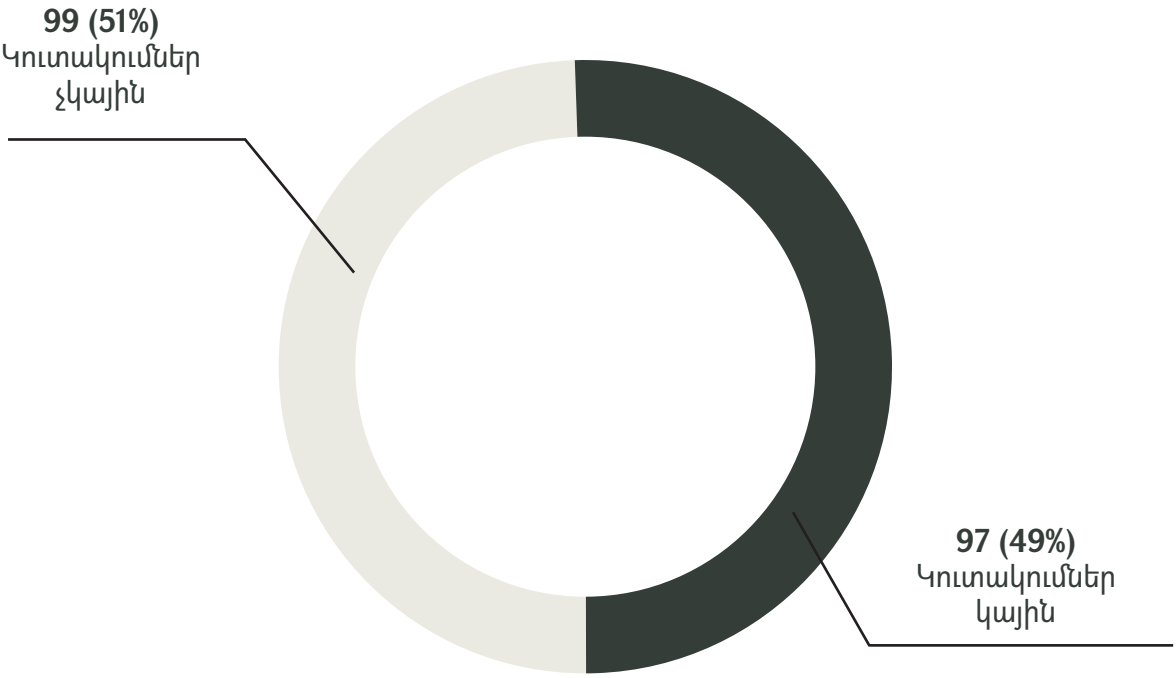

ՆԿ.15. ԶԻՆԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏՈՒՄ ԵՎ/ԿԱՄ ԲՈՒԺՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿՈՒՏԱԿՈՒՄՆԵՐ ԿԱՅԻՆ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

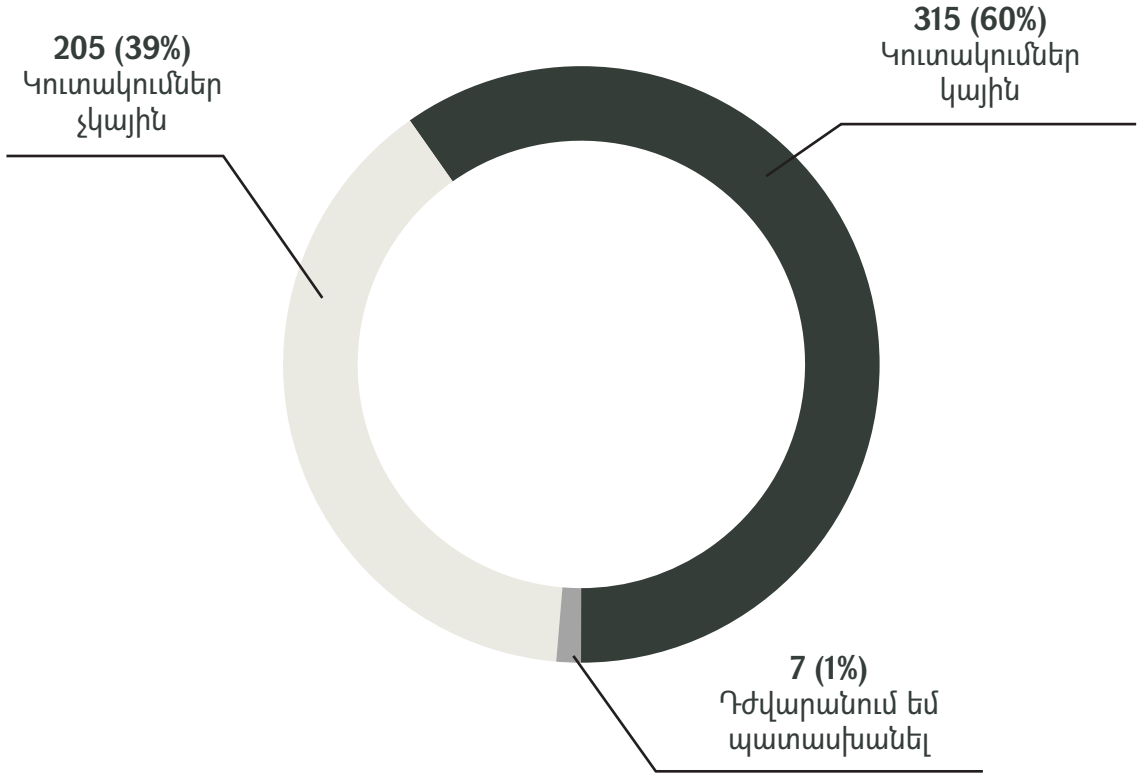

ՆԿ.16. ՄՅՈՒՍ ԶՈՐԱԿՈՉԻԿՆԵՐԸ ՊԱՀՊԱՆՈ՞ՒՄ ԷԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

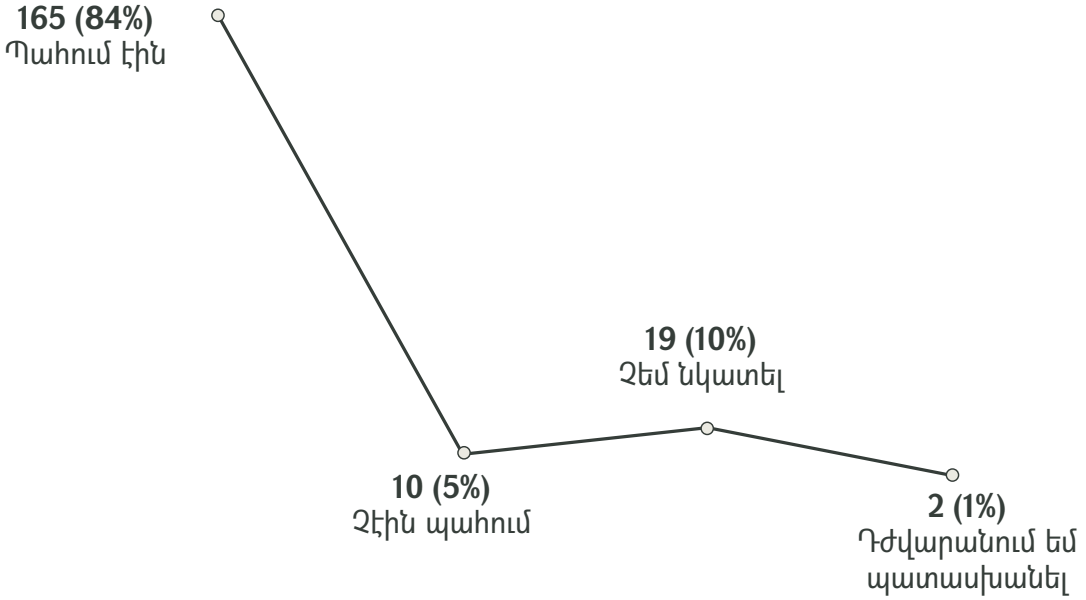

Հարցվածները տեղյակ են եղել վարակից պաշտպանվելու միջոցների մասին: 2020թ. օգոստոսին 196 հարցվածից 75-ը (38%) նշել է դիմակը՝ որպես իր պաշտպանման միջոց: Երկրորդ տեղում է եղել ձեռքերի ախտահանումը՝ պատասխանների 13.3%-ը (26 հոգի), իսկ 10-ը (5%) ասել է, որ ոչ մի կերպ չի պաշտպանվում: 2021թ. փետրվար-մարտ ամիսների ընթացքում 527 հարցվածից 406-ը (77%) նշել է դիմակը, իսկ 121-ը (23%) ասել է, որ ոչ մի կերպ չի պաշտպանվում:

2020թ. օգոստոսին 196 հարցվածից 165-ը (84%) նկատել է, որ իրենց հետ սպասող այլ զորակոչիկներ ևս պահպանել են հակահամաճարակային անվտանգության կանոնները (տե՛ս նկ. 16): 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին 527 հարցվածից 263-ն (49.9%) է նշել, որ մյուսները պահպանում էին կանոնները (տե՛ս նկ. 17):

ՆԿ.17. ՄՅՈՒՍ ԶՈՐԱԿՈՉԻԿՆԵՐԸ ՊԱՀՊԱՆՈ՞ՒՄ ԷԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

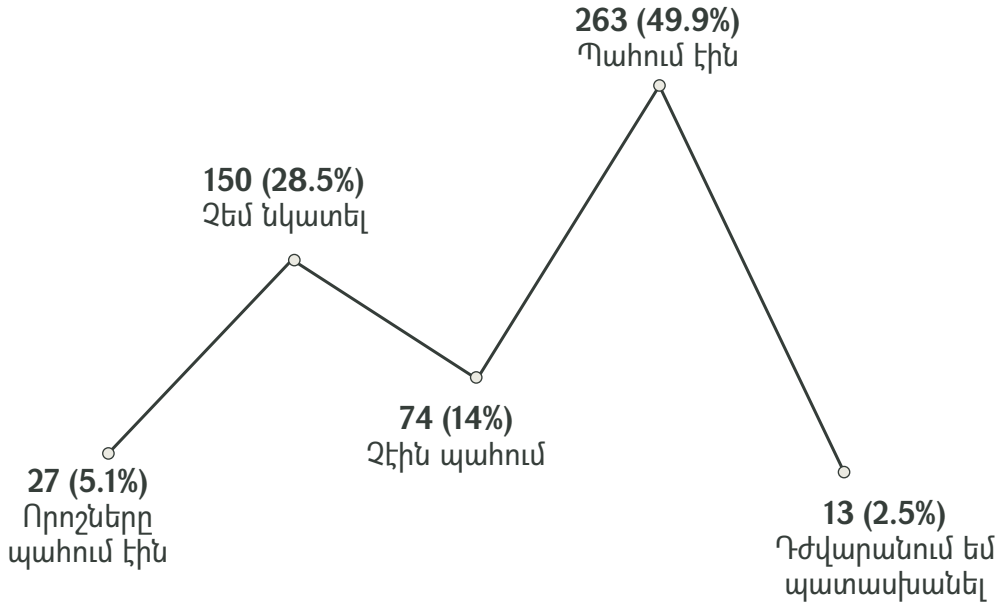

ՆԿ.18. ԲՈԼՈՐ ԲԺԻՇԿՆԵՐԸ ԴԻՄԱԿՆԵՐՈՎ ՈՒ ՁԵՌՆՈՑՆԵՐՈ՞Վ ԷԻՆ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

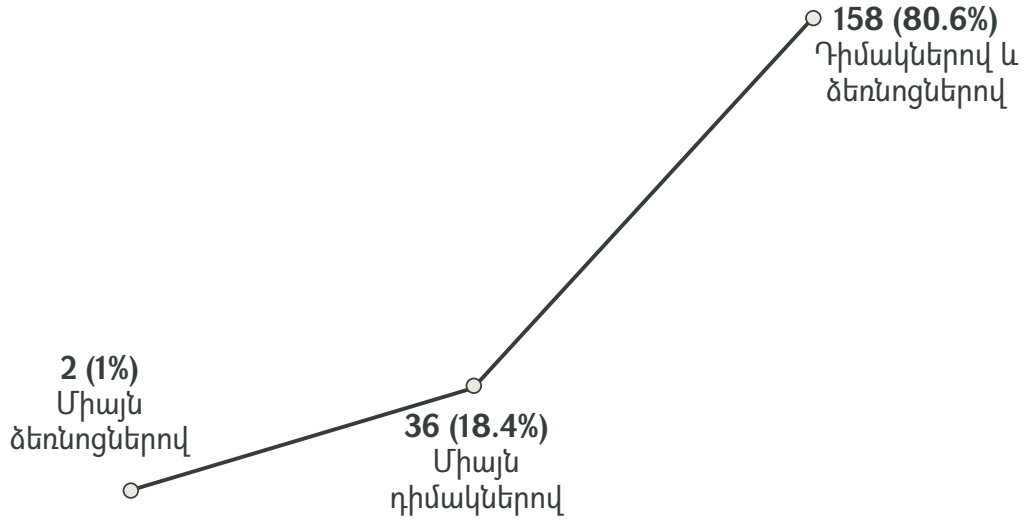

2020թ. օգոստոսին 196 հարցվածից 158-ը (81.6%) նշել է, որ բժշկական զննության ժամանակ բժիշկները եղել են դիմակներով և ձեռնոցներով, իսկ 36-ը (18.4%) ասել է, որ բժիշկները միայն դիմակ են կրել (տես նկ. 18): 2021թ. փետրվար-մարտին ամիսներին 527 հարցվածից 291-ը (55.2%) ասել է, որ բժիշկները կրել են դիմակներ և ձեռնոցներ, իսկ 195-ը (37%)՝ միայն դիմակներ (տես նկ. 19):

ՆԿ. 19. ԲՈԼՈՐ ԲԺԻՇԿՆԵՐԸ ԴԻՄԱԿՆԵՐՈՎ ՈՒ ՁԵՌՆՈՑՆԵՐՈ՞Վ ԷԻՆ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

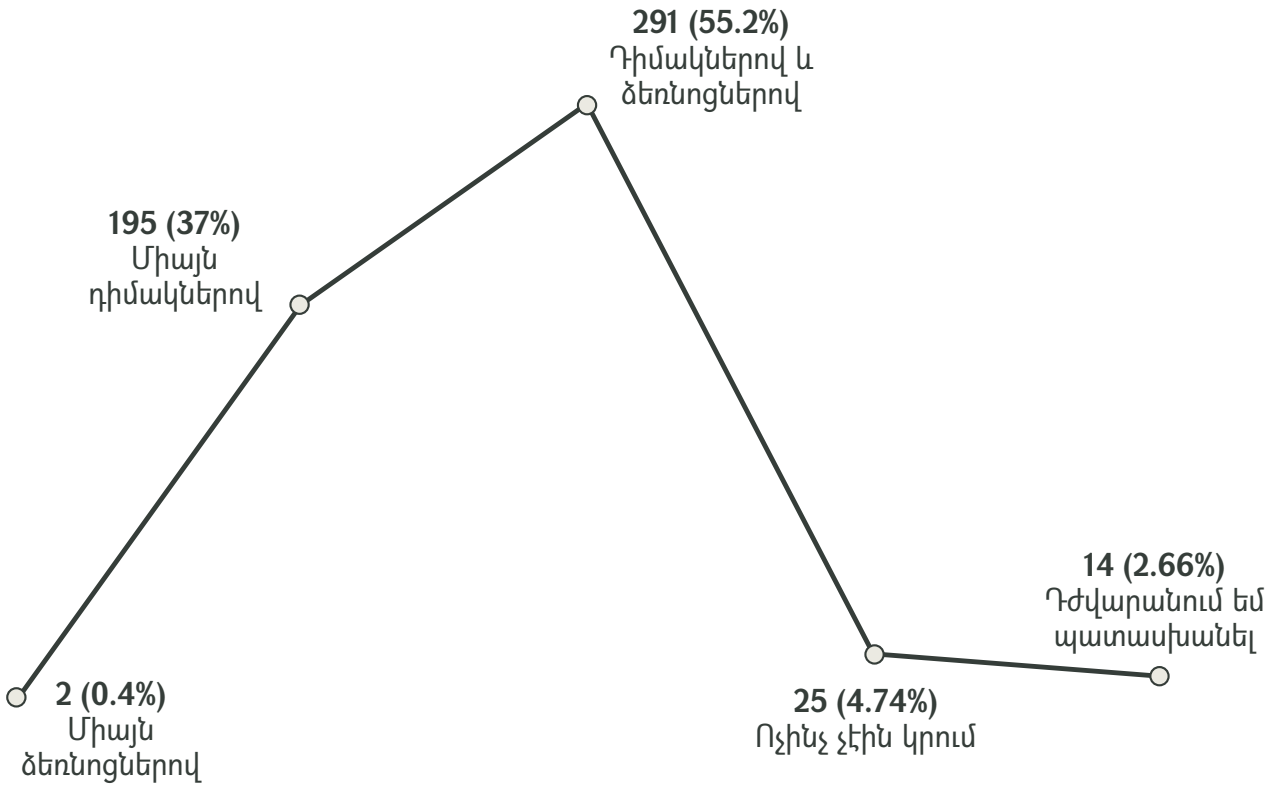

ՆԿ. 20. COVID-19 ԹԵՍՏ ՎԵՐՑՐԵԼ ԵՆ (N=196, 2020Թ. ՕԳՈՍՏՈՍ)

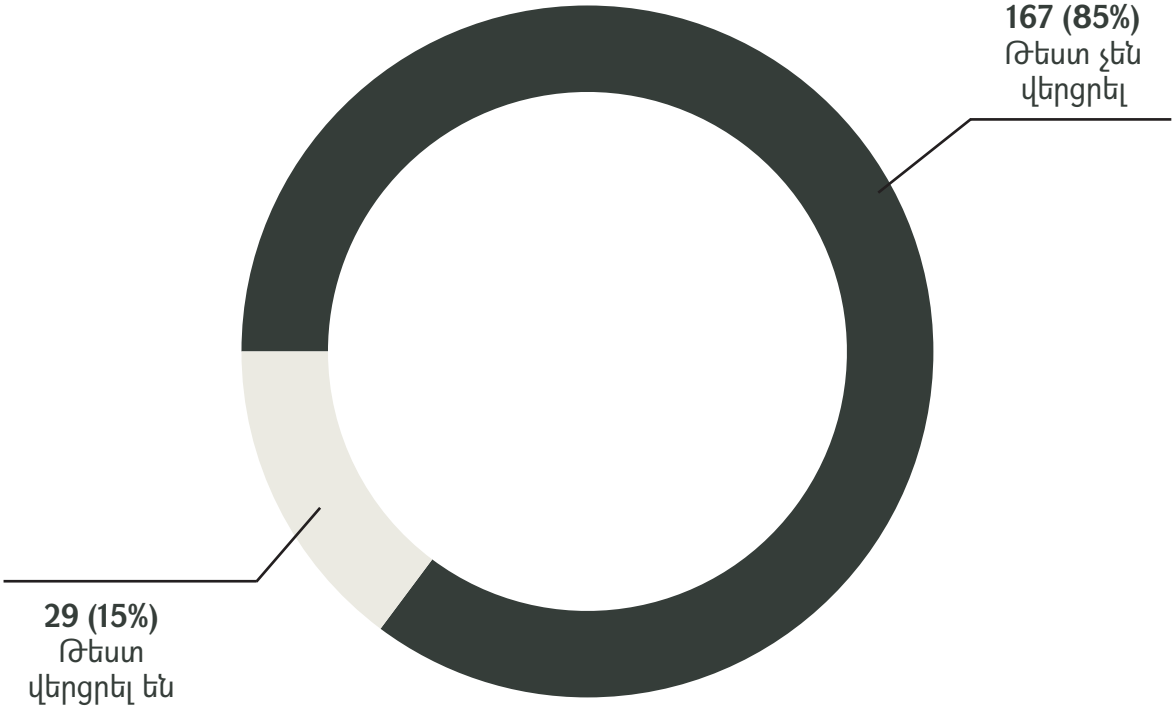

2020թ. օգոստոսին 196 հարցվածից 167-ը (85%) նշել է, որ իրենցից COVID-19 թեստ չեն վերցրել, իսկ 29-ը (15%) ասել է, որ վերցրել են (տես նկ. 20): 2021թ. փետրվարից մարտ ամիսներին 527 հարցվածից 489-ը (93%) նշել է, որ չի հանձնել COVID-19 թեստ, իսկ 38-ը (7%) հանձնել է (տես նկ. 21):

ՆԿ. 21. COVID-19 ԹԵՍՏ ՎԵՐՑՐԵԼ ԵՆ (N=527, 2021Թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՄԱՐՏ)

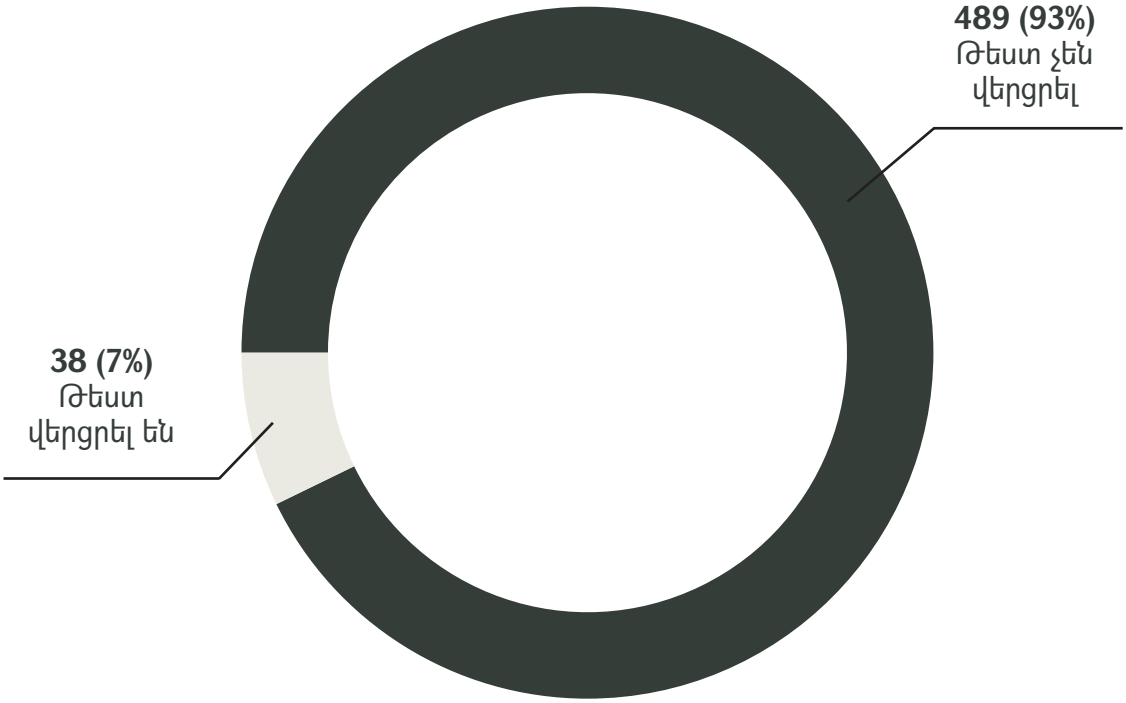

COVID-19 ՀԱՄԱՎԱՐԱԿԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

- *Վերանայել և արդիականացնել ՀՀ ՄԻՊ ազգային ռազմավարության փաստաթուղթը և 2020-2022թթ. ԳԾ-ն՝ հաշվի առնելով զինված ուժերում COVID-19 համաճարակով պայմանավորված մարդու իրավունքների նոր մարտահրավերները և դրանց ազդեցությունը ԳԾ-ով նախատեսվող գործողությունների արդյունավետության վրա:*

- *Մշակել և կիրառել միջոցներ՝ COVID-19 համավարակի պայմաններում պաշտպանական ոլորտի վերապատրաստումները, իրազեկման ակցիաները և ուսումնասիրություններն անվտանգ իրականացնելու նպատակով:*

ԶԻՆՎԱԾ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ. 2020Թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 27 – ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 9

Ինչպես հայտնի է, պետության պարտավորությունները մարդու իրավունքների ապահովման առումով շարունակում են գործել ռազմական գործողությունների պայմաններում ևս: Հայաստանը շարունակում է միջազգային պարտավորություններ կրել նաև զինված ուժերում կյանքի իրավունքի, խոշտանգումներից և վատ վերաբերմունքից, խտրականութունից զերծ մնալու, գործի արդար քննության իրավունքի ապահովման գործում ինչպես խաղաղ, այնպես էլ՝ զինված հակամարտությունների պայմաններում: Զինված ուժերում մարդու իրավունքների ապահովման համատեքստում, սակայն, ՄԻՊ ռազմավարությունում և 2020-2022թթ. ԳԾ-ում հաշվի չեն առնվել պատերազմի վերսկսման կամ սահմանային լարվածության ավելացման ռիսկերը, հետևաբար՝ նաև գործողություններ չեն նախատեսվել զինված հակամարտության պայմաններում մարդու իրավունքների ապահովման համար:

2020թ. սեպտեմբերի 27-ին Ադրբեջանի և Թուրքիայի կողմից Արցախի և Հայաստանի դեմ սանձազերծված պատերազմի հետևանքով լրջագույն մարտահրավերներ են առաջացել հատկապես ԶՈւ-ում մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում: Այդ խնդիրները ներառում են հազարավոր զինծառայողների ու կամավորների զոհերը, անհայտ կորելը, տարբեր ծանրության վիրավորումներ ստանալը և հարյուրավոր գերիների և պատանդների առկայությունը, որոնք ենթարկվում են խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի:

Պատերազմի հետևանքով ի հայտ եկած խնդիրներին արձագանքելու առումով ՄԻՊ 2020-2022թթ. ԳԾ-ում որպես փոփոխություն առաջարկվել է ավելացնել 48.1 կետը «Իրավահավասարություն, խտրականության արգելք» բաժնում, որով նախատեսվում է 2021-2022թթ. պարբերաբար ապահովել արցախյան պատերազմի հետևանքով տեղահանված, հաշմանդամություն ստացած, զոհված, անհայտ կորած և գերության մեջ գտնվող անձանց և նրանց ընտանիքների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության ծրագրերի իրականացում: Ակնկալվում է, որ կհավաքագրվեն ու կամբողջացվեն նշված անձանց հասանելի սոցիալական, հոգեբանական, իրավական աջակցության ծառայությունների կարիքները, ինչպես նաև կմշակվեն և կիրականացվեն թիրախային աջակցության ծրագրեր[265]: Այս գործողության կատարման վերջնաժամկետը, սակայն, ինչպես նշվել է զեկույցում, հետաձգվել է:

Զեկույցի հրապարակման պահին «Խաղաղության երկխոսություն» ՀԿ-ին հասանելի չեն տեղեկություններ կարիքների գնահատման, ինչպես նաև աջակցության կոնկրետ ծրագրերի առկայության և բովանդակության վերաբերյալ:

---

265. ՄԻՊ 2019թ. ռազմավարության 2020-2022թթ. ԳԾ փոփոխություններ և լրացումներ, նախագիծ, էջ 5

Զեկույցի հրապարակման պահին՝ պատերազմից ութ ամիս անց, պետությունը չի հրապարակել միասնական թվեր պատերազմում զոհերի, անհայտ կորածների, գերիների և վիրավորում ստացածների մասին:

2020թ. պաշտպանության նախարարության համակարգում ստեղծվել է զինծառայողների առողջապահական, սոցիալական պաշտպանության և վետերանների հարցերով գլխավոր վարչությունը, որի կազմում ստեղծվել է սոցիալական և իրավական աջակցության առանձին բաժին[266]:

Զեկույցի հրապարակման պահին մանրամասն տեղեկություններ առկա չեն տվյալ վարչության աշխատանքների՝ զինծառայողների և ռազմական գործողություններին մասնակցած այլ անձանց տրամադրված աջակցության և նրանց իրավունքների իրացման վրա այդ աջակցության ազդեցության վերաբերյալ:

266. ՀՀ ՊՆ զինծառայողների առողջապահական, սոցիալական պաշտպանության և վետերանների հարցերով գլխավոր վարչություն